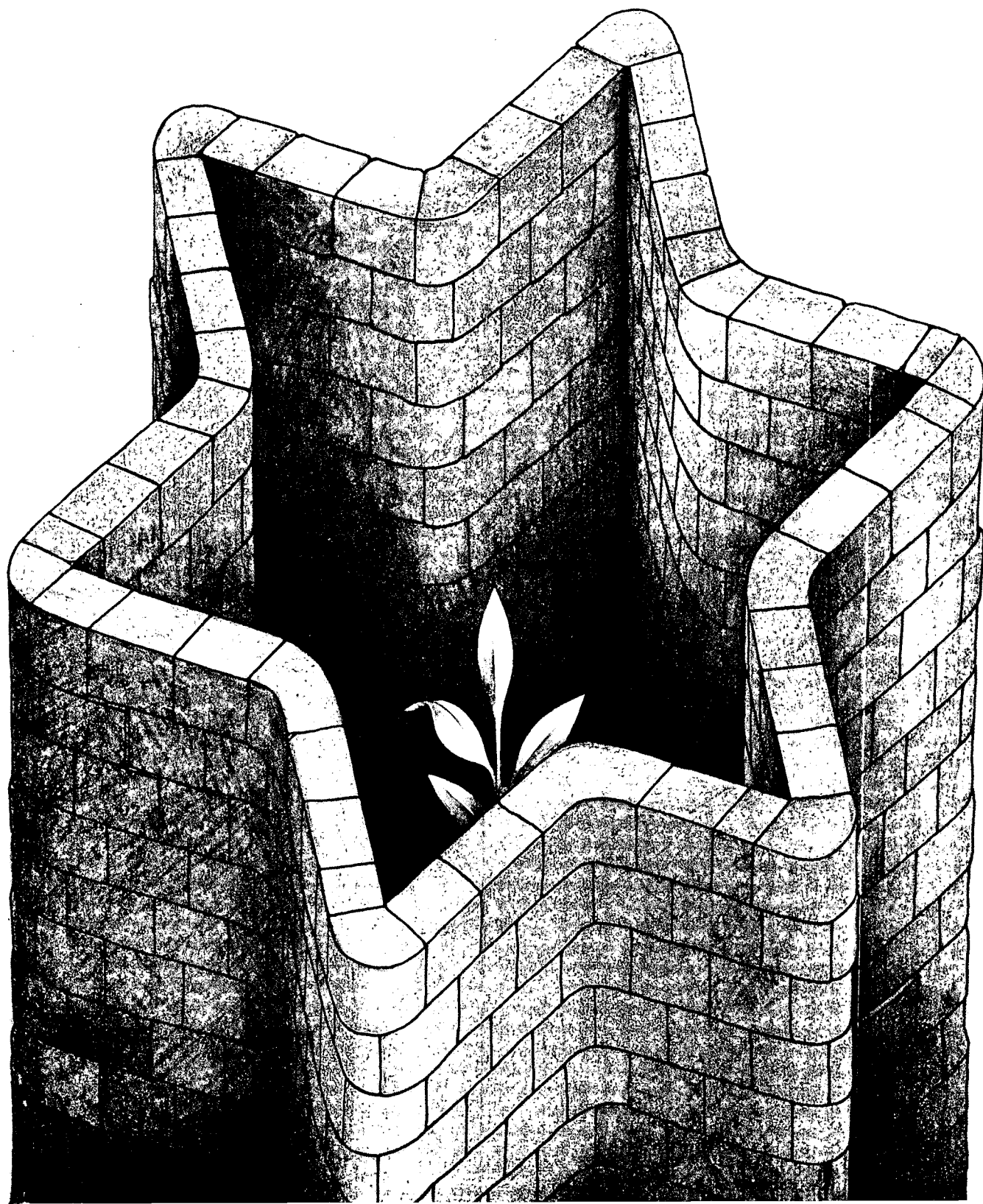

כד ער כות

1989 ינואר פברואר 314

מפקד ועורך ראשי: אל"מ אורי דרומי

העורכת: סא"ל רחל רוז'נסקי

עימוד: יואל שני

שער: דן תל-ורדי

מפות ושרטוטים: עופר דרורי

<p>מערכות</p> <p>בית ההוצאה של צבא הגנה לישראל</p> <p>צוות המערכת: סא"ל ישי קורדובה רס"ן אבי קובר רס"ן זיו בשן צבי עופר אביטל רגב</p>
--

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד,
ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

2 **ביטחון לאומי וביטחון קיבוצי/אלוף ישראל טל**
תורת הביטחון שלנו דורשת היום ניסוח מחודש, על פי שאיפותינו הלאומיות והמצב
הגיאופוליטי הנוכחי במזה"ת. כל אלה והשינויים במדע ובטכנולוגיה הצבאית גורמים
לתורת הביטחון שלנו ולדמותו ולאופיו של צה"ל ששוב לא יהיו מה שהיו בעבר.

7 **האמפטיה והחשיבה הקברניטית בשירות הערכת המודיעין/תא"ל (מיל) יואל
בן-פורת**

הערכת המודיעין מביאה לעתים את העוסקים בה להיות מושפעים – במודע או
שלא במודע – מן האמפטיה. מהי הסכנה שבשימוש באמפטיה לצורך חיזוי
הערכה, וכיצד ניתן לנטרל סכנה זו?

10 **הפיקוד העליון המצרי במלחמת יום הכיפורים/ג'ורג' ו' גאוריץ'**
המחבר – העוסק בחקר המזרח התיכון במכון ללימודי מלחמה שהוא מחלקת
ההיסטוריה של צבא ארה"ב – מנתח את בעיות הפיקוד והשליטה של המצרים
במלחמת ששת הימים ואת ההשפעה שנודעה להתמודדות עימן על מלחמת יום
הכיפורים.

21 **מערכה התקפית סורית ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים/סא"ל (מיל) צבי
תיאור המערכה ההתקפית הסורית במלחמת יום הכיפורים (6-10 באוקטובר 1973),
תוך פירוט התכנית האופרטיבית הסורית, והלקחים שהופקו.**

30 **אילו התנהלה מלחמת יום הכיפורים אחרת/אל"מ אורי דרומי**
יש הטוענים כי המשתעשעים ב"אילר" מאמינים כי המקריות שולטת בהיסטוריה,
ולא היא. לפנינו ניסיון לבחון את מלחמת יום הכיפורים ואת אירועיה בעזרת כמה
הנחות "אילו".

33 **המלחמה העתידה על-פי ג'וליו דואה/ד"ר אילן עמית וד"ר שאול פלר**
לספר השליטה באוויר, שראה אור לראשונה ב-1921 הוסיף המחבר – ג'וליו דואה
– פרק על המלחמה העתידה. דואה ביקש לחזות את אופי המלחמה העתידה על
בסיס הלקחים שהפיק ממלחמות העבר ובעיקר מלח"ע הראשונה. ניתוחו של
דואה לגבי המחשבה הצבאית הולם את ישראל שלאחר מלחמת ששת הימים.

40 **דרושה: הגנה למטוסים מפני טילים/רס"ן (מיל) ד"ר עזריאל לורבר**
ארבעים שנה לאחר שהחלו לחמוק מטילים סומכים עדיין המטוסים על הגנה
סבילה, וזאת כאשר כלי שייט מיושנים עברו כבר מזמן למהלומות-נגד פעילות.
הגיעה אפוא העת, שמטוסים ינקטו את הצעד ההגנתי היעיל: הנחתת מכת מחץ על
הטיל התוקף.

ספרא וסיפא – במת מערכות לעיון ולביקורת

43 **על מיתוס העיסקה, ההבנה וההסכס בין בן-גוריון לעבדאללה/מרדכי גזית**
המשך הוויכוח שהתנהל מעל דפי מערכות (311; 312-313) בשאלה, מדוע לא עשתה
ישראל ניסיון לכבוש את כל שטחה של ארץ ישראל ב-1948 או בראשית 1949.

ממדף הספרים

45 **הטנק, גיסות השריון, מערכות השריון והלוחם/תא"ל עוזי לב-צור**
על ספרו של האלוף משה ברי-כוכבא **מרכבות הפלדה**, שראה אור לאחרונה בהוצאת
מערכות.

ביטחון לאומי וביטחון קיבוצי

אלוף ישראל טל

המאמר שלפנינו מעובד על-פי הרצאה, שנישאה במכללה לביטחון לאומי ב-3 בספטמבר 1986, והוא מהווה המשך למאמר שהתפרסם במערכות 286 (פברואר 1983).

לנוחות הקוראים ולמען הרצף, אנו מביאים כאן תמצית של חלקו הראשון של המאמר, הכולל את הפרקים: מטרות לאומיות; יחסי כוחות כלליים; יחסי כוחות צבאיים; גבולות הכוח; דרגות של ביטחון לאומי; והאחריות לביטחון הלאומי.

יוצא אפוא שלא רק שאיפות הלאומיות של הזולת מאיימות על ביטחונו של עם, אלא אף המטרות שהעם עצמו – או שליטיו – מציבים לנגד עיניהם. כלומר, ככל שהימרה הלאומית גדולה יותר והגשמתה כרוכה בדחיקת רגל עמים אחרים, מצטמצמים הסיכויים לדריקום עימם, והבעיה הביטחונית מחריפה. יומרה לאומית מוגזמת מסכנת אפוא את בעל הימרה עצמו.

שאיפות לאומיות ואחדות המטרה, או המוטיוואציה והקונסנזוס, הם המעצבים את דפוס ההתנהגות הלאומי. עמים מפתחים בדרך כלל תחושה של אחדות גורל ואחדות מטרה ורצון לאומי נחוש, כאשר הכורח ההיסטורי מחייב אותם לכך. אז הם מצמיחים מתוכם לוחמים אמיצים. החייל הישראלי, למשל, מגלה נכונות להקרבה העולה על זו של אויביו. דפוס ההתנהגות של הנוער הישראלי נובע מטבע מלחמותינו, שהן מלחמות על הקיום הפיסי והלאומי.

החברה האנושית. במובנו הרחב, "ביטחון לאומי" הוא אפוא מושג נרדף ל"סדר-עולמי" מידת הביטחון של עם נקבעת על-ידי גורמים שונים כגון: המטרות והיעדים שלו ושל עמים אחרים מחד גיסא, והעצמה היחסית שלו מאידך גיסא.

מטרות לאומיות

מטרותיהם הלאומיות של עמים משתנות במשך הזמן על פי הבעיות הקיומיות והאינטרסים הקיומיים, אך גם על-ידי המיתוסים והאתוס הלאומיים. מניעים ראציונאליים ודחפים בלתי ראציונאליים משמשים כאן בערבוביה ומחשלים שאיפות ורצונות לאומיים. ערכי דת, חברה ומדינה, חרות, צדק וכבוד משפיעים על התנהגותם של עמים ומדינות לא פחות מצרכיהם הקיומיים, ולעתים דוחפים אותם לפעולה המנוגדת לאינטרס הלאומי האמיתי.

שאלת הביטחון הלאומי היא חדשה יחסית וקשורה במהפכה התעשייתית, במלחמה הטוטאלית ובהתפתחותה של המדינה הלאומית. את המושג ביטחון לאומי ניתן להגדיר כ**הבטחת הקיום הלאומי והגנה על אינטרסים חיוניים**.

בעיית ביטחון היתה קיימת תמיד: ממשלות, ממלכות ואימפריות שקדו מאז ומעולם על הבטחת ריבונות גבולותיהן, כיבושיהן ונכסיהן, אולם הביטחון כעניין קיומי, הניצב במרכזה של ההוויה החברתית והמדינית בעולם, הוא תוצאה של המלחמה הטוטאלית והתפתחות אמצעי ההשמדה ההמונית.

המלחמה שוב אינה מסכנת רק אינטרסים, חירות, ריבונות או אף את הקיום הלאומי לבדו, אלא מאיימת על עצם קיומם הפיסי של עמים. המלחמה שוב אינה "ספורט" המתנהל לפי כללים וחוקים, אלא טומנת בחובה סכנה לקיומו של המין האנושי.

נהה כי כן, שאלת הביטחון הלאומי נוגעת לעצם הקיום הפיסי, הרוחני והחומרי של

יחסי כוחות כלליים

יחסי הכוחות הכלליים בין עמים נקבעים על פי העצמה הלאומית הבסיסית הבנויה מכוח העמידה ומכוח המחץ שלהם.

כוח העמידה מבטא את כלל המשאבים האנושיים והחומריים של האומה, את גודל הטריטוריה שלה, את מצבה הגיאופוליטי, את ערכיה ואת נכסיה הרוחניים, הטכנולוגיים והפוליטיים ומעל הכל – את גודל המוטיווציה, שהיא פרי תחושת אחדות המטרה וההסכמה הכללית לגבי השאיפות הלאומיות.

כוח המחץ פירושו העצמה הצבאית הלאומית. אם כוח העמידה – משאבי הרוח והחומר – הוא הפוטנציה, כלומר מקור הכוח הצבאי, כוח המחץ הוא פוטנציה שהוצאה כולה או בחלקה מן הכוח אל הפועל.

משקלם של משאבים כמותיים גדולים כגון שטח, אוכלוסייה, אוצרות טבע ותעשייה מפותחת, מותנה גם ברמה האנושית והחברתית. האיכות האנושית היא אחד המרכיבים החשובים ביחסי הכוחות הלאומיים: אחד החשובים – ולא החשוב שבהם. טענה זו עלולה להישמע ככפירה בעיקר, שהרי התחכנו על היות העליונות האיכותית יתרוננו האסטרטגי היחיד. יש אמת בדברים אלה, ואף-על-פי כן שיבשה אמונה זו את המחשבה הביטחונית שלנו, מפני שדורות של קציני צה"ל, ובעצם החברה הישראלית כולה, נטו ליחס לאיכות חשיבות גדולה יותר משייחוס לכמות, לגיאוגרפיה ולמרחב, שהם היסוד שעליו עומדת האיכות. כך הפכנו את היוצרות, והאמנו לעתים, שיחסי הכוחות הצבאיים שלנו עם מדינות ערב מעידים גם על יחסי הכוחות הכלליים שבינינו.

יחסי כוחות צבאיים

יחסי כוחות צבאיים ממשיים נקבעים על-פי העצמה הצבאית הלאומית, על-פי כוח המחץ. חלוקת המשאבים הלאומיים קובעת את היחס שבין כוח המחץ של המדינה לכוח העמידה שלה: כאשר מקימים צבא גדול יוצרים כוח מחץ חזק על חשבון כוח העמידה, כלומר על חשבון כושר ההתמדה, על חשבון היכולת לעמוד במאמץ מלחמתי לאורך זמן. במקרה זה משעבדים חלק גדול מן המשאבים בשביל הצבא במקום לנצלם לפיתוח כלכלי ולהגדלת כוח העמידה.

אלא שבעידן המלחמה הטוטאלית אין די בכוח המחץ לבדו. במלחמה קונווציונאלית אפשר להשיג הכרעת מחץ, כאשר פותחים את המלחמה ביזמה אופנסיווית. אם אין משיגים הכרעה מיידית, כוח העמידה הוא שיחרוץ את

גורל המלחמה, וההכרעה תהיה הכרעת שחיקה. יוצא אפוא שמידת הביטחון, בראייה ההיסטורית, היא פועל יוצא של יחסי הכוחות הכלליים, ואילו יחסי הכוחות הצבאיים הם גורם משתנה. הם משענת חירום זמנית, שהרי אי אפשר להתמיד במיצוי כל המאמצים הלאומיים ולקיים כוח מחץ במשך שנים ודורות על חשבון כוח העמידה וההתפתחות הלאומית (לישראל לא היתה עד כה ברירה, והיא קיימה ומקיימת כוח מחץ הגדול ביותר שבאפשר, על-ידי שיעבוד המשאבים הלאומיים. היא מצליחה להתמיד בכך באופן מלאכותי הודות לסיוע של יהדות העולם ושל ממשלת ארה"ב).

גבולות הכוח

הכוח שמדינה יכולה להפעיל מוגבל ואינו עולה על כלל עצמתה בתוספת כוחות ידידותיים מבחוץ. גבולות הכוח נקבעים על-ידי גורמים שונים: כוחו היחסי של היריב וכוחם של בעלי בריתו הישירים, וכן כוח ההרתעה של מעצמות אינטרסנטיות. כל אלה מהווים את הגבולות האובייקטיביים של הכוח. מתוספים עליהם שיקולים סובייקטיביים שעיקרם מידת החיוניות של האינטרס של מדינה מסוימת בהשוואה לאינטרס של היריב. ככל שהאינטרס הלאומי חיוני, גוברת נכונותו של העם לשלם את מחיר המאבק, והיריב מצידו יהיה מוכן לשלם מחיר כבד, אם אינטרסים לאומיים חיוניים שלו יעמדו בסכנה. לכן יתרחבו גבולות הכוח של מדינה ככל שיצטמצמו גבולות הכוח של היריב, ולהיפך. הכל על פי היחסיות ההדדית של מידת החיוניות של האינטרסים המנוגדים. גם המוטיווציה הלאומית פועלת ומשפיעה על גבולות הכוח: כאשר שוררת הסכמה כללית בעם על הצורך להפעיל כוח, גובר גם הרצון הלאומי להפעילו, ויש למנהיגות הלאומית חופש פעולה לתמרן מבחינה מדינית וצבאית בלי להיתקל בהתנגדות מבית. מאחר שעצמת המוטיווציה עומדת ביחס ישר למידת החיוניות של האינטרס הפרטי והלאומי, קובעת חיוניותו של האינטרס את גובה המחיר שהיחיד והכלל מוכנים לשלם כדי להשיגו. אינסטינקט בריא ובסיסי מדריך בני אדם בהחלטתם על מה ראוי להקריב את חייהם או את חיי בניהם, ועל מה לא ראוי. את המחיר הכבד ביותר מוכנים בני אדם לשלם למען עצם קיומם הפיסי והלאומי.

המוטיווציה עומדת ביחס ישר למידת ההסכמה הכללית על המטרות. המוטיווציה הגבוהה ביותר היא זו הנגזרת ממטרות

קיומיות. בני אדם מרגישים, כי מותר לסכן את החיים ואפילו להקריבם רק למען ההגנה על החיים והחירות. הדיאלקטיקה פשוטה: הרחבה יומרנית של מעגל המטרות גוררת פיחות במוטיווציה, ומביאה לצמצום גבולות הכוח, ואילו דבקות במטרות הקיומיות מרחיבה את גבולות הכוח. כלומר, נכונות לא-מרוסנת להשתמש בכוח, גורמת באופן פרדוקסלי לצמצומו. המושג "גבולות הכוח" הוא אפוא מושג יחסי.

דרגות של ביטחון לאומי

הביטחון הלאומי של עמים ומדינות מושגת על יסודות שונים ועל השילוב ביניהם. תיאורטית אפשר למיין את דרגות הביטחון לארבע קבוצות עיקריות.

הדגם האידיאלי של ביטחון הוא איזון ויציבות. דרגה זו היא נחלתן של מדינות הפטרות מאיום קרוב על קיומן ויכולות להשקיע כמעט את כל משאביהן בפיתוח כוח עמידה למרכיבו השונים.

דרגת הביטחון השנייה היא מצב של עליונות. היא מאפיינת מדינות שעצמתן עולה על זו של אויביהן הפוטנציאליים במידה כזו, עד שהאינטרסים הלאומיים החיוניים שלהן אינם נתונים בסכנה.

הרתעה ומאזן אימה, זו הדרגה השלישית המתאימה למדינות רבות, בעצם כל המדינות הנתונות במצב של ניגודי אינטרסים מהותיים לאומיים ובין-לאומיים – אזורים ועולמיים. ביטחונן, הנשען על הרתעה או על מאזן אימה, מבוסס במידה רבה על בריתות.

הדרגה הנמוכה ביותר של ביטחון היא ויתור והסתגלות. בדרגה זו נכללות מדינות המוותרות במידה רבה על חירותן ביחסי החוץ, ולעתים גם בענייני פנים, וכן על חלק משאיפותיהן ומטרותיהן הלאומיות, ומקבלות תכתיבים של אחרים, כדי לשמור על קיומן הלאומי.

האחריות לביטחון הלאומי

נושא הביטחון הלאומי נהפך בזמן החדש לעניין לאומי מרכזי. דפוסו ומוסדותיו הלכו והתגבשו בהדרגה, עד שנהפכו לחלק אורגני של המדינה המודרנית.

חיי המדינה המודרנית עומדים בסימן בעיות קיומיות וביטחוניות ויש לכך השלכות על כל תחומי החיים. לכן יש לעמוד על משמר הביטחון הלאומי תמיד, לא רק בשעת מלחמה. זאת ועוד, ביטחונה של המדינה נובע מחוסנה הכללי של החברה והוא נגזר מכל תחומי החיים הלאומיים ולא רק מעצמה צבאית.

החתימה לכינון השלום והביטחון בעולם

מלחמת העולם הראשונה היתה מלחמה טוטאלית שגבתה מסדרים כבד והעמים שאסרו את המלחמה הזאת הוכו בהלם נוכח הקטל העצום, ללא תוחלת וללא הכרעה. משום כך שאפו שתהיה זו "המלחמה האחרונה" שתשים קץ לכל המלחמות. היתה תחושה שהאנושות לא תוכל עוד לעמוד בשפיכות הדמים האיומה, שגובה המלחמה הטוטאלית. כך צמחו התקווה והאופטימיות מתוך ההריסות והדם. הוקם חבר הלאומים, שהיה אמור להעניק ביטחון קיבוצי (בין-לאומי) ולהבטיח את השלום לכל האומות.

עד להקמת חבר-הלאומים התייחס המשפט הבין-לאומי למלחמה כאל אמצעי חוקי לקידום המדיניות הלאומית. במאה ה-19 הושתת הביטחון של המדינות על בריתות בין שתיים או שלוש מדינות. הקמת חבר-הלאומים בישרה את תחילתו של עידן חדש, של ניסיון להשיג ביטחון קיבוצי, רב-לאומי, ושל הגבלת המלחמה כאמצעי להגשמת תכליות מדיניות. אולם המציאות טפחה על פני חזון השלום והביטחון, והתקוות שנתלו בחבר הלאומים לא התגשמו. מלחמת העולם השנייה היתה נוראה מקודמתה. שוב תלתה האנושות את תקוותה בסמכות ובארגון בין-לאומיים. המנצחים הקימו את ארגון האומות המאוחדות, שמטרתו לקיים את הביטחון הקיבוצי, לשמור על השלום, ולעמוד על משמר החירות והזכויות של העמים. אולם חרף הקמת חבר הלאומים, פרי התקווה והאופטימיות, וארגון האומות המאוחדות, פרי הריאליזם והפסימיות, ממשיכות מדינות להישען על בריתות, כגון ברית נאט"ו וברית ורשה, ועל מאזני-כוחות והרתעה בחתירתן להשגת ביטחון. התיאוריה של האג'נדה החברתית מניחה שהיחיד מותר על חלק מחירותו לטובת סמכות שלטונית מרכזית, כדי לקיים את הסדר החברתי המגן על זכויותיו ועל ביטחונו הפיסי. באותו אופן תובע הסדר העולמי נוסח המאה העשרים מן המדינה לוותר על חלק מריבונותה כדי לכונן סמכות מרכזית עולמית, בצורת חבר-הלאומים והאומות המאוחדות, שתבטיח את ביטחונן, קיומן ושלומן של כל המדינות.

לביטחון לאומי, המבוסס על סדר בין-לאומי כזה, הטיף בזמנו עימנואל קאנט. אולם הניסיון מוכיח שהמדינות אינן נענות למרות בין-לאומית, מה גם שסמכות הארגונים הבין-לאומיים ("הממשלה העולמית") איננה מייצגת יישות ניטרלית אוביקטיבית, שהצדק הבין-לאומי וטובת הכלל הם נר לרגליה, אלא להיפך: העיקרון "הכוח הוא הצדק" מושל בכיפה. האר"ם

להערכות-מצב לאומיות כוללות בשביל מקבלי ההחלטות. גופי מטה אלה אסור שיהיו כפופים לצבא או לכל מוסד אחר. הם חייבים להיות לא-תלויים ולהביא בחשבון את מכלול ההשקפות וההערכות של הגורמים השונים, בבואם להציג את נתוני הערכת המצב הלאומית בפני הממשלה.

המנהיגות הלאומית העליונה אחראית גם לעיצוב תורת הביטחון הלאומי, לקביעת מדיניות הביטחון ולעדכוניה. תורת הביטחון היא התכנית הלאומית הבסיסית והקבועה של כוננות האומה והיערכותה הביטחונית, ובכלל זה תפיסת המלחמה ומטרותיה. על מדיניות הביטחון להביא ליישום שוטף וגמיש של תורת הביטחון בהתאם להתפתחויות ולתהליכים המדיניים והצבאיים המשתנים. כלומר, הדרגה-מדינית קובע גם את מטרותיה המדיניות והצבאיות של המלחמה מפני שמטרות מלחמה הן לעולם מדיניות ונגזרות מהמטרות הלאומיות, והמטרות הצבאיות נגזרות מהמטרות המדיניות. יש שרשרת של מטרות: התכלית הלאומית, מטרות לאומיות, מטרות מלחמה מדיניות, מטרות מלחמה צבאיות, מטרות צבאיות אופרטיביות ומטרות צבאיות טקטיות. כל אחת מהמטרות הללו נגזרת מקודמתה. יש הייררכיה, והעדיפות ניתנת תמיד למטרה העליונה. היחס בין המטרות הוא כמו היחס בין מטרה לאמצעי. כל מטרה מהווה בעת ובעונה אחת מטרה (לגבי המטרה הנמוכה יותר) ואמצעי (לגבי המטרה הגבוהה יותר, שממנה היא נגזרת).

השיקול המדיני קובע את היקפו, מהותו וארגונו של הכוח הצבאי, ואת מטרותיה המדיניות והצבאיות של המלחמה. מהלכיה הראשיים של המלחמה נובעים אף הם במידה רבה משיקולים מדיניים. יוצא אפוא שהדרג המדיני נושא באחריות לכל אלה, לרבות באחריות לניהול המלחמה ולאופיו ולמהותו של הכוח הצבאי. הדרג הצבאי מופקד על בניין הכוח הצבאי והכשרתו, הפעלתו במלחמה וניהול הקרבות והמערכות.

בקיצור, הממשלות אחראיות לביטחון הלאומי ולטיפוח כוח העמידה הלאומי, ואילו משרדי הביטחון והמטות הכלליים מופקדים מטעם הממשלות על הכוננות הצבאית וההגנה על המדינה, ועל טיפוח כוח המחץ (ולכן מוטב אולי "משרד-הגנה" ולא "משרד-ביטחון").

אסור אפוא שלשיקול הצבאי יהיה פרימאט על פני השיקולים הכוללים. מי שנושא באחריות למנהיגות הלאומית ולניהול המדינה, הוא הנושא באחריות לביטחון הלאומי, ובכלל זה באחריות לקביעת מטרות מלחמה ולטיפוח העצמה הצבאית ולהפעלתה.

תפקידה של מנהיגות להניע בני אדם ולאחד אותם למען השגת מטרה משותפת. יש משום פטנטות בטענה שהמוטיווציה של היחיד ושל הקבוצה נובעת מן המחויבות שהם חשים כלפי החברים לנשק. גם אם יש בדברים הללו מן האמת, הם מסבירים לכל היותר את סוד ההנעה ברמה הטקטית בשדה הקרב, אך לא את ההנעה הלאומית. כאן קובעים הכורח הקיומי ותחושת הצדק, כפי שעוצבו על-ידי המצב ההיסטורי, מערכת הערכים הלאומיים והשראת המנהיגות הלאומית.

הראייה הכוללת והשיקול הכולל חייבים, אם כן, למשול בכיפה. הכוח הצבאי אינו מייצג את מלוא העצמה הלאומית אלא מהווה רק חלק ממנה. הוא תוצר של הרקמה החברתית, העצמה הכלכלית והרצון הלאומי. הוא חלק מהאורגניזם הלאומי, הוא אגרוף של הגוף הלאומי, אך אין הוא מוחה ואף לא לבה של האומה. המנהיגות הצבאית מייצגת תחום התמחות חשוב וחינוי מאין כמוהו, אך בתוך מכלול החיים הלאומיים זהו תחום התמחות צר. אין להניח לטקטיקה לשלוט באסטרטגיה הלאומית מפני שהתוצאה עלולה להיות ניצחון בקרב והפסד במלחמה ובשלום.

בעידן המלחמה הטוטאלית ונשק ההשמדה ההמוני נושאות הממשלות באחריות לביטחון הלאומי. הערכת מצב לאומי היא עניין מדיני ולא צבאי. ההתמחות והכלים שבידי המטות הכלליים של הצבא ושל המודיעין הצבאי נועדים להעריך את יחסי הכוחות ואת האפשרויות הצבאיות של האויב, אך בשום פנים ואופן לא את כוונותיו. רק הערכה מדינית צבאית כוללת, המביאה בחשבון את מכלול המרכיבים והגורמים של היחסים המדיניים, האזוריים והבין-לאומיים, מסוגלת להעריך סיכויי מלחמה ואימים פוטנציאליים בעתיד. זאת ועוד, רק מי שנושא באחריות לאומית כוללת, מסוגל להעריך סיכונים ואף לפעול כדי להקהות את עוקצם באמצעים מדיניים, צבאיים, כלכליים ואחרים. הוא גם יכול לנקוט את הצעדים הנדרשים כדי לקדם פני סכנה, להתכונן למלחמה ולתכנן אותה על היבטיה הצבאיים, המדיניים, הכלכליים והחברתיים.

ממשלות צריכות להישען על גופי מטה השוקדים על מעקב, ניתוח וסינתזה של התהליכים וההתרחשויות, והמכניזם מצעים

אינו מבוסס כידוע על עיקרון שוויוני, לא להלכה ולא למעשה. חברות האר"ם מתארגנות בגושים אינטרסנטיים, מדיניים ואזוריים, זמניים וקבועים. המעצמות הגדולות הן החברות הקבועות במועצת הביטחון, ונהנות בה מזכות הווטו.

האר"ם אינו פדרציה השולטת על מרכיביה ואף לא קונפדרציה הנתונה לשליטת כל מרכיביה.

קאנט גרס, שעל פי מצב הטבע מתחלקת האנושות למדינות, וכדי שישורר שלום של קבע ביניהן ("השלום הנצחי") עליהן להקים חבר לאומים, כלומר סמכות עולמית עליונה שתערוב לביטחון המדינות השונות. הוא גם ראה בכינון משטרים רפובליקניים (דמוקרטיים במושגי ימינו) תנאי הכרחי לשלום קבע.

שאלת הביטחון הבינלאומי לא נפתרה בימינו על-ידי הסדר עולמי נוסח קאנט. אולם התנאי השני, שהציב קאנט לשלום, תקף בינתיים לחלוטין. עובדה שמדינות דמוקרטיות אכן לא לחמו זו בזו במאה שלנו. אפשר להסביר זאת בדרכים רבות. לדעתי הסיבה לכך נעוצה בקונסנזוס: שאלת השלום והמלחמה, שאלת הקיום של המין האנושי נוכח הסכנה המאיימת עליו מידי אדם, תלויה בימינו בהמוני האזרחים ולא בעיקר במנהיגים. יחסי השלום והמלחמה בין מדינות תלויים, לכן, במידה רבה, בצורת המשטר הפנימי שלהן, מפני שגם חופש הפעולה של המנהיגים תלוי בו.

מנהיגים לאומיים, אוטוריטריים ודמוקרטיים כאחד, מודרכים רובם ככולם, על ידי יצריהם ושאיופיהם האישיות. עליהם לגייס תמיכה בתכניותיהם, ולהצליח לשכנע את העם בנחיצותן בשעה שהם רוצים לחולל מעשים הכרוכים בהקרבה ובמאמצים קולקטיביים.

במשטרים אוטוריטריים קל יותר "לשכנע" את העם ולהניעו באמצעות תעמולה, פיתויים, הפחדה, שקר וכפייה. משום כך למדינות לא חופשיות קל יותר ליזום מלחמות מאשר למדינות דמוקרטיות. במדינה דמוקרטית קשה יותר לשכנע אנשים לשבש את הסדר החברתי ולסכן את החיים, כדי להשיג מטרות שאינן קיומיות בעליל. משום כך, כל דמוקרטיה "משותקת" בעצם בכל הנוגע ליכולתה ליזום ולאסור מלחמה ובמיוחד כשזו מכוונת נגד מדינה דמוקרטית. שהרי העילה למלחמה צריכה להיות הגנה על עצם הקיום, ומכיוון שלמעשה כל הדמוקרטיות "משותקות", יוצא שאין מדינה דמוקרטית יכולה לאיים על עצם קיומה של מדינה לא תוקפנית אחרת.

המפתח לביטחון הלאומי טמון בביטחון הבינלאומי, והמפתח לביטחון הבינלאומי טמון אולי בפלוראליזם הטוטאלי – פלוראליזם

לאומי בדמות משטרים דמוקרטיים ופלוראליזם בין לאומי בדמות פדרציה עולמית דמוקרטית מחייבת, שייצגו בה המדינות הדמוקרטיות על בסיס ייצוגי אזורי. באופן כזה, תיווצר מערכת כפולה של בלמים ואיזונים, ברמה הלאומית וברמה הבינלאומית. מעקרונות אלה נגזרות משמעויות רבות. למשל: העיקרון שאין להתערב בענייניה הפנימיים של מדינה לא יהיה לו תוקף, אם אכן יתברר כי שלום מדינות תלוי בסוג המשטר של מדינה כלשהי. מותר יהיה להתערב כדי לשנות את המשטר במדינה מסוימת על מנת להבטיח שלום וביטחון.

משטרה של מדינה הוא אפוא עניין שאינו נוגע לה בלבד, ועקרון אי ההתערבות אינו צריך להיות מקודש. זה נכון מבחינה מוסרית ועקרונית, אך התערבות בפועל צריכה להיות כפופה לשיקול דעת. צריך יהיה לקבוע הסדרים, כללים, שיטות ועקרונות לקבלת החלטה בין לאומית על התערבות במשטר הפנימי של מדינה, כאשר יתעורר צורך חיוני בכך כדי לקיים את הביטחון. מכל מקום, ייאסר על מדינה או על קבוצת מדינות לפעול על דעת עצמן.

יש לזכור שאפשר אמנם לכפות על מדינה באמצעות כוח חיצוני חוקה דמוקרטית, אולם אי אפשר לכפות מהות ותוכן. אפשר רק לחנך ולטפח בתהליך ארוך, עד שחברה שלמה תהפוך לדמוקרטית לא רק בצורה אלא גם בתוכן. מזג אוטוריטרי ומזג דמוקרטי הם כוחות פנימיים ספונטניים – כוח הטבע באדם, ביחיד, וכוח התרבות והאתוס בחברה. וכשם שאפשר לכפות על אדם במשך שנים באמצעות מסגרת מחייבת וחינוך לשנות את אופיו – כך גם אפשר לכפות על חברה לא דמוקרטית חוקה וגינוני משטר דמוקרטיים, ולהשפיע בהדרגה על תרבותה הפוליטית ועל סולם ערכיה עד שהם ישתנו בהדרגה והחברה תהפוך ותהיה לבסוף לדמוקרטיה אמיתית. תהליך כזה נמשך דורות. כל עוד יהיה הדגם של עולם פלוראליסטי-דמוקרטי בחזקת אוטופיה, ישתת הביטחון של האומות יותר ויותר על עקרון הוויתור וההסתגלות מצד אחד, ועל הרתעה הדדית מצד שני. כל אימת שאחד הצדדים יהיה סבור, אפילו בטעות, שההרתעה אינה סימטרית ויאבד יסוד ההדדיות, יפרצו מלחמות. אלא שהן יהיו מבוקרות ומאותרות מפני שמעצמות העל, שההרתעה ההדדית ביניהן מבוססת על מאזן האימה, לא יגררו לעימות אלים ביניהן בשל מדינות אחרות.

הביטחון בישראל

כל עוד מתמיד העולם הערבי בהתנגדותו לישראל, וכל עוד מסרבים הערבים לקבל את ישראל, מרחפת על ביטחוננו סכנת עליונותם

הכמותית. בידי הערבים משאבים אנושיים וחומריים גדולים, המהווים עתודות פוטנציאליות למלחמה נגדנו מן האוקיינוס האטלנטי ועד למפרץ הפרסי. עליונותם הכמותית של הערבים עמדה לנגד עיניהם של מעצבי תורת הביטחון של ישראל. ביטחוננו הלאומי מבוסס על ההרתעה הצבאית שמקורה בעליונות צבאית. זו זמנית מטבעה ואיננה מבטאת את יחסי הכוחות הקבועים והכלליים, אלא רק את עצמת הכוחות הצבאיים – את כוח המחץ, הבא כידוע על חשבון כוח העמידה.

אנו משיגים עליונות צבאית באמצעות מיצוי משאבי הרוח והחומר של המדינה על חשבון שגשוגה התרבותי והכלכלי, ובעזרת סיועה של ארה"ב. לצד העליונות הצבאית המהווה את כוח ההרתעה שלנו, נוסף גם ערך מרתיע משמעותי כתוצאה מהיחסים המיוחדים השוררים בין ארצות הברית וישראל, שבנוסף לסיוע המדיני והחומרי הישיר שהיא מגישה לנו, היא מחפה עלינו ומרתיעה את ברית המועצות, בעלת הברית של הערבים. דרגת הביטחון הלאומי שלנו היא אפוא הדרגה השלישית – דרגת ההרתעה.

אחרי מלחמת העצמאות היתה בארץ תחושה מבוססת של אחדות גורל ואחדות מטרות. גבולות שביתת הנשק נתפסו כגבולות השלום שלעתידי לבוא. כך היה גם בתקופת מבצע קדש ועד מלחמת ששת הימים. כיבושי מלחמת ששת הימים גרמו לתפנית היסטורית: המטרות הלאומיות השתנו והעם התפלג. המחנה האחד דוגל בהפקת יתרונות גיאוגרפיים והיסטוריים מן הניצחון, וטוען שיש להרחיב את גבולות המדינה ומתנגד ליישוב הסכסוך הישראלי-ערבי על בסיס קווי שביתת הנשק של מלחמת העצמאות. המחנה השני טוען, שיש להשתמש בשטחים שנכבשו כקלף מיקוח להשגת השלמה ערבית, ולהכרה בריבונותנו בתחום קווי שביתת הנשק הישנים ותיקוני גבול חיוניים.

מלחמת יום הכיפורים רק העמיקה את המחלוקת הזאת בעם ותרמה להנצחתה, והיסוד האיתן, האחדות, שהיה בבחינת נכס צאן ברזל בעצמתנו הלאומית, מעורער כיום, כפי שלא היה מעולם. לא עוד אחדות מטרות. תחושת אחדות הגורל נשארה מיתמת. הבניין האיתן והמאוזן נשאר עומד על עמוד הגורל המשותף בלבד, והוא נתון, יותר מאשר בעבר, לחסדי רוחות סערה חיצוניות ולזעזועי מריבות משפחתיות בתוכו פנימה. הקונסנזוס כיום עומד על היסוד השלילי בלבד – הגורל המשותף, ואילו היסוד הפוזיטיבי, המלט המאחד, מכפיל העצמה האדיר – האחדות – נגוז ונעלם. הקרע בעם הגיע לשיאו במלחמת שלום הגליל, כאשר הופיעה התיאוריה החדשה שהתימרה להפוך על פניה את תורת הביטחון

הלאומי המסורתית שלנו – התיאוריה של מלחמת הברירה. המוטיב הדטרמיניסטי של הכורח הקיומי היה תמיד יסוד מוסד בתורת הביטחון. דגלנו בעיקרון של המלחמה הצודקת – המלחמה הקיומית. קיבלנו ואימצנו, כעולה בקנה אחד עם עקרון המלחמה הצודקת, את ה"מלחמה המקדימה" ככורח בל יגונה של המעטים, "הקם להרגך, השכם להרגו", אך שללנו אפילו את ה"מלחמה המונעת". את מלחמת הברירה המדינית, שאין בינה ובין עצם הקיום ולא כלום, אפילו לא העלינו על דעתנו. בתקופת מלחמת העצמאות, וכל עוד היה בן-גוריון שר הביטחון, קבע הדרג המדיני הלכה למעשה את פרטי תורת הביטחון ומדיניות הביטחון ואת דפוסי הארגון של הכוח הצבאי. ברבות הימים הלכו הדברים והשתבשו. בכל הנוגע לשליטתו של הדרג המדיני על הכוח הצבאי ועל השימוש בו אין בארץ התרופפות. להיפך: ישראל יכולה להיחשב בתחום זה למופת בקרב מדינות דמוקרטיות. לא יעלה על הדעת שתתקיים בישראל יישות של "רצון צבאי" עצמאי לעומת "רצון אזרחי" בתחום המבצעי ובנושאי שלום ומלחמה.

אולם, בעניינים אחרים, כמו תורת הביטחון, תכונותיו ודפוסי של הכוח הצבאי, ההשפעה על המשאבים ועל הכלכלה והתעשייה, המטכ"ל הוא למעשה, מבחינות מסוימות, "ממלכה בתוך ממלכה". הממשלה בישראל אינה נעזרת במטה מייעץ מיוחד – אובייקטיווי ובלתי תלוי – כנדרש מממשלות, שנושאות באחריות לביטחון ולטיפוח הכוח הצבאי ולשימוש בו. היא גם אינה נעזרת במטות צבאיים מתחרים, ותלויה רק במטה הכללי, האינטגרלי (וטוב שהוא כזה). יוצא אפוא שכאשר הממשלה מבקשת להעריך מצבים ואלטרנטיבות, לחרוץ משפט ולקבוע עמדות, היא מתבססת על אותו מטה עצמו – המטה הכללי – שעליו היא מפקחת, ושאת המלצותיו היא צריכה לבחון ושאותו היא צריכה להנחות. כלומר, מי שמופקד על הביטחון הלאומי אין בידיו כלים מספיקים למילוי חובתו זאת.

סיכום

לתורת הביטחון שלנו דרוש היום בדק-בית יסודי. עלינו להבהיר לעצמנו מחדש את שאיפותינו הלאומיות, את מטרותינו ואת

תכניותינו, ולנסח את תורת הביטחון על פיהן, ועל פי ההתפתחויות העולמיות והמצב הגיאר פוליטי הנוכחי במזרח-התיכון. כל ההתפתחויות האלה, והשינויים העצומים בתחומי המדע והטכנולוגיה הצבאית גורמים שמעמדנו הביטחוני, תורת הביטחון שלנו ודמותו ואפיו של צה"ל שוב לא יהיו מה שהיו בעבר.

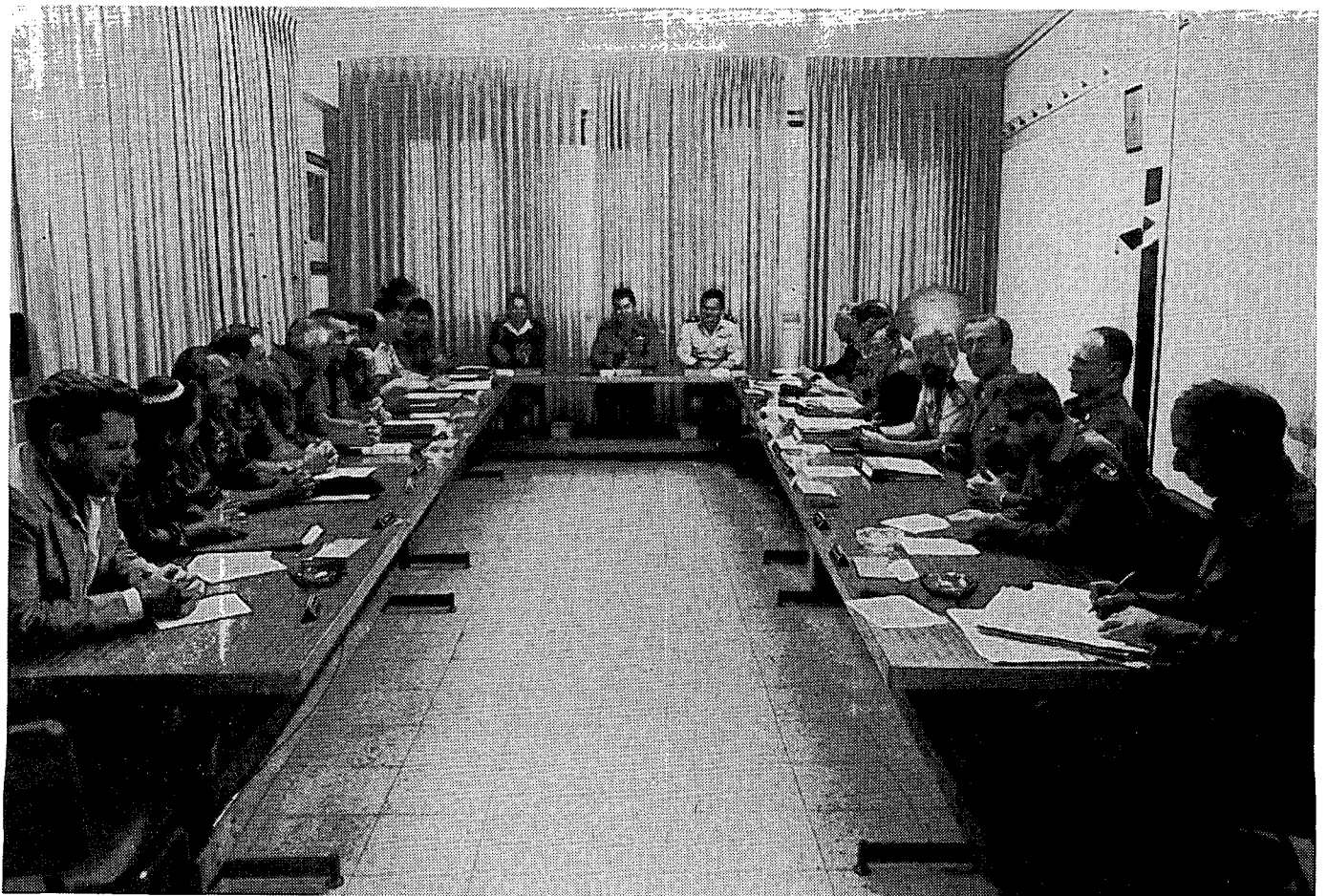
אם נכלכל את מעשינו בתבונה ונאמץ מטרות לאומיות דיאליות, נוכל להתקבל באזור ולהשתלב בסבך המזרח-התיכוני. רק במצב כזה נזכה לעליונות ביחסי כוחות כלליים ולא רק צבאיים, מפני שאת כוחנו אפשר יהיה למדוד אז בהשוואה לכל מדינה ומדינה באזור בנפרד, ולא רק בהשוואה לכל מדינות ערב יחד. ביום ההוא, נעלה מדרגת הביטחון השלישית של "הרתעה", לדרגה השנייה של "עליונות".

השלום עבורנו איננו אפוא רק עניין מוסרי, הוא כורח קיומי. המושגים "שלום" ו"ביטחון" מבטאים מצבים שהם **תנאים הכרחיים**, המהווים יחד את התנאי המספיק להבטחת קיומנו הלאומי.

האמפטיה והחשיבה הקברניטית בשירות הערכת המודיעין

תא"ל (מיל") יואל בן-פורת

גורבאצ'וב - מודע היטב לגמישות בתהליך קבלת ההחלטות במשטר טוטליטרי

בספקולציות וניחושים על מה שיעשה קברניט האויב.
 הדעות חלוקות בדבר היכולת לחזות מאוויים, רצונות, החלטות ופעולות של בני אדם. אני (כמו רבים אחרים) סבור, כי האדם - באופן בסיסי - הוא בלתי-ניתן לחיזוי. לא אחת קורה שדווקא אנשים הקרובים לנו מההיבט הפסיכרטי אינטלקטואלי, מפתיעים אותנו במעשה או באמירה שכלל לא עלה על דעתנו לייחס להם אותם. היעדר האפשרות של בני האדם להיות חזויים וחוסר-יכולתנו לאמץ את האמפטיה כנגד מצב זה נובעים בראש ובראשונה מן העובדה שאין שני אנשים זהים באופיים, בפרצופם, בטביעת-אצבעותיהם או בקולם. בתהליך האמפטי,

הערכת מודיעין בהיותה מלאכה מורכבת, בלתי מדויקת ואף מתסכלת, מביאה לעיתים את העוסקים בה להיות מושפעים מן האמפטיה. הפתרון לאמפטיה היא חשיבה קברניטית. האמפטיה היא תופעה המכונה גם "אינטרוספקציה", ובאה לציין את המצב שבו האדם מסתכל אל תוך נפשו פנימה, מקיש וגוזר גזירה שווה מאמות המידה שלו אל זולתו בדרך השיפוט את התנהגותו, תוך כוונה לצפות ולחזות את תגובותיו לעתיד. מה שניתן לתאר בלשון עממית כך: "מה אני הייתי עושה אילו הייתי במצבו ובמקומו." מכאן שאני מקיש מה סביר שהוא, היריב, האויב, יעשה. אולם כבר נאמר: "אל תדין חברך עד שתגיע למקומו", ולעולם אי אפשר להיות במצבו של היריב.

סכנות האמפטיה

האמפטיה היא כלי מסוכן למדי כאשר משתמשים בה לשם חיזוי תגובות היריב. עם זאת, הרי כמה שנדבר בגנותה ואף נרבה בתיאור סכנותיה אין מנוס מלהזדקק לה במודע או שלא במודע. לעתים קורה שהיריב נוקט צעד צבאי או מדיני ועל המעריך לספק לקברניט הערכה כלפי צעד זה. על-פירוב לא יעמוד לרשות מעריך המודיעין מידע על האירוע בזמן הקרוב להתרחשותו, שכן מערכת האיסוף טרם השיגה דבר. אך הוא ידרש למרות זאת להגיש הערכה. מותר אפוא ואף ראוי לומר לקברניט במקרה כזה: "טרם קיבלתי מידע כלשהו על האירוע ואין טעם שאעסוק

יטיב להדגים זאת מקרה שאירע לשר בישראל כאשר התעמת עם המצרי אנואר סאדאת ופסק את פסוקו לגביו בשיטת האמפטיה. אמר סאדאת לשר באנגלית: "אני באמת ובתמים מתכוון לשלום אמת." השר לא העלה כלל על הדעת שיתכן והמצרי מכזבו וזאת, כנראה, בהפעילו את האמפטיה. אולם בעת שדיבר על "שלום אמיתי" אמר סאדאת לאסד ש"אין ויכוח בינו לבין סוריה ביחס למטרות האסטרטגיה הערבית וכי הם חלוקים רק על הטקטיקה". מה פירוש דברים אלה, אין איש יודע. מכל מקום הם לא נשמעים ברוח של "באמת שלום אמיתי". דברים אלה נאמרו שלושה ימים לפני בואו של סאדאת לירושלים.

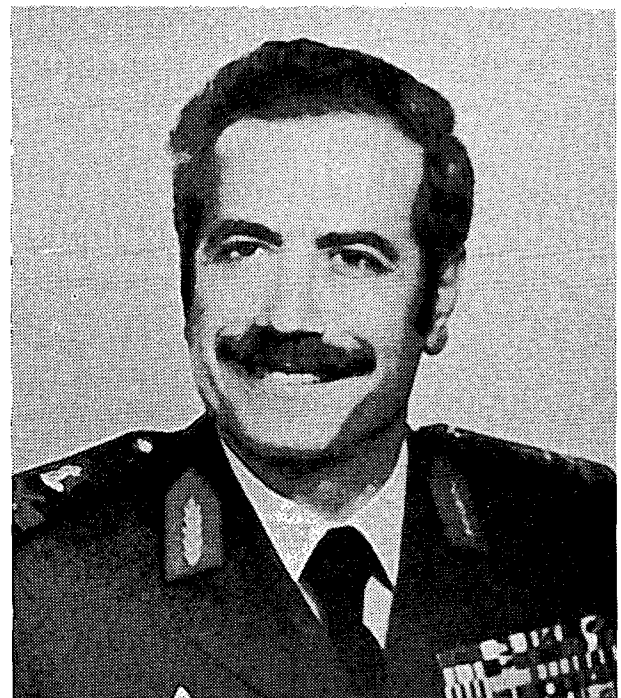
תרגיל באמפטיה

ננסה לבחון מיהם האנשים המסוגלים בתהליך האמפטי לחזות מהלכים והחלטות של אסד, נשיא סוריה, למשל. וראוי אולי להתחיל בקברניטים:

הראשון, שלו הסיכויים הטובים ביותר הוא טלאס, שר ההגנה הסורי שהיה גם רמטכ"ל

כאשר אנו מסיקים מעצמנו ומנסים להחיל את המסקנה על זולתנו, אנו טועים בדרך-כלל. במיוחד כשמדובר באויב השונה מאיתנו מאוד בלשונו, בתרבותו, בערכיו ובמושגי היסוד שלו.

עניין חיזוי תגובות הזולת נותר לחכמים, לזקנים ולבעלי ניסיון חיים. הצליחו בזה לא מעט רבנים גדולים וחכמים וגם קומץ מדינאים. הבנת נפש הזולת וחיזוי תגובתו הם אחד מיסודות המנהיגות הגדולה, שהיא לרוב פרי חכמת חיים ולא דווקא למדנות.

טלאס - שר ההגנה הסורי, שהיה גם רמטכ"ל - בעל הסיכויים הגבוהים ביותר לחזות מהלכים של אסד

המעריכים אצלנו ובכל מקום בעולם הם המשכילים והחכמים שבאנשי המודיעין. הסיבה לכך היא אפוא אחרת, ונעוצה בהבדלים בגודלו ובאופיו של האתגר המודיעיני בכל אחת מן המטלות.

מול אנשי האיסוף ניצבת השיכבה הבינונית של קצונת האויב: קציני קשר, קציני ביטחון קשר ואנשי המודיעין המסכל. אלה קצינים צעירים בדרגות רב-סרן עד אלוף משנה, שגם אינם העלית של צבא היריב. אנשי המחקר לעומתם מתמודדים עם הצמרות – הקברניטים הצבאיים והמדיניים של האויב. האתגר של אנשי ההערכה הם צדאם חוסיין, חאפז אסד, המלך חוסיין, חוסני מובראק ואחרים. אלה אנשים שכבר צברו ניסיון חיים רב. הם היו מצביאים צבאיים והגיעו לעמדות השלטון מכוח יכולתם בקונספירציה, תככים וכוחנות. ומעל הכל כמעט כולם ניחנו במנהיגות מובהקת. גם אם הם פחות משכילים מן המעריכים, אין הם נופלים מהם בחכמתם ובדרך-כלל אף עולים עליהם. למעט חריגים מעטים, הרי מעולם לא נפלו המנהיגים הערבים בשכלם ובערמתם ממנהיגי היהודים. דברים אלה נכונים לא רק בישראל אלא גם בעולם הרחב, והם מדגימים את הקשיים שבעבודת ההערכה.

מה יכול לנטרל את הסיכונים אשר בשימוש באמפטיה לצורך חיזוי והערכה? כמה שלא נטיף להימנע ממנה, אין מנוס אלא להזדקק לה, כמובן, תוך מודעות רבה לסיכונים. אחד הכלים לנטרל את סכנת האמפטיה, היא חשיבה קברניטית בקרב מערכי מודיעין. יש שמטילים ספק בעצם הלגיטימיות של המושג "חשיבה קברניטית" או בעצם קיומו. אלה מניחים שכל מי שיודע לחשוב והוא בעל

הוא יודע את התיאוריה של ניהול מדינה ופעולתה של ממשלה. ובעיקר הוא מכיר – מתוך לימודים – את שיטת קבלת ההחלטות במשטרים טוטאליטריים ואלה הם הרלוונטיים למודיעין בישראל.

רק אחרון בתור הסיכויים להצלחה בתהליך האמפטי הוא ראש הגוף המחקרי העוסק בסוריה, באמ"ן. בדרך-כלל זהו קצין צעיר בעל ניסיון חיים מועט, חסר ידע וניסיון בעולם התהפוכות הפוליטיות, התככים, הקוננויות והקונספירציה המאפיינים את חאפז אסד. הוא אינטליגנטי ומשכיל אך חכמת-החיים שלו נופלת בהכרח מזו שבה ניחן כל שליט ערבי באשר הוא שליט. הוא מעולם לא קיבל החלטה אסטרטגית, ודאי לא החלטה לצאת למלחמה. ולעיתים חסרה לו השכלה בערבית, ערבים ואסלאם. ראוי אפוא שיימנע מחיזוי באמפטיה, וימתין למידע.

נשיא סוריה, אסד: מי יוכל – בתהליך אמפטי – לחזות את מהלכיו

ואכן אין הבלתי ניתנים לחיזוי עשויים מיקשה אחת. יש שניתן לחזותם ביתר קלות ויש שקשה מאוד לחזות אותם. חאפז אסד הוא מהקלים יותר לחיזוי. הוא יציב, שקול, זהיר ורציונאלי. יש בו רק מעט ספונטאניות ואין בו רגשנות. לעומתו, המלך חוסיין הוא הפכפך ובעל דעות משתנות. אך הוא השליט הוותיק, המנוסה ביותר ואולי החכם ביותר באזור.

האיסוף – הצלחה! ההערכה – כישלון?

מדוע מלאכת איסוף המידע בארץ ובעולם זוכה להצלחה בעוד שההערכה – שובל ארוך של כישלון נסרח אחריה? אין זאת משום שאנשי ההערכה נופלים מאנשי האיסוף, נהפוך הוא!

נשיא מצרים, חוסני מובראק, וחוסיין, מלך ירדן, (למטה) – האתגר של אנשי ההערכה

ב-1973. טלאס, סורי מוסלמי הסמוך אצל שולחן הדינונים של מנהיגו אסד, בקיא בהגיגי ליבו, בהלוך מחשבתו, ברצונותיו, בשאיפותיו ובתוכניותיו.

השני לסיכויים הוא הנשיא מובראק, שגם אם איננו סורי הוא ערבי מוסלמי ואפילו טייס כמו עמיתו אסד. גם הוא מנהל מדינה בעלת משטר "דמוקרטי" דומה לזה של סוריה, והוא נפגש איתו פעמים רבות במשא ומתן מדיני ובדיונים לתכנון צבאי (מלחמת יום-הכיפורים). הוא בקיא היטב בתהליך קבלת ההחלטות בסוריה, הדומה לזה שנערך במצרים: ללא לחצים ועכבות של מפלגות, פרלמנט ועיתונות. קבוצה של שניים-שלושה ולעיתים שליט יחיד הם המחליטים.

הבא אחריו בסיכויי ניחוש-חיזוי אסד, הוא ברז'נייב או גורבצ'וב. הם לא ערבים ולא מוסלמים, אך גם הם מנהלים דיקטטורה ומודעים היטב למהירות ולגמישות בתהליך קבלת ההחלטות במשטרים טוטאליטריים. הרביעי לסיכויי ניחוש באמצעות האמפטיה הוא מי שהיה ראש ממשלה בישראל. זה אמנם אינו ערבי ומוסלמי ובניגוד לאחרים עומד גם עומד בראש משטר פרלמנטרי על כל המתלווה אליו. אך בהיותו קברניט וראש מדינה התנסה בקבלת החלטות – חלקן קשות וחמורות, כמו החלטה על מלחמה. הוא יודע, מבין ומודע למערכת הגורמים המשפיעים על החלטות אסטרטגיות גדולות: הצבא, המדיניות, הכלכלה, החברה, המורל הלאומי, העורף האזרחי ועוד כהנה וכהנה. ניסיונו ובקיאותו הם אשר ייטיבו לסייע לו לעסוק באמפטיה מאלה החסרים מיומנות זו.

מקרב אלה שאינם קברניטים, טובים סיכוייו של פרופסור למדע המדינה, רצוי בעל רקע מודיעיני (יש לא מעט כאלה). הוא אינו ערבי ולא מוסלמי ולא היה שר או קברניט. אך

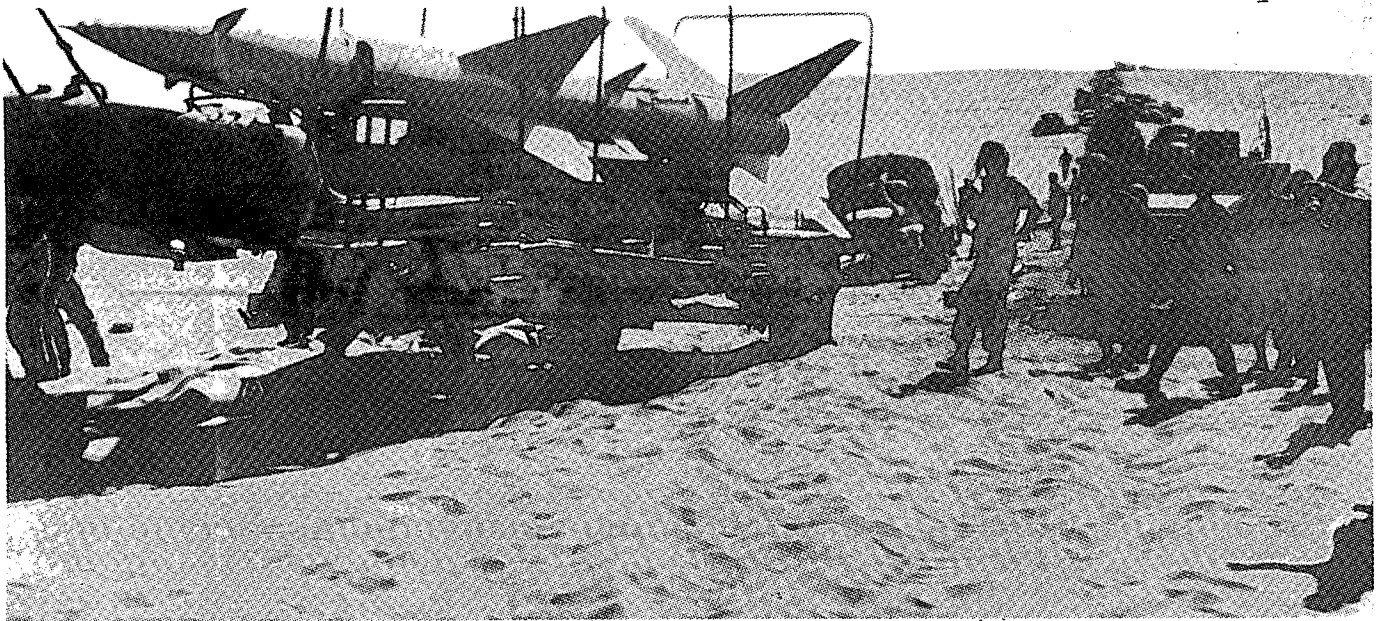

הפיקוד העליון המצרי במלחמת יום הכיפורים

ג'ורג' ו' גאוריץ*

* ההיסטוריון של המזרח התיכון במכון ללימודי מלחמה – שהוא מחלקת ההיסטוריה הצבאית של ביה"ס לפיקוד ומטה של צבא ארצות הברית – בפורט לוונורת. פרסם מאמרים בכתב העת *International Journal of Middle East Studies* וב'*Middle Eastern Studies* בנושאי ההיסטוריה העות'מאנית. בשלב זה הוא עוסק במחקר על ההיבטים הצבאיים של מערכת "קדש" ומלחמת ששת הימים.
המאמר התפרסם בכתב־העת *Armed Forces & Society* כרך 13, מס' 4, קיץ 1987.

מלחמת ששת הימים: טילי נ"מ SA-2 מצרים שנפלו שלל לידי צה"ל

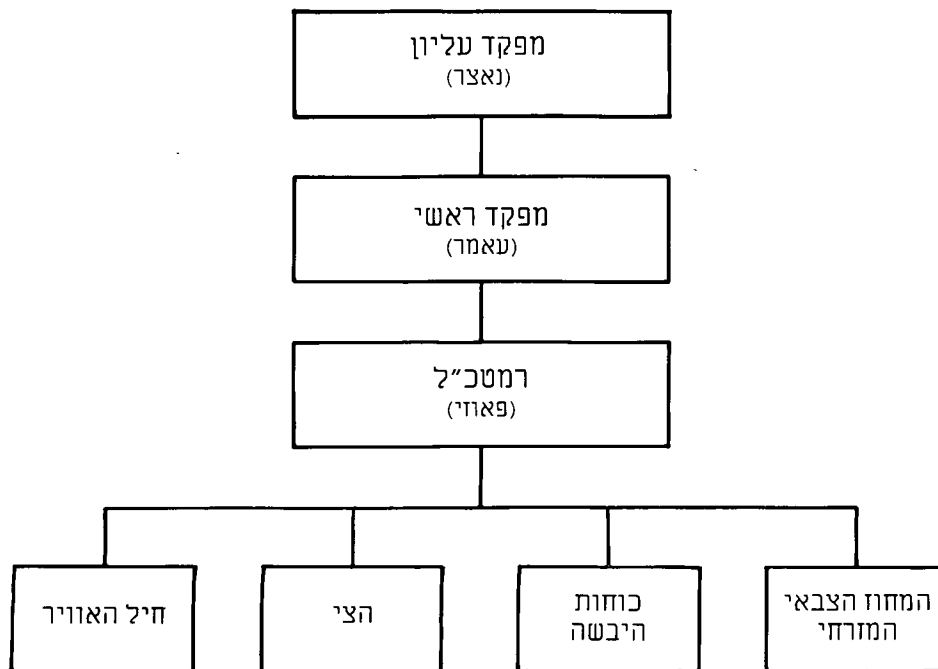
לאימונים ולמנהלה של המחוז הצבאי המזרחי. פיקוד מרחבי זה, שמפקדתו נמצאה באיסמעיליה, שלט בכל כוחות היבשה שהיו מוצבים מזרחית לתעלת סואץ ובאזור התעלה עצמה.² כתוצאה מהקמת הפיקוד הבכיר הזה חלו התפתחויות, אשר החלישו את יכולת הלחימה של הצבא המצרי. אחת מהן היתה התמודדות שהחלה מיד בין פיקוד כוחות היבשה – על המשימה הרחבה המוטלת עליו – לבין הרמטכ"ל על השליטה בכוחות היבשה, בעוד האחרון – שאיבד חלק ניכר מסמכויותיו –

קיים פיקוד ושליטה על מפקדי כוחות היבשה, האוויר והים. פיקוד כוחות היבשה שהוקם בזמן הארגון מחדש בשנת 1964, ושלא היה כמותו במצרים מעולם, היה אחראי לשילוב האימונים והמנהלה של כל כוחות היבשה בצבא, בצי ובחיל האוויר בימי שלום. מובן מאליה ששימה רחבה כל כך, שחפפה את תחומי הפעילות של שלוש הזרועות, הפכה את פיקוד כוחות היבשה לפיקוד הגדול ביותר בכוחות המזוינים של מצרים.¹ מטלה זו כללה אחריות ישירה

כדי להעריך נכונה את ההצלחה הצבאית שהשיגו הכוחות המזוינים של מצרים בעת חציית תעלת סואץ ב-6 באוקטובר 1973, יש להבין כיצד פתרו המצרים את בעיות הפיקוד העליון שלהם בעקבות מלחמת ששת הימים ב-1967. אולם מנתחי מלחמת אוקטובר מתעלמים במידה רבה מהקשר זה, ממקדים את דיוניהם בהפתעה שהשיגו המצרים ובכישלונם של המודיעין הצבאי הישראלי. שני הנושאים הללו ראויים לעיון מדוקדק נפרד, אך ההתפתחויות המכריעות שהביאו להצלחה המצרית ב-1973 התחוללו בשל השינויים המפליגים – הפרסונליים והמבניים כאחת – שחלו בפיקוד העליון המצרי כתוצאה של מלחמת 1967.

בעיות של פיקוד ושליטה, 1964 עד 1967

בשנת 1964 אורגנו מחדש הכוחות המזוינים המצריים בצורה יסודית – ארגון שכלל הקמת פיקוד חדש לכוחות היבשה. אולם מאוחר יותר התברר שלא היה זה צעד נבון, שכן הוא הביא להחרפת הכיתתיות שקיננה עוד קודם לכן בקרב דרגי הפיקוד הבכירים ביותר. עץ המבנה של הצבא המצרי ב-1964 מצביע על מעין אחדות פיקוד, עם צינורות פיקוד ואחריות ברורים (ראה תרשים מס' 1). הנשיא גמאל עבד אל-נאצר הוא המפקד העליון של הכוחות המזוינים המצריים, אחריו פילדמרשל מוחמד עבד אל-חכים עאמר, סגן ראשון לנשיא והמפקד הראשי. עאמר היה בכיר מראש המטה הכללי של הכוחות המזוינים, בעוד האחרון

תרשים מס' 1: הפיקוד והשליטה בסיני, 1964 עד 1967: התיאוריה

מתבונן כיצד גדלה מפקדת פיקוד כוחות היבשה עד שהגיעה לממדי המטכ"ל ואף עברה אותו.³ היה זה ארגון־מחדש יסודי, ומפקד המחוז הצבאי המזרחי נאלץ לכוון מחדש את יחסיו עם המטכ"ל – דבר שלא נעשה בקלות לנוכח הכיתתיות הגוברת בקרב הפיקוד העליון. התכנון המבצעי למלחמה בסיני היה קשור למחוז הצבאי המזרחי ולמטכ"ל במישרין, בעוד שהאחריות לאימוני כוחות היבשה בחצי האי ולכוננותם הקרבית הוטלה, ככל הנראה, ישירות על כתפי מפקד כוחות היבשה (ראה תרשים מס' 2).

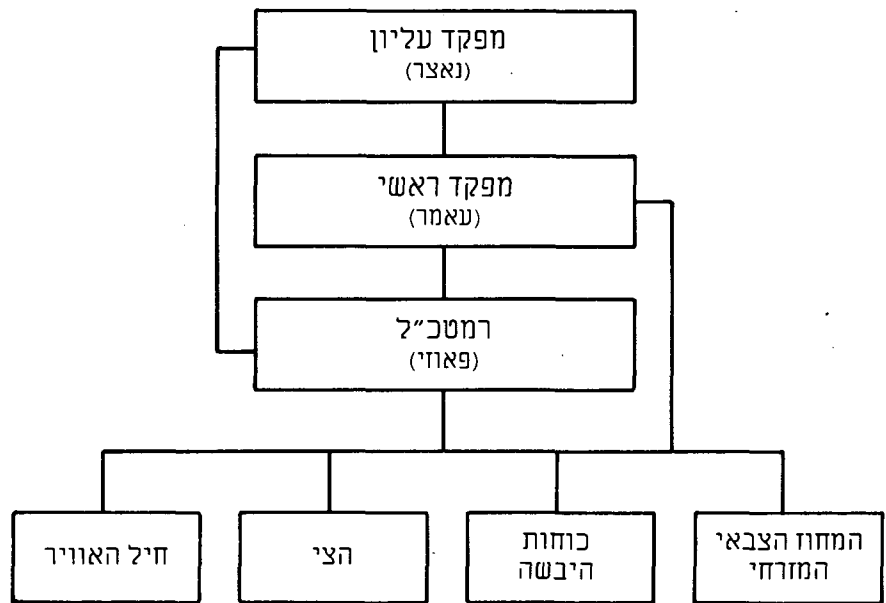
גדול הדורש קציני מטה רבים, בעיצומה של מלחמה, היה מעשה בלתי נבון מבחינתה של מדינה מתפתחת בעלת משאבים מוגבלים כמצרים, בייחוד מפני שישראל היתה עדיין האיום העיקרי וכוחותיה המזוינים נמצאו בעיצומה של תכנית מרשימה של התמקצעות ומודרניזציה.⁴ מה גם שמערכת ההדרכה בצבא המצרי התקשתה להכשיר קצינים מיומנים במספר מספיק. נוסף לבעיות הגוברות בתוך מבנה הפיקוד העליון של כוחות היבשה, השפיע פיקוד כוחות היבשה החדש גם על התחום החיוני של

בסיני – נמצא מחוץ לשרשרת הפיקוד המבצעי. המחוז הצבאי המזרחי יהפוך לזירת מבצעים, כאשר הפיקוד שלו הופך להיות פיקוד של ארמיית שדה ולא פיקוד משולב. מפקד ארמיית השדה ישלוט מבצעית בכל דיוויזיות הח"ר והשריון, בחטיבות העצמאיות ובכל יחידה מיוחדת אחרת שתוקצה למרחב הגיאוגרפי שלו. כן יקצה מפקד זה את כל אמצעי האוויר שיפנו על־ידי מפקד חיל האוויר לסיוע לכוחות היבשה. במונחים של שרשרת הפיקוד היה מפקד ארמיית השדה כפוף ישירות למטכ"ל. ליתר דיוק, הוא היה אמור לדווח באמצעות ראש המבצעים אל הרמטכ"ל שהיה כפוף, מצידו, לפילדמרשל עאמר. עאמר, שכונה רשמית סגן המפקד העליון, יקבל את ההחלטות המבצעיות כמפקד הראשי.⁵

התכנית המבצעית הורתה להיזו לפנים שתי מפקדות עיקריות, הכל מתוך מחשבה לקרב את המפקדים הבכירים אל זירת הלחימה. במקרה של מעשי איבה ינוע המטה הכללי מאזור קהיר לאיסמעיליה.⁶ הפיקוד של ארמיית השדה ימקם את המפקדה המבצעית שלו בבירתמאדה, השוכנת סמוך למרכזו של סיני.⁷ הסידורים האלה לימי מלחמה היו אמורים לענות על כל בעיה אפשרית בפיקוד ובשליטה, לפחות תיאורטית, אך לאמיתו של דבר התפתחו יותר בעיות פנימיות ממש סמוך למלחמת 1967.

אף על פי שתכניות המלחמה של מצרים הגדירו את שרשרת הפיקוד בבהירות, שינה המפקד הראשי, עאמר, סידורים אלה באופן פתאומי, שלושה שבועות לפני פרוץ מעשי האיבה. ב־15 במאי 1967 מינה עאמר את גנרל עבד אל־מוחסין כמאל מורתגי – מפקד כוחות היבשה – לתפקיד החדש של מפקד חזית.⁸ לפני מינוי זה היה מורתגי גם מפקד חיל המשלוח המצרי בתימן, תפקיד פוליטי־צבאי שהחזיק בו מאז 1965. מאוחר יותר הודה מורתגי שב־15 במאי ידע אך מעט על התכניות המבצעיות המפורטות בסיני, מכיון שעיקר זמנו ומאמציו יוחדו לניהול המאמץ המלחמתי נגד כוחותיהם של השבטים בתימן.⁹ שינוי פתאומי זה במערכת הפיקוד והשליטה סייע להניב תוצאות הרסניות עבור הכוחות המזוינים המצריים.

מינויו של מורתגי למפקד חזית זעזע את כל הפיקוד הבכיר, מפני שתכניות המלחמה הקודמות קבעו שמפקד המחוז הצבאי המזרחי – לוטננט־גנרל סלאח א־דין מוחסין – יהיה מפקד החזית והיה כפוף ישירות למטכ"ל. עתה מצא מוחסין את עצמו כפוף למפקד חדש הפועל ממפקדה חדשה. התפתחות בלתי צפויה לחלוטין זו גרמה למתיחות ביחסים בין מורתגי למוחסין וחוללה מבוכה נוספת בשרשרת הפיקוד.¹⁰

תרשים מס' 2: הפיקוד והשליטה בסיני, 1964 עד 1967: המציאות

היחסים הבין־זרועיים. מפקדי כוחות היבשה, חיל האוויר והצי ניהלו עתה אסטרטגיות נפרדות, לעתים קרובות ללא תיאום עם הזרועות האחרות. יריבות בין־זרועית זו, חתרה עוד יותר תחת סמכויותיו של הרמטכ"ל, שאחת ממשיותיו העיקריות בימי שלום היא להבטיח את אחדות הפיקוד והמטרה. בין 1964 ל־1967 סבל הצבא ממה שכונה על ידי לוטננט־גנרל לשעבר בצבא המצרי "רוח עצמאות" בקרב שלוש הזרועות.¹¹ פיקוד כוחות היבשה, על האינטרסים המיוחדים שלו, תרם לחוסר שיתוף הפעולה ולהעדר התיאום בין הזרועות. למרות זאת, במקרה של מלחמה עם ישראל היתה לכוחות המזוינים המצריים תכנית ברורה מוכנה לפיקוד ושליטה בחצי־האי סיני. נאצר ועאמר המשיכו להחזיק בתפקידיהם בשרשרת הפיקוד. פיקוד כוחות היבשה – הפיקוד המנהלי המסייע לכוחות היבשה

בכל תקופת שלטונו של נאצר (1952 עד 1970) הווה המחסור בקצינים מיומנים מקור לדאגה מתמדת, אבל הקמת פיקוד כוחות היבשה החריפה את הבעיה. בין 1956 ל־1967 היו הכוחות המזוינים המצריים זקוקים לקצינים רבים כדי להתמודד עם הגידול יוצא הדופן בהיקפו של הצבא. בשנת 1955 מנה הצבא כ־80,000 איש, כולל קצינים. ב־1960 היה מספר חיילי הצבא המצרי 1,000,000, וב־1965 הגיע ל־1,500,000 עד 180,000 איש.¹² חלק ניכר מן הגידול הזה באמצע שנות השישים נבע מן המערכה שניהלה מצרים בתימן (1962 עד 1967), אשר ריתקה בשיאה קרוב ל־70,000 חיילים מצרים במלחמת התשה נגד המלוכנים, ובתמיכה ברפובליקנים.¹³

במהלך אותה מלחמה, ב־1964, פיתח פיקוד כוחות היבשה מערכת הייררכית נפרדת, שאוישה על ידי קצינים בכל הדרגות. הקמתו של פיקוד

טנקים ישראלים על-יד רפידיים, 7 ביוני 1967

עוקף את הרמטכ"ל, ואפילו את מורתגי ומוחסין, והוציא בעצמו פקודות למפקדי הדיוויזיות בסיני. הוא פקד, למשל, להשלים את הנסיגה המכרעת מסיני תוך יום אחד, מבלי להתייעץ עם המטה שלו או עם הרמטכ"ל. יתר על כן, עאמר לא הוציא שום הנחיות מפורטות בקשר לנסיגה, דבר שגרם למנוסת בהלה של הכוחות המצריים הנסוגים.¹⁹ כל הנהלים של ימי מלחמה שנועדו לשליטה בשדה הקרב התמוטטו לחלוטין (ראה תרשים מס' 3). את בעיותיו של הפיקוד העליון, שבלטו לעין כבר בימי שלום, אי אפשר היה לפתור במלחמה קצרה; והן עוד חרפו עם פרוץ מעשי האיבה. התבוסה התרחשה כבדק: כל חצי האי סיני – שטח של יותר מ-61,000 קמ"ר, נפל לידי ישראל, והכוחות המזוינים המצריים איבדו כ-80% מצידום תוך ארבעה ימים בלבד. כוח לוחם המורכב מ-100,000 איש לערך, ומאורגן בשש דיוויזיות וכוח-משימה משוריין מיוחד, פעל ברמה נמוכה בהרבה מזו שצריכה לאפיין צבא מקצועי.

צבא נגוע בפוליטיזציה

כל הסבר לתבוסתה הדרמטית של מצרים ב-1967 חייב להביא בחשבון שני עניינים הקשורים זה בזה: כיצד טיפל הנשיא נאצר בצבא בתקופה הראשונה של שלטונו, וכיצד השפיעה מדיניותו על היחסים שבין הממסד האזרחי לצבאי. פ. ג'. י. ואטיקיוטיס, מומחה לפוליטיקה מצרית, תיאר את מדיניותו של נאצר כלפי הכוחות המזוינים כך:

אפילו ראש המבצעים, לוטננט-גנרל אנואר אל-קאדי, לא יכול היה להבהיר את המצב עבורו. חאסן חזר לבירת-מאדה מבולבל עוד יותר משהיה לפני צאתו.¹⁶

התנהגותו של פילדמרשל עאמר בימים המכריעים בין 15 במאי ל-4 ביוני רק הוסיפה למבוכה בקרב הפיקוד העליון. עאמר ערך לפחות ארבעה שינויים חשובים בתכניות המלחמה של מצרים תוך שלושה שבועות, חלקם כתוצאה מהנחיותיו של נאצר. מה שהחל ב-15 במאי כאסטרטגיה הגנתית הפך להיות אסטרטגיה התקפית, וחזר לאחר מכן להיות אסטרטגיה הגנתית.¹⁷ כל שינוי חשוב בתכניות המלחמה הביא מיד לשינויים בפריסת הכוחות. באחד המקרים הקיצוניים נסעה חטיבה מסוימת כ-1,200 ק"מ ערב התקפת הפתע הישראלית ב-5 ביוני.¹⁸ החיילים עייפו מהתנועות האלה, והציוד סבל מבלאי גדול. לאור הפקודות הסותרות שיצאו מקהיר לא היו מפקדי השדה בטוחים מהי כוונתו האמיתית של הפיקוד העליון שלהם. חוסר ודאות ומבוכה אלה היו הסיבות העיקריות לשיגורו של ראש המטה של הארמיה בפיקודו של מוחסין אל המטכ"ל ב-27 במאי.

במהלך המלחמה עצמה הורעו יחסי הפיקוד. הרמטכ"ל, שהיה אמור תחילה לנוע קדימה לאיסמעיליה, נשאר באזור קהיר. פילדמרשל עאמר, הרמטכ"ל וקציני מטה בכירים התמקמו בבניין בעיר אל-נאצר, ומשם פיקדו על הפעולות ונתנו פקודות. תוך זמן קצר החל עאמר לבודד את עצמו מן המטה שלו תוך שהוא

בסופו של דבר הושפעו לרעה כל המבצעים במהלך מלחמת 1967 עצמה.

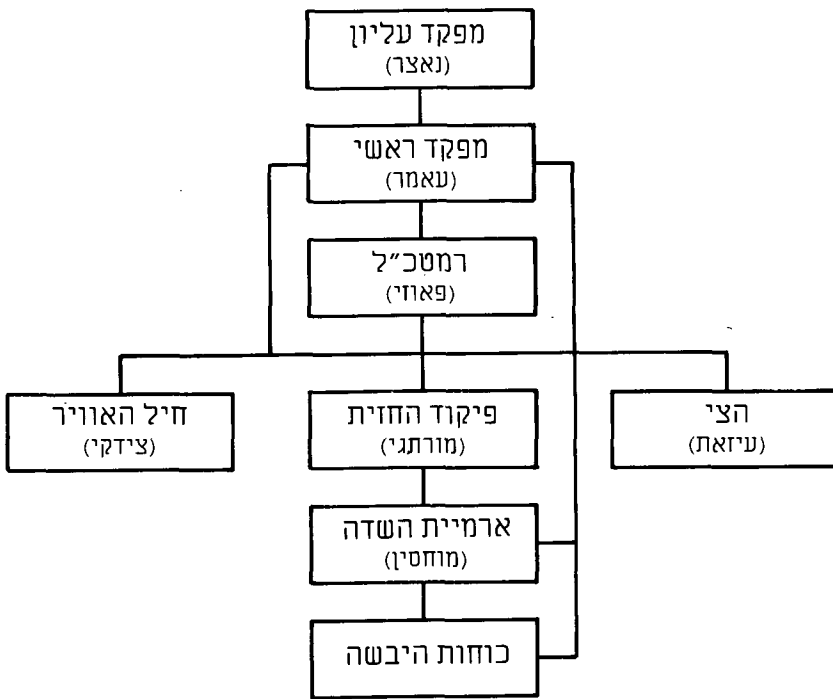
הבעיות שהתעוררו בין שני המפקדים הבכירים של כוחות היבשה עברו גם לדרגים הנמוכים יותר. גנרל מורתגי הביא את רוב המטה שלו למפקדה החדשה שלו באיסמעיליה, והשאיר את פיקוד כוחות היבשה כמפקדה חסרת סמכויות. מורתגי עצמו ניצב בפני משימה כבדה מכיוון שהיה עדיין אחראי לשני פיקודים – האחד מבצעי והשני מנהלי. המטה שלו, אף כי ייתכן שהיה מוכשר למדי, היה עסוק ראשו ורובו במערכה בתימן; עתה הפנה מורתגי את קציניו לזירה מבצעית חדשה למרות שלא היו בקיאים ביחידות ובתכניות המבצעיות האלה.¹⁴ בסך-הכל היו כשנים-עשר שינויים בקרב מפקדי דיוויזיות וראשי מטה, שנעשו שמונה-עשר ימים לפני פרוץ המלחמה. התברר שפעילות זו שיבשה מאוד את פעולות כוחות היבשה בסיני. יתר-על-כן, חלק מהמפקדים החדשים לא הגיע ליחידותיו אלא יום או יומיים לפני פרוץ מעשי האיבה.¹⁵

כתוצאה מן השינויים הבלתי-צפויים בפיקוד, התחוללה תחילה מבוכה רבה, שרוב הקצינים התקשה להבין את השלכותיה. ממש לפני פרוץ המלחמה שרר מצב של תוהו ובוהו. ב-27 במאי, למשל, שלח מפקד ארמיית השדה, לוטננט-גנרל מוחסין, את ראש המטה שלו, בריגדיר חאסן, אל גנרל מורתגי, כדי לקבל הבהרות בקשר לתכנית הממשית של המלחמה. כיוון שלא הצליח לקבל ממורתגי תשובה מספקת, המשיך נציגו של מוחסין ונסע אל המטכ"ל, מקום שם

נוספת מאז סיים את האקדמיה הצבאית ב-1948, והוא קודם מסרן לאלוף משנה תוך כדי עבודתו במשרדו של עאמר.²⁴ תחום השפעתו הקיף את הרמטכ"ל ואת מפקדי שלוש הזרועות, לרבות בכל תחומי הפיקודים הנפרדים שלהם (ראה תרשים מס' 4).

השיקולים שמילאו תפקיד מכריע בקידום ובהדחה בצבא כזה לא היו כישרון גרידא. יציבות המשטר האפילה על דאגותיה של ההנהגה הפוליטית לכל אורך תקופת שלטונו של נאצר, אולם בשנים 1965-1966 התפתח משבר מסוים, כאשר האחים המוסלמים איימו להסתגל לתוך סגל הקצונה עם הפונדמנטליזם האסלמי המהפכני שלהם. משטרו של נאצר, שהפריז בתגובתו לאיום הזה, טיהר בסופו של דבר את הכוחות המזוינים מכל האנשים שנחשדו בקיום קשרים עם כל קצות הקשת הפוליטית. באופן כזה הודחו או הועברו מתפקידיהם המבצעיים, נוסף לאוהדי האחים המוסלמים, גם מספר קצינים שהוכשרו בברית המועצות והוצבו בתפקידים מנהליים, כאשר ללא ספק עננת החשד מרחפת עדיין מעל ראשיהם.²⁵ טיהורים אלה החלישו את הכוחות המזוינים מבפנים אך זכו לתשומת-לב רצינית מעטה בלבד מצידו של עאמר בכל הנוגע להשלכותיהם הצבאיות.

ערב מלחמת 1967 היה הפיקוד העליון המצרי טעון אפוא שיפורים רבים. עאמר היה חסר ניסיון בפיקוד על יחידות גדולות, למרות שהיה הקצין הבכיר ביותר, וחלק ניכר מזמנו ייחד לעניינים פוליטיים. באופן כזה היה רק שיתוף פעולה מועט בין הרמטכ"ל למפקד החזית, למפקד ארמיית השדה בסיני ולמפקדות חיל האוויר והצי. יתר על כן, קצינים מספר שנשאו בתפקידי מפתח, לא היו אלא מינויים פוליטיים ועמם נמנו אלה שבדיוויזיות מס' 2 ו-3 בסיני.²⁶

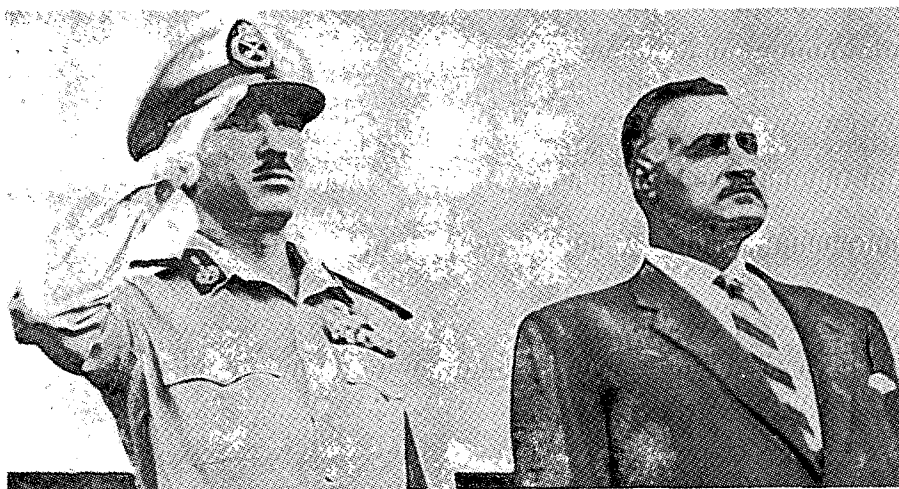

תרשים מס' 3: התמוטטות הפיקוד והשליטה במלחמת ששת הימים

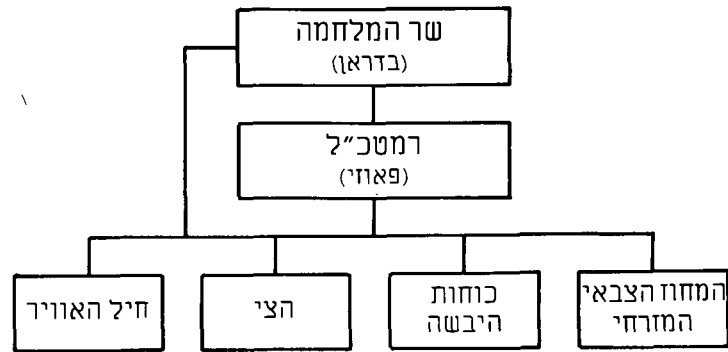
"דה-התמקצעות" כדי לתאר את הקרייריזם שהתפתח בקרב סגל הקצונה המצרי כתוצאה ממדיניותו המזיקה של עאמר.²³ בסופו של דבר, כדי לפקוח עין טוב יותר על הכוחות המזוינים מינה עאמר בקיץ 1966 את ידידו הקרוב קולונל שאמס אדין בדראן לשר המלחמה. בדראן, שהיה בעבר קצין מודיעין, פיקח על פעילותה של משטרת הביטחון הפנימי והיה מסוגל להפעיל עצמה והשפעה מרובות בכל רחבי הכוחות המזוינים. עתה, כשר המלחמה, פיקח על כל ההדחות וההעברות בצבא, ובכלל זה רבות מאלה שנעשו ערב המלחמה. אולם בדראן לא רכש כל השכלה

נאצר לא ראה את תפקידו של הצבא בחברה כמוסד צבאי גרידא, אלא כמערכת ביורוקרטית המסוגלת לנקוט אמצעים, וכמערכת של "ידידים ותיקים" היכולה לחלק הטבות. הוא שלל מן הצבא את ההזדמנות לפתח תכונות של גוף צבאי מקצועי... במקום זאת ראה בצבא מכשיר לשליטה במוסדות החברה שאינם צבאיים.²⁰ משימתו העיקרית של הצבא היתה אפוא קיום משטרו של נאצר, וכדי לבצע משימה זו החלו קציני הצבא למלא תפקידי מפתח בפוליטיקה.

שלטונו הממושך של נאצר החל עם עלייתו לשלטון ב-1952, אחרי הפיכה צבאית. על מנת לשלוט בכוחות מזוינים הנוגעים בפוליטיקה נשען על ידידו הטוב עאמר. תוך שנתיים מאז הפיכה התקדם עאמר - הודות לנאצר - מדרגת רב סרן לדרגת אלוף, ולאחר מכן נתמנה למפקד הראשי של הכוחות המזוינים.²¹ מ-1953 עד הדחתו ב-1967 פיקד עאמר על הצבא, והפך אותו בהדרגה לנחלתו הפרטית, תוך שהוא ממלא מפעם לפעם תפקידים שונים בפוליטיקה. לאחר שנתגלעו חילוקי הדעות בינו לבין נאצר בשאלת האחזיות לביטול האיחוד בין מצרים לסוריה ב-1961, גיבש עאמר את שליטתו בכוחות המזוינים על ידי עידוד התפתחותן של "שילאל" ("כיתות") שהיו תלויות בו במישורן. במצב כזה, תפסה הנאמנות אצל עאמר מקום שעלה בחשיבותו על מומחיות או יכולת.²² אחד החוקרים המערביים טבע את מטבע הלשון

נאצר, המפקד העליון, ועאמר, המפקד הראשי ערב מלחמת ששת הימים

תרשים מס' 4: רשת ההשפעה של בדראן ערב מלחמת ששת הימים

נאצר היתה קשורה בפעולותיו בליל 5-6 ביוני, כאשר לא מילא פקודות שאולי היו משנות את תוצאות הקרב על אל-עריש. בדרכו לתגבר את העמדות המצריות בצפון סיני נתקל הגנרל בכוח שריון ישראלי בגודל של גדוד. הממונים עליו פקדו לתקוף את האויב עם חלק מן הכוח ולשלוח את שאר הכוח ליעדו המקורי; תחת זאת התמהמה עוסמאן נאצר במשך 13 שעות בטרם הכניס את כוחותיו לקרב – חטיבת ח"ד אחת ורגימנט של טנקים – למרות שהיו לו יותר טנקים, קני ארטילריה וח"ד מאשר ליריבו. יתר על כן, הטנקים (הסובייטיים) שלו היו מצוידים, ככל הנראה, בציוד לחימת לילה, בעוד שהישראלים חסרו מתקנים כאלה. (כן יש לציין שחיל האוויר הישראלי לא יכול היה להושיט כל סיוע כיוון שזה היה בלילה.)

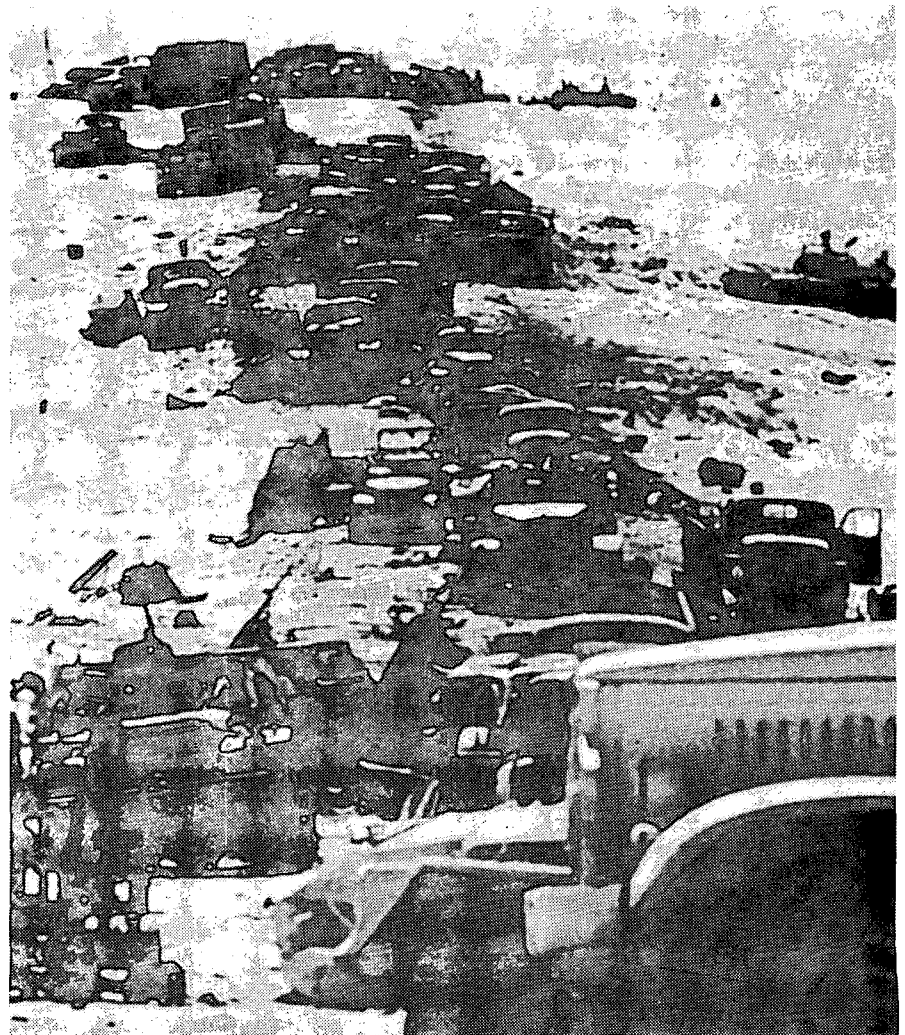
בהתחשב בכל הנתונים האמורים היה למצרים תחילה יתרון ניכר, אך יתרון זה אבד עם עלות השחר, כאשר תגבורות ישראליות ומטוסים הצטרפו לקרב.²⁸ כאשר בוחנים את חומרת ההאשמות שהועלו כנגד עוסמאן נאצר נראות חמש שנות מאסר כעונש קל. אולם בחירתם של קומץ קצינים בכירים כדי שיוענשו בחומרה, כאשר בעיות הפיקוד היו כה מקיפות – וחלקן נגרמו באשמת ההנהגה הפוליטית עצמה – פעלה ככל הנראה כמעצור בעת מתן גזרי הדין.

אולם גם אם מקבלים את ה"דה-התמקצעות" שחלה בסגל הקצונה המצרית, עדיין נותרות בעינינו שתי שאלות חשובות: הראשונה – מדוע הוקם פיקוד החזית באופן פתאומי ממש ערב מלחמת 1967? אין זה ברור מי לחץ למעשה להקמת הפיקוד הזה; אין ספק שנאצר ועאמר גם יחד הפיקו תועלת מצעד זה. עאמר יכול היה לנהל את המבצעים בסיני מבלי שייאלץ להימצא שם בעצמו. כאשר גייע אל החזית ינצל את מפקד החזית כראש המטה שלו.²⁹ על פי ההסדר החדש הזה יכול היה עאמר להישאר סמוך לנאצר בקהיר, ושני האנשים יוכלו להשגיח זה על זה בניחותא. אך יהיו הסיבות אשר יהיו, להקמת פיקוד החזית ברגע האחרון לא היה כל היגיון מבחינה צבאית. פיקוד צבאי חשוב כזה חייב להשתלב במערכת באמצעות תרגילים בימי שלום, אם רוצים שיפעל כהלכה עם פתיחת מעשי האיבה.

השאלה השנייה היא, מדוע לא הפעיל עאמר את הרמטכ"ל כהלכה בשלשלת הפיקוד הן לפני מלחמת 1967 והן במהלכה? כמובן שגם תככים פוליטיים מילאו תפקיד חשוב בתופעה הזו. בתחילת שנות ה-60 החל נאצר להיות חשדן ביחס לעאמר, ובמרס 1964 לחץ עליו למנות את גנרל מוחמד פאוזי לרמטכ"ל. עם המינוי קיווה נאצר לקיים בידי שליטה הדוקה יותר בכוחות

למשפט צבאי ונמצא אשם בחוסר-יכולת ובפחדנות. בית-הדין הצבאי דן אותו לחמש שנות מאסר על מעשיו במהלך המלחמה. העבירה החמורה ביותר, שבה הורשע, היתה נטישת הפיקוד שלו בזמן הנסיגה הכללית מסיני.²⁷ האשמה חמורה אחרת שהוטחה בעוסמאן

ייתכן שאחת הדוגמאות הבולטות ביותר להשלכות המזיקות שהיו למינויים פוליטיים על הפעולות בשטח קשורה במיור-גנרל עוסמאן נאצר, אחד מחביביו של עאמר. עוסמאן נאצר קיבל את הפיקוד על הדיוויזיה ה-3 שנמצאה במזרח סיני, מאחורי מערך ההגנה החשוב של אברעגילה-אום-כתף. אחרי המלחמה הועמד

מלחמת ששת הימים: רכב מצרי נטוש בדרך מרפידים לאיסמעיליה

הקצונה. בעקבות זאת נעשו שינויים מבניים ופרסונליים אשר הכשירו את הרקע לאחדות הפיקוד במלחמת 1973.

קצינים בכירים בלתי מוכשרים ופוליטיים הועברו מתפקידיהם; במספר מקרים נמצאו שעירים לעזאזל. עאמר, שסר חינו, איבד את מעמדו בצבא, ובסופו של דבר התאבד (כנראה לאחר שהתגלה שהוא זומם להדיח את נאצר). נאצר הדיח מפקדים בכירים נוספים, וביניהם גנרל מורתגי, מפקד החזית. מספר אנשים, וביניהם שר המלחמה בדראן, הועמדו לאחר מכן למשפט ציבורי. קצינים בכירים בחיל האוויר ספגו את מלוא הזעם על שאיפשרו לישראלים להשמיד את רוב מטוסי הקרב המצריים, בעודם על הקרקע, על ידי מהלומת מנע.³² לאחר שרבים מן המפקדים הבכירים הודחו מן השירות קבע נאצר מחדש את מבנה הכוחות המזוינים.

הוא חקק חוק שקבע כי כל העלאה לדרגת אלוף משנה ומעלה טעונה אישור הנשיא³³ והנהיג מדיניות של החדרת מחויבות למקצועיות בקרב קבוצה נבחרת של קצינים בכירים, מתוך תקווה שגישה זו תחלחל גם אל הדרגים הנמוכים יותר. מכאן ואילך הפגין נאצר נוכחות רבה בתרגילים צבאיים ובכינוסי קצינים. מספר קצינים מוכשרים ומקצועיים שהוצאו על ידי עאמר לגימלאות הוחזרו לשירות; אף על פי שהנאמנות למשטר נשארה עדיין גורם חשוב, מילא עתה הכישרון תפקיד חשוב יותר בקידום לתפקידים בכירים.

כדי לפקח על בנייתם מחדש של הכוחות המזוינים, מינה נאצר את ידידו ובעל בריתו, גנרל מוחמד פאוזי, לשעבר הרמטכ"ל ואיש משמעת מובהק, לתפקיד המפקד הראשי לוטננט-גנרל עבדל מונעים ריאד, ששירת כמפקד משותף של הכוחות הערביים בחזית הירדנית, נעשה עתה רמטכ"ל. שני אנשי צבא אלה מילאו תפקידי מפתח בבנייתם מחדש של הכוחות המזוינים לאחר תבוסתה של מצרים ב־1967. (פאוזי נשאר בתפקידו עד מאי 1971, כאשר הנשיא סאדאת הדיח אותו מסיבות פוליטיות; ריאד נהרג על ידי ארטילריה ישראלית ב־9 במרס 1969, כאשר ביקר במערכי ההגנה המצריים בתעלת סואץ.)

הפיקוד העליון אורגן מחדש בגלל ביצועיו הכושלים ב־1967, ובעקבות המלחמה נעשו כמה שינויים משמעותיים במבנה. ב־20 בינואר 1968, למשל, נתמנה המפקד הראשי פאוזי לתפקיד שר המלחמה, ובאופן כזה היה הרמטכ"ל כפוף לאדם אחד בלבד. בחודש מרס באותה שנה פירסם נאצר חוק המרכז את הסמכויות הצבאיות בידי שר המלחמה והרמטכ"ל, ובאופן כזה שולבו תפקידי המפקד

ברגע האחרון בין מפקדי הדיוויזיות ותכניות המלחמה, לרבות הקמת פיקוד החזית, היו צעדים שריפו את ידיו של הפיקוד. הפתעות עצמיות אלה, ערב מלחמה שעתידה היתה להתנהל נגד צבא מקצועי ביותר, הותירו את כוחות היבשה בעמדת נחיתות מובהקת. ואז הושלמה ההפתעה על ידי מבצעי חיל האוויר הישראלי ב־5 ביוני, וחסלה את חיל האוויר המצרי כגורם במערכה שהתנהלה על הקרקע בסיני. העדרו של סיוע מן האוויר, בשילוב עם פיקוד צבאי בלתי מאורגן, מבולבל ונגוע בפוליטיקה, חרצו את דינן של הפעולות ביבשה לתבוסה מהירה.

המצרים מפיקים לקחים

מלחמת ששת הימים העניקה למצרים את הטעם המר של תבוסה משפילה. פיקודים

טיל סאגר מצרי במעופו משוגר מ־BRDM-2

המתחרים זה בזה, בעלי סמכויות חופפות, שפעלו באווירה של שיתוף פעולה מצומצם, הביאו למפלה בשדה הקרב. היעדים העיקריים לאחר המלחמה היו יצירת אחדות הפיקוד והמטרה בצבא ועקירת הפוליטיזציה מן הצבא, ככל האפשר, על ידי קידום של קצינים מסורים, בלתי פוליטיים, לתפקידי הפיקוד הבכירים.

מסיבות כלשהן העדיף הנשיא ליטול על עצמו את האחריות לכישלוננו של הצבא, ובנאום פומבי לאומה התפטר מתפקידו ב־9 ביוני 1967. אולם הפגנות ספונטניות של ההמונים במצרים קראו לשובו והחזירוהו מחוזה אל כס הנשיאות. לאחר ששקל מחדש בצורה רצינית את מקומו של הצבא בחברה, החל נאצר לגבש את שליטתו בכוחות המזוינים של מצרים ולהחזיר את המקצועיות לסגל

המזוינים, אך במציאות לא כך היה. בגלל תמיכתו הנאמנה בנאצר סר חינו של פאוזי עד מהרה בעיני עאמר שבאותו זמן כבר גמר אומר לנהל את הכוחות המזוינים כאחוזתו הפרטית.³⁰ כדי להשיג את מטרותיו שלו בפיקוח על הצבא, בחר עאמר לעקוף את פאוזי והצליח לגבש כיתות שהפגינו נאמנות כלפיו, כמפקד הראשי, במישרין. סביר מאוד להניח שבמקביל התפתחו גם כיתות אחרות הנאמנות לנאצר.

במשך שבועיים לערך, שקדמו למלחמה, נאלץ פאוזי להקדיש זמן ומרץ כדי לסייע בתיאום התכנון בין הצבא המצרי לסורי, וברגע האחרון – גם עם הירדני. בהקשר זה מילא תפקיד של ראש המטה של הפיקוד הערבי המאוחד, שבמציאות היה יותר מאשר ארגון רשמי בלבד. ט' דופוי סבור, בטעות, כי אנואר אל-קאדי היה ראש המטה של הכוחות המזוינים

המצריים במלחמת 1967. פאוזי נשאר רמטכ"ל הכוחות המזוינים המצריים בעוד שאנואר אל-קאדי שימש כראש המבצעים כפי שהוא מתואר במקורות ערביים. הדבר נתמך גם על ידי העובדה שאל-קאדי נשא דרגת "פאריק" (לוטננט-גנרל) – דרגה אחת נמוכה יותר מזו של מפקד החזית ומזו של מפקדי חיל האוויר והצי. לפיכך לא היה אל-קאדי כלל במצב שבו יכול היה להפעיל פיקוד ושליטה על ראשי שלוש הזרועות.³¹ התוצאה מכל השינויים שחלו בפיקוד ערב המלחמה היתה, שעאמר מצא את עצמו נושא ביותר מדי אחריות למבצעים צבאיים; האירועים במהלך המלחמה הוכיחו שלא היה מסוגל לעמוד באתגר.

בשנת 1967 החלו הכוחות המזוינים לסבול מתוצאותיהם של העדר מקצועיות ואחדות בפיקוד העליון, והתברר כי השינויים שנעשו

הראשי ושר המלחמה, שב-1967 הוחזקו על ידי עאמר ובדראן, בהתאמה. מתחת למפקד הראשי/שר המלחמה נמצא הרמטכ"ל, אשר לא כמו בימי עאמר, אכן קיים פיקוד ושליטה על כל הזרועות בשמו של שר המלחמה. הרמטכ"ל, שהיה עתה בעמדה מרכזית של ממש, כונה גם "סגן המפקד הראשי", והוא שהיה אחראי, ללא ספק, למטה הכללי.³⁴

שינוי משמעותי אחר שנעשה אחרי המלחמה היה ביטולו של פיקוד כוחות היבשה – אשר החריף את היריבויות הבין-זרועיות לפני מלחמת 1967.³⁵ מי שנהנה מצעד זה היה הרמטכ"ל, ששימש עתה גם כמפקד הצבא. בכל השינויים האלה הפיק מוחמד פאוזי לקחים מניסיונו כרמטכ"ל חלש, כדי לחולל את הרפורמה שהיתה נחוצה כל כך בשלשלת הפיקוד בדרגים הבכירים ביותר.

מבט על הפיקוד העליון המצרי במלחמת 1973 חושף את מאפייני השינויים המבניים והפרסונליים שהנהיג נאצר בימי מלחמת ההתשה (1969-1970).³⁶ אנואר סאדאת היה נשיא ומפקד עליון של הכוחות המזוינים גם יחד. מתחתיו נמצא גנרל אחמד איסמעיל עלי, בתפקיד המשולב של מפקד ראשי ושר המלחמה. גנרל אחמד איסמעיל – שלא כעאמר – קיבל הכשרה צבאית מקיפה. הוא למד באנגליה, ולאחר מכן בברית המועצות, באקדמיה על שם פרונזה (1957), ולבסוף באקדמיה הצבאית הגבוהה על שם נאצר, המקבילה בערך למכללה הלאומית לביטחון בארצות הברית, וסיים אותה ב-1965. במלחמת 1967 שימש אחמד איסמעיל כראש המטה של מורתגי, ולפרק זמן קצר – כמפקד החזית; ב-1969 מונה לרמטכ"ל, ולאחר מכן נעשה ראש מנהל המודיעין הלאומי. סאדאת מינה אותו למפקד ראשי ושר המלחמה באוקטובר 1972.³⁷ מינוי זה העניק לאחמד איסמעיל – חייל מוכשר, מקצועי, בלתי פוליטי וזהיר – די והותר זמן כדי להתכונן למלחמה הממששת ובאה.

לוטננט-גנרל סעד אל-דין אל-שאזלי נתמנה לרמטכ"ל במאי 1971, בכפיפות ישירה לאחמד איסמעיל עלי. בקרב פיקד שאזלי על פלוגה ב-1948, על גדוד צנחנים ב-1956, על חטיבה במלחמת האזרחים בתימן (1965-1966), ועל כוח משימה משוריין מיוחד (קטן אך מעט מדויזיה) ב-1967. תפקידו מעבר לים כללו קורס בפורט בנינג ב-1953, לימודים בברית המועצות מ-1956 עד 1958, ושירות כנספח צבאי בלונדון מ-1961 עד 1963. לפני שנתמנה לרמטכ"ל עמד שאזלי בראש המחוז הצבאי של ים סוף (1970-1971).³⁸ על שאזלי יכול היה סאדאת לסמוך כעל מפקד כריזמטי שהעניק השראה לכוחותיו כאשר הביא עמו לתפקיד מרץ וניסיון קרבי עשיר גם

יחד. ואכן, התברר ששאזלי הצליח לכפות שיתוף-פעולה ותיאום בין הזרועות, שב-1968 כללו זרוע רביעית – הגנת הנ"מ.

מוחמד פאוזי, שמילא ב-1967 את התפקיד שמילא שאזלי במלחמת 1973, בא לתפקיד עם רקע שונה. למרות שמילא תפקיד נכבד בשיקומם של הכוחות המזוינים המצריים אחרי התבוסה ב-1967, היה פאוזי איש מנהל מוכשר יותר מאשר מפקד כוחות דינמי. פאוזי היה קשור במשך 17 שנים לאקדמיה הצבאית המצרית, ושימש כמפקדה ערב מינויו לרמטכ"ל ב-1964. ההדרכה באקדמיה מتركזת בטקטיקה של יחידות קטנות ברמת הפלוגה – לאו דווקא סוג של הכשרה שממנו אפשר אחר-כך לקבל פיקוד על שלוש זרועות ולהכין את כוחות היבשה למבצעים בשדה.³⁹ פאוזי עצמו הודה בגילוי-לב בכך שלא הוכן כהלכה לתפקיד

במלחמת 1967, הפעם מידי חיל האוויר הישראלי. אולם ב-1973 שיתף חיל האוויר פעולה בצורה הדוקה עם יתר הזרועות. מפקד החיל מ-1972 עד 1975, חוסני מובארק, היה איש מקצוע מוכשר שלמד פעמיים בברית-המועצות ושירת כמפקד האקדמיה של חיל האוויר (1967-1969) וכראש המטה של חיל האוויר (1969-1972). הוא הדין לגבי הצי, שמפקדו ב-1956 ר-1967 היה אדמירל סולימאן עזאת. בסיס הכוח של עזאת בצי, שהתפתח במשך שנים רבות, מנע מן הרמטכ"ל לקיים פיקוד יעיל על זרוע זו.

במלחמת 1973 לא היה סיפק בידי אנשי המפתח של אנואר סאדאת – אחמד איסמעיל עלי, סעד אל-שאזלי ומפקדי הזרועות – ולא היתה להם הזדמנות, להקים לעצמם בסיסי כוח עצמאיים. כתוצאה מכך היתה ליחסי הגומלין בין סאדאת, אחמד איסמעיל ושאזלי במהלך

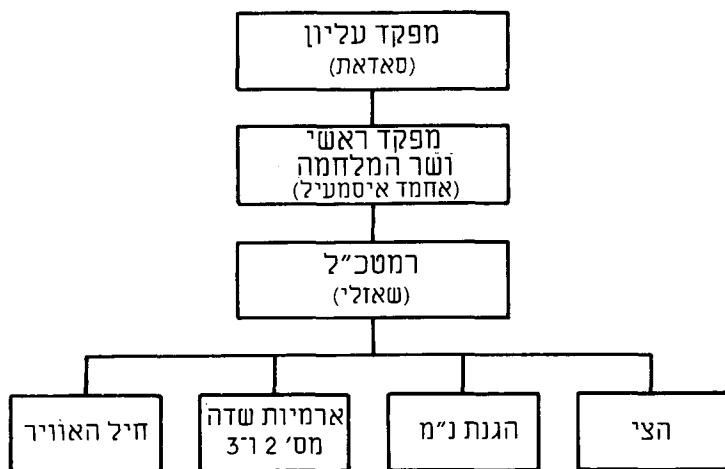
במוצב הפיקוד העליון המצרי, משמאל לימין: מגדוב, גמאסי, סאדאת ואיסמעיל

ההכנות למבצע האמפיבי, השלכה כוללת חיובית על הפיקוד העליון, בייחוד כאשר בוחנים אותו בהשוואה לניסיון של 1964-1967. כל השלושה הקדישו עצמם להתקפה על קו בר-לב האדיר. אפילו שאזלי היהיר, שבזיכרונותיו מותח ביקורת על אחמד איסמעיל כמפקד צבאי, מודה כי שיתף פעולה עם שר המלחמה בשאלה מכרעת זו:

בתוקף הנסיבות, באחד-עשר החודשים שעבדנו יחד לפני המלחמה, לא היו בין איסמעיל וביני חיכוכים רבים. שנינו עשינו כמיטב יכולתנו. ובנוסף על כך, לא היו כמעט נושאים שנויים במחלוקת. תכניותינו היו ערוכות ומוכנות. מטבע

הרמטכ"ל.⁴⁰ אבל נאצר, שבשנת 1964 לא ציפה למלחמה עם ישראל בעתיד הקרוב, מינה את פאוזי בעיקר כדי לפקוח עין על עאמר (כפי שהוסבר לעיל).

גם הפיקוד העליון של חיל האוויר המצרי ב-1973 היה שונה באופן בולט מן הפיקוד ב-1967. גנרל מוחמד צידקי מחמוד, אחד מחבריו הקרובים של עאמר, היה מופקד על החיל גם ב-1956 וגם ב-1967. נראה שאחרי מלחמת 1956 שקל נאצר ברצינות להדיח את מחמוד, לאחר שהבריטים והצרפתים השמידו את רוב חיל האוויר המצרי על הקרקע. התערבותו האישית של עאמר הצילה את מפקד חיל האוויר, רק כדי שאותו אסון יתרחש שנית

תרשים מס' 5: פיקוד ושליטה במבצע הצליחה

מלחמת ההתשה, אך יש להודות שעשה זאת תוך לחימה שהעמידה את המערכת במבחן, אך לא הטילה עליה מאמץ יתר. בהשוואה למצב בשנת 1967, היה הפיקוד הזה מלוטש וממורכז, והביא את תיאוריית שרשרת הפיקוד כמעט למצב מציאותי. מפקדיו הבכירים היו יותר מקצועיים ופחות פוליטיים, והיו חדורים מטרה צבאית ברורה. ראש המבצעים, למשל, מוחמד עבד אל עזי גמאסי, הביא עמו הרבה ניסיון והכשרה צבאיים, כאשר את השכלתו קיבל בחלקה בארצות הברית ובברית המועצות. גמאסי, שהיה ידוע בשל חוסר הפוליטיות שלו, מילא תפקיד מפתח בגיבוש הפרטים של המבצע האמפיבי, ופעל לעתים קרובות לשכך מחלוקות פעוטות בין אחמד איסמעיל ושאזלי.⁴⁷ קיצורו של דבר, הפיקוד העליון תיפקד הן עם אחדות הפיקוד והן עם אחדות המטרה בשעת המבצע האמפיבי ב-6 באוקטובר 1973.

הפיקוד העליון יכול היה להגיע לאחדות כזו משום שהיחסים בין הממסד האזרחי לצבאי בשנת 1973 היו הרמוניים מאוד בהשוואה למצב העניינים ב-1967. מצב עניינים זה נבע, בחלקו, מן הרפורמה במבנה הדרגות שנעשתה בפיקוד העליון אחרי מלחמת 1967. באותו זמן היו בצבא המצרי לפחות שבעה "פאריק אוואל" (גנרלים בעלי ארבעה כוכבים), ומספר דומה של "פאריקים" (גנרלים בעלי שלושה כוכבים).⁴⁸ הדמויות העיקריות היו:

פילדמרשל עבד אל-חכים עאמר – המפקד הראשי.

גנרל מוחמד פאזי – הרמטכ"ל.

לוטננט-גנרל אנואר אליקאדי – ראש המבצעים.

גנרל מוחמד צידקי מחמוד – מפקד חיל האוויר והגנת נ"מ.

והן על הכוננות הקרבית של כוחות היבשה. במקרה של ישראל, המטרה העיקרית בהקמת מפקדת חילות השדה היתה לאכוף על כוחות היבשה את תפיסת הכוח המשולב במקום הדוקטרינה של מתן משקל יתר לשריון. בארגון מחדש זה איבד מפקד גיסות השריון חלק מן המעמד הנכבד שהיה לו קודם לכן בצבא; במקום להחזיק בדרגת אלוף הוא כיום תת-אלוף, ושווה בדרגתו למפקדי חילות אחרים, כגון הצנחנים והח"ר. אולם שלוש שנים אחר כך עדיין נתקל צה"ל בבעיות בגלל המפקדה החדשה הזו, שבתיאוריה יכולה ליטול על עצמה תפקידים מבצעיים בתנאים מסוימים.⁴⁹ נסיזנה זה של ישראל מוסיף זווית ראייה טובה יותר לבעיות שניצבו בפני הכוחות המזוינים המצריים עם פיקוד כוחות היבשה שלהם, ומצביע שגם צבאות אחרים ניצלו את האמצעי של הורדת הדרגה שבה מחזיק קצין בכיר בתפקיד מסוים כדי לוודא את יישום הרפורמה מלמעלה.

גם כיום אין בכוחות המזוינים המצריים פיקוד של כוחות היבשה, וכל הפיקודים החשובים בצבא כפופים ישירות לרמטכ"ל, ובכלל זה שתי ארמיות שדה המופקדות על סיני.⁴⁹ יתר על כן, סביר מאוד שאין כל תכנית להקמת פיקוד של חזית, לפחות לא בלי ניהול תרגילים הקשורים במי שעתידי לעמוד בראשה. הזיכרון המר של 1967 נשאר כלקח במוחותיהם של אנשי הצבא המצרי.

על ידי הרחקת מפקד כוחות היבשה מכל ניסיון אפשרי במצרים בעתיד, ביססו נאצר ופאזי את סמכותו של הרמטכ"ל על כוחות היבשה ועל יתר הזרועות. הדבר התרחש מיד אחרי מלחמת 1967, כאשר ריאד נתמנה לרמטכ"ל. כתוצאה מכך, למד הפיקוד העליון לתפקד בצורה מתואמת, באופן יחסי, בין 1967 ל-1973; הפיקוד התבגר מתוך ניסיונו בימי

הדברים עדכנו אותן באורח שוטף לאור מידע על האויב או על יחידות חדשות שלנו שסיימו את הכשרתן המבצעית. אך הגרעין נשאר בעינו. איסמעיל המשיך לשלוט במנהלת המודיעין הצבאי ובמנהלת הקצונה, אך הוא אפשר לי גישה למנהלת הכספים [...] אך מעולם לא תקף אותי בפומבי. עלה בידינו לחיות בשלום.⁴¹

על-מנת להצליח נגד מכונת המלחמה הישראלית היה על סאדאת להבטיח את אחדות הפיקוד והמטרה, והמשמעות היתה ללכד את הפיקוד העליון במלואו מאחורי החלטתו לצאת למלחמה. סאדאת השיג זאת באוקטובר 1972, כאשר טיהר את הצבא ממפקדים בכירים, וביניהם שר המלחמה מוחמד צאדק (שהתנגד להחלטתו של סאדאת לצאת למלחמה), ומינה את אחמד איסמעיל למפקד הראשי/שר המלחמה.⁴²

בהיערכות האישים החדשה הזו ידע סאדאת שהוא יכול לסמוך על נאמנותו האישית של אחמד איסמעיל, ולפיכך מינה אותו לפקוח עין על שאזלי, אשר עשה את ההכנות האחרונות למלחמה בקרב הכוחות המזוינים. יחסי-עבודה אלה בין סאדאת, לאיסמעיל עלי ולשאזלי יצרו שרשרת פיקוד הולמת בדרג הגבוה ביותר, ועל-ידי כך נקבע דגם לשאר הפיקוד העליון. לפיכך, על-ידי עבודה משותפת למען אותה מטרה צבאית, יכלו שלושת האנשים להחדיר בקרב המפקדים הבכירים את אחדות המטרה למבצע הצליחה ביתר קלות (ראה תרשים מס' 5).

הרמטכ"ל הפעיל את סמכותו על כל ארבע הזרועות, בניגוד חריף למצב ב-1967.⁴³ סביר להניח שמצב כזה התהווה תחת שליטתו ההדוקה של שר המלחמה/המפקד הראשי. יתר-על-כן, בשנת 1973 תיפקד הפיקוד העליון המצרי ללא פיקוד כוחות היבשה ופיקוד החזית, ושר המלחמה והרמטכ"ל שיתפו ביניהם פעולה בפיקוח המבצעי על שתי ארמיות השדה שנועדו לחצות את תעלת סואץ. שתי הארמיות האלה הוקמו בתקופתו של נאצר, אחרי מלחמת 1967 (ראה תרשים מס' 5).⁴⁴ לא הושאר שום פתח ליריבויות ובלבולת במהלך המבצעים ביבשה, כפי שקרה ב-1967.

מעניין לציין, שב-1983, הקים צה"ל, בפעם הראשונה בהיסטוריה הקצרה שלו, מפקדת חילות שדה, ודומה שתחומי האחריות שלה בימי שלום ובימי מלחמה דומים לאלה שהיו בידי פיקוד כוחות היבשה המצרי בימי קיומו, מ-1964 עד 1967. כבר בשנת 1977 הציע האלוף ישראל טל להקים את הפיקוד הזה, אבל מי שכיהן אז כרמטכ"ל, מרדכי גור, התנגד לרעיון בנימוק שיאבד את השליטה הן על האימונים

גנרל (אדמירל) סולימאן עזאת – מפקד הצי.
גנרל מורתגי – מפקד החזית וכוחות היבשה.
לוטננט-גנרל מוחסין – מפקד ארמיית השדה.

עאמר ניצל את מבנה הדרגות המנופח כל כך בצמרת כדי לפנק את הקצינים הבכירים ולסכסך בינם לבין עצמם, ועל ידי כך עשה אותם יותר תלויים בו. התוצאה הכוללת של מדיניות זו הייתה טיפוח יריבות וחוסר אחדות ביחסי הפיקוד.

בניגוד חריף למצב ב-1967 חזק מבנה הדרגות של הפיקוד העליון ב-1973 את שרשרת הפיקוד: מן הנשיא אל ההנהגה הצבאית באמצעות שר המלחמה/המפקד הראשי. לא היה שום פילדמרשל אשר מעצם נשיאת הדרגה הבכירה הזו יכול היה לסמל בתמציתיות את מעמדו העצמאי למחצה של הצבא בחברה: הפיקוח של הנשיא על הצבא ב-1973 בלט לעין כל. גנרל בעל ארבעה כוכבים – היחיד הנושא דרגה זו בכל המערכת, פיקד על הכוחות המזוינים. יתרה-על-כן, רק שני לוטננט-גנרלים נמצאו בשרשרת הפיקוד המבצעית: הרמטכ"ל ומפקד הצי. במקרה האחרון נקרא האיש לאחר שכבר פרש לגימלאות כדי לעמוד בראש הצי. כל המפקדים הבכירים האחרים, וביניהם שני מפקדי הארמיות, נשאו דרגות "ליווא" (אלוף):⁴⁹

גנרל אחמד איסמעיל עלי – המפקד הראשי ושר המלחמה.

לוטננט-גנרל סעד אל שאולי – הרמטכ"ל.
מיוור גנרל גמאסי – ראש המבצעים.

מיוור גנרל חוסני מובארק – מפקד חיל האוויר.

מיוור גנרל מוחמד עלי פֶהְמִי – מפקד הגנת נ"מ.

לוטננט-גנרל (תת-אדמירל) אחמד פואד זְכְרִי – מפקד הצי.

מיוור גנרל מאמון – מפקד הארמיה השנייה.

מיוור גנרל וואסאל – מפקד הארמיה השלישית.

תוצאת הרפורמה בצבא שנאצר החל בה ב-1967 הייתה אפוא צמצום מספר הגנרלים בעלי ארבעה כוכבים בשישה לפחות, כאשר ללא ספק היה צמצום דומה במספר הלוטננט-גנרלים. התפתחות זו לובשת משנה משמעות לאור העובדה שהיקף הכוחות הלוחמים של מצרים שֶנֶכְנְסוּ לקרב ב-1973 היה יותר מכפול בהשוואה לנתונים של מלחמת 1967. צמצום מספר הקצינים הבכירים בדרגות של גנרל ולוטננט-גנרל בשרשרת הפיקוד סייע לחזק את מעמדו של הנשיא ביחס לצבא. יצירתה של דרגת ה"פאריק

אוואל" (גנרל) החדשה ב-1964 סימלה את מעורבותו ואת השפעתו בפוליטיקה.⁵⁰ סילוקם של קצינים רבים בדרגת גנרל ארבעה כוכבים – צעד שנקט נאצר מיד אחרי מלחמת 1967, סייע להדק את השליטה האזרחית בצבא וכן לחזק את סמכויות הרמטכ"ל. סידור זה הביא לאחדות המטרה בין ההנהגה הפוליטית להנהגה הצבאית כאשר האומה התקרבה למלחמה וסאדאת, כמו נאצר אחרי מלחמת 1967, ניסה להיות מעודכן בכל ההתפתחויות בקרב הכוחות המזוינים. בנובמבר 1971, למשל, הורה סאדאת להתקין עבורו לשכה קבועה במשרד ההגנה כדי שיוכל לעבוד בצורה הדוקה יותר עם ההנהגה הצבאית.⁵¹

הפיקוד העליון, ששינה כליל את פניו במנחים של מבנה, איוש ומטרה – הצליח, למעשה, לתכנן ולבצע את המבצע האמפיבי של ה-6 באוקטובר, והפתיע תוך כדי כך אפילו את הכוחות המזוינים שלו עצמו. הפיקוד העליון הישראלי, לעומת זאת, הופתע גם הוא מספר פעמים: לא רק שהמצרים צלחו את התעלה,

צליחת התעלה הייתה רק חלק מן ההפתעה המצרית

אלא גם הדפו את התקפות הנגד הישראליות והסבו לשריון הישראלי אבדות כבדות. כתוצאה ישירה מהכישלונות הראשונים הללו התעוררה בעיה חמורה במסגרת פיקוד הדרום הישראלי.⁵² נראה כי בכל השינויים שנדונו לעיל הגיבה המערכת המצרית לגורמים פנימיים יותר מאשר לדוגמאות הלקוחות מן הסובייטים. אין ספק שברית המועצות הושיטה סיוע כספי מכריע, והיועצים הסובייטים במצרים סייעו לפתח טכניקות של אימון עבור הכוחות המזוינים המצריים. יתר על כן, קצינים מצרים שנשלחו לברית המועצות ללימודים מתקדמים חזרו משם עם ידע רב-ערך על נהלי מטה ושיטות תכנון. כל הסיוע הסובייטי הזה אפשר לשקם את הצבא המצרי אחרי התבוסה ב-1967; אולם בשני התחומים של יחסים בין אזרחים לצבא ושל מבנה הפיקוד העליון, שהגאוה הלאומית

מנעה התרפסות כלפי זרים בקשר אליהם, נמנעו המצרים מלחקות את הארגון של הפיקוד העליון הסובייטי מבלי לעשות לפחות תיקונים מסוימים שיתאימו למצב המיוחד השורר אצלם. דוגמאות מספר יבהירו את הנקודה.

הקמתו של פיקוד כוחות היבשה ב-1964, למשל, נעשתה בתקופה שבה הסיר הצבא הסובייטי את הדגש מתפקידים של כוחות היבשה, עד כדי כך שתפקיד מפקד כוחות היבשה בצבא הסובייטי היה בלתי מאויש לעתים קרובות בשנות החמישים והשישים.⁵³ נוסף לכך, לפי הנוהל הסובייטי, אין כל טעם במפקדת חזית שיש לה רק ארמיה אחת, בעוד שמעשי למנות מפקדת חזית על שתי ארמיות. אולם המצרים לא קיבלו זאת – לא ב-1967 ולא ב-1973. יתר על כן, בשלהי שנות השישים שינו הסובייטים את הדוקטרינה שלהם והדגישו את חשיבותם של כוחות היבשה, ומפקדם חזר והופיע כדמות מפתח בצבא. המצרים, לעומת זאת, תיפקדו בלי מפקד כוחות יבשה במשך אותה תקופה, וזאת מסיבות השמורות עמם. ולבסוף, וחשוב מכל הנזכר לעיל: המצרים סירבו לקבל את הדגם הסובייטי של יחסי צבא-מפלה; לפיכך קבעו שכל "נטילה בהשאלה" של תפקידים בצבא הסובייטי תשמיט בביורור את ליבה ותמציתה של המערכת הצבאית הסובייטית. לפיכך יש להימנע מהכללות חפוזות בקשר לחיקוי הנהלים הסובייטיים על-ידי המצרים בדרגי הפיקוד הבכירים ביותר. אכן, המצרים זכאים למידה נכבדה של אשראי בשל ההצלחה הצבאית ב-6 באוקטובר – על שטיפלו בבעיותיהם בדרכם שלהם.

סיכום

הבנת הבעיות העיקריות של הפיקוד העליון המצרי בימי מלחמת 1967 והדרך שבה הוא פתר אותן שופכת אור חדש על חציית תעלת סואץ. ההנהגה הפוליטית הציבה לפיקוד העליון, שמבנהו שונה בצורה יסודית, יעדים צבאיים ברורים למלחמת אוקטובר. המפקד הראשי/שר המלחמה, מצידו, הצליח להביא לאחדות הפיקוד והמטרה בימי שלום בצורה יעילה באמצעות המטה הכללי. שר המלחמה והרמטכ"ל שיתפו פעולה באופן הדוק בכל הנוגע למבצעים הצבאיים הממשיים וקיימו שליטה מבצעית בכוחות המזוינים. מבחינת המבצעים ביבשה פירוש הדבר שליטה ישירה בשתי ארמיות השדה, מפני שהפיקוד העליון המצרי פעל ללא פיקוד כוחות היבשה ופיקוד החזית. בהשוואה למצב ב-1967 הופעלו צינוורות פיקוד ואחריות מתאימים, וההזדמנויות להיווצרות כיתות פחתו עד למזער. יתר על כן, המודיעין הצבאי הישראלי – שלאחר מכן הודה ביחס שחצני

למדי כלפי הצבא המצרי – לא השכיל להעריך את המקצועיות והמסירות הבשלות שהתפתחו בפיקוד העליון המצרי מאז מלחמת 1967. חלק ניכר מן המבצע האמפיבי המוצלח של 1973 יש

הערות

1. צלח אלרין אלאחאדידי, **שהיד אל חרב** 67 (קהיר: דאר אלשרוק, 1974) עמ' 21. זמן קצר לפני הגיוס המצרי ב־15 במאי 1967 היה לוטננט־גנרל אלאחאדידי מפקד האקדמיה הצבאית הגבוהה על־שם נאצר – בית־הספר הצבאי הגבוה ביותר במצרים. בתקופת מעשי האיבה עצמם שימש כמפקד המחוז הצבאי הגבוה ביותר במצרים. בעיצומם של מעשי האיבה שימש כמפקד המחוז הצבאי המרכזי, שכלל את קהיר. אחרי המלחמה הציב אותו המשטר הנאצרי באחד מבתי־הדן הצבאיים שהוקמו כדי לקבוע את האשמים ולגלות את הסיבות לתבוסה. בין שאר הפרסומים כתב אלאחאדידי גם ספר על מלחמת 1973, **חרב אוקטובר פי אלמיזאן אלאסכרי** (קהיר, 1974) ועל מעורבותה של מצרים במלחמת האזרחים בתימן: **שהיד אל חרב אלמינ** (קהיר, 1984).
2. אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 113.
3. שם, עמ' 21.
4. Saad Gomaa, *Das Militär in Ägypten: Analyse des politischen und Sozio-ökonomischen Wandels* (Bochum: Studieverlag Dr. N. Brockmeyer, 1978), p. 132.
5. Nadav Safran, *From War to War: The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967* (New York: Pegasus, 1969), p. 217.
6. Ali Abdel Rahman Rahmy, *The Egyptian Policy in the Arab World: Intervention in Yemen, 1962-1967* (Washington D.C.: University Press of America, 1983), p. 159. ראוהי רב־סרן בחיל־המשלוח המצרי.
7. לניתוח השינויים העיקריים בצה"ל בין השנים 1956 עד 1967, ראה את הפסיקאות המתאימות בספר: Edward Luttwak & Dan Horowitz, *The Israeli Army* (New York: Harper & Row, 1975). Ze'ev Schiff, *A History of the Israeli Army, 1948 to the Present* (New York: McMillan, 1985). Gunter E. Rothenberg, *The Anatomy of the Israeli Army: The Israel Defense Forces, 1948-1978* (New York: Hippocrene Books, 1979).
8. אלאחאדידי, שם, עמ' 22, 52. ראה גם: מוחמד פאוזי (גנרל בדרימוס), **חרב אל הלאח' סנואת 1970-1967**. (בירות: דאר אלוחדה, 1983), עמ' 52-54, 55-54.
9. אלאחאדידי, שם, עמ' 113, 141-142; עבד אל מוחסין כמיל מורתגי (גנרל בדרימוס), **אלפריק מורתגי ראויה אלחאדידי**, כתב־יד שלא פורסם, עמ' 58-59.
10. אלאחאדידי, שם, עמ' 142; מורתגי, שם, עמ' 28.
11. אלאחאדידי, שם, עמ' 141-142.
12. אמין הווייר, **אדואא עלא אסבאב נכת' 1967 ועלא חרב אסתנאף** (בירות: דאר אלטלאיע, 1975), עמ' 60.
13. שמואל שגב, **סדין אדום, מלחמת ששת הימים**, (תל־אביב: טברסקי, 1967), עמ' 40; טיימס (לונדון) 22 במאי 1967, עמ' 1.
14. מורתגי, שם, עמ' 58-59, 62.
15. אלאחאדידי, שם, עמ' 158-159; פאוזי, שם, עמ' 92.
16. אלאחאדידי, שם, עמ' 158-159.
17. פאוזי, שם, עמ' 92; מורתגי, שם, עמ' 114.
18. מורתגי, שם, עמ' 88; T. Dupuy, *Elusive Victory: The Arab-Israeli Wars, 1948-1973* (Fairfax, Va.: Hero Books, 1984), pp. 241-242, 339.
19. דופי קובע בטעות שאַל־קאדי היה הרמטכ"ל. לדיווחים ערביים בנושא זה, ראה: פאוזי, שם, עמ' 168, 151; מורתגי, שם, עמ' 53, והווייר, שם, עמ' 62.
20. פאוזי, שם, עמ' 102-113; מורתגי, שם, עמ' 118-68.
21. אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 161-171.
22. פאוזי, שם, עמ' 91, 105-108; דופי, שם, עמ' 241.
23. אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 189-190, 197; פאוזי, שם, עמ' 151 ואילך; מורתגי, שם, עמ' 59-60, 185-186;

לזקוף אפוא לזכותם של נאצר, סאדאת והנהגה הצבאית המצרית. זו שיקמה את הכוחות המזוינים אחרי התבוסה של 1967 בצורה משמעותית, ובסיוע סובייטי, עד שהפכו

ב־1973 לצבא מקצועי. אולם מבחנו האמיתי של הפיקוד העליון עתיד היה להיערך בשלבי האחרונים של הסכסוך, וזהו כבר פרק אחר במלחמת 1973.

24. אנואר סאדאת, **סיפור חיי** (ירושלים: עידנים, 1978), עמ' 136. Mahmud Riyad, *The Struggle for Peace in the Middle East* (New York: Quartet Books, 1981), p. 32; דופי, שם, עמ' 267-268.
25. P.J. Vatikiotis, *Nasser and His Generation* (New York: St. Martin's Press, 1978), p. 160.
26. אליעזר בארי, **הקצונה והשלטון בעולם הערבי** (תא: ספרית פועלים, 1956), עמ' 85.
27. אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 13-17; וטיקויטיס, שם, עמ' 159-161.
28. להודאה מוקדמת ופומבית בבעיה, ראה את הצהרותיו של מוחמד הייכל, איש סודס הקרוב של נאצר, ומאוחר יותר – של סאדאת, כפי שפורסמו ב**ניריוק טיימס**, 17 במרס 1968, עמ' 12.
29. Roger Owen, "The Role of the Army in Middle Eastern Politics – A Critique of Existing Analyses," *Review of Middle Eastern Studies* 7, p. 71. (1978). אף על פי שסגל הקצונה היה משופע בבעיות בתקופתו של נאצר, התחוללה התקדמות לקראת הקמתו של צבא מודרני (נושא שאינו במסגרת המאמר הזה). המתחים האלה בין כוחות ההתמקצעות לכוחות הָדָה־התמקצעות טעונים ניתוח מעמיק.
30. על רשת ההשפעה של בדראן, ראה: אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 25-30; פאוזי, שם, עמ' 36-43; סאדאת, שם, עמ' 163-164.
31. אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 16; Anouar Abdel Malek, *Egypt: Military Society* (New York: Random House, 1968), p. xxxii.
32. דופי, שם, עמ' 239-240.
33. שם, עמ' 240, 273.
34. חסן מוצטפא (בריגדיר), **חרב חיירא** 1967, שני כרכים (בירות, אל־מאסאא, אל־עראביה, 1973), עמ' 207-209. להערכה דומה בקשר להזדמנות הזו שרוחמה על ידי המגרים בליל 65 ביוני, ראה: Edgar O'Ballance, *The Third Arab-Israeli War* (Hamden, Conn.: Archon Books, 1972), pp. 134-136.
35. מורתגי, שם, עמ' 59-60, 115.
36. אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 24; פאוזי, שם, עמ' 54-55; סאדאת, שם, עמ' 160-161; ריאד, שם, עמ' 26.
37. ראה הערה 16 לעיל. פאוזי מילא שני תפקידים: רמטכ"ל הכוחות המזוינים המצריים וראש המטה של הפיקוד הערבי המאוחד. ראה מורתגי, שם, עמ' 99.
38. פאוזי, שם, עמ' 167-168; Dan Hofstadter, ed., *Egypt and Nasser, III: 1967-1972* (New York: Facts on File, 1973), p. 43.
39. R. Hrair Dekmejian, *Egypt under Nasser* (Albany: State University of New York Press, 1971), p. 252.
40. פאוזי, שם, עמ' 197, 243-246.
41. אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 24.
42. את מירשם הפיקוד העליון בשנת 1973 ראה אצל דופי, שם, עמ' 614-616.
43. אל־נצר 405 (נובמבר 1972), עמ' 3 (אל־נצר הוא אחד הבטאונים הצבאיים המתפרסמים על־ידי הכוחות המזוינים המצריים). ראה דופי, שם, עמ' 388-389.
44. לחיזור ביוגרפי קצר של שאזלי, ראה: Insight Team, *Insights on the Middle East War* (London: The Sunday Times, 1974), pp. 116-117.
45. Amos Perlmutter, *Egypt: The Praetorian State* (New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1974), p. 225, n. 15.
46. אלאחאדידי, **חרב** 67, עמ' 61; מורתגי, שם, עמ' 27.
47. מתוך כבוד כלפי פאוזי מטיל אלאחאדידי חלק מן האשמה במצב בלתי נכון זה על הגנרל.
48. פאוזי, שם, עמ' 54. יש להעריך את פאוזי על שהוא מודה בחסרונותיו כרמטכ"ל, וכן על שהוא מבהיר כי

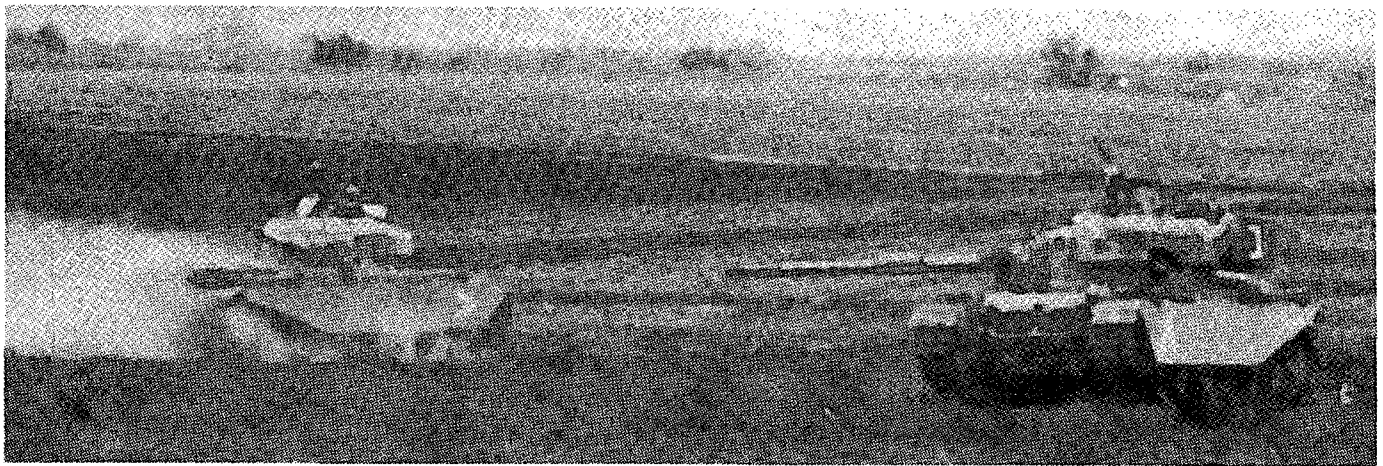
49. אחת הסיבות העיקריות למינויו הייתה שנאצר נתן בו אָמוֹן.
50. סעד אל־שאזלי, **חציית התעלה** (תל־אביב: מערכות, 1987), עמ' 136.
51. היחסים בין שר המלחמה לרמטכ"ל בין השנים 1967 ל־1973 טעונים ניתוח נפרד, ביחוד בקשר להגדרה מדויקת של תחומי הסמכויות והאחריות הן בימי שלום והן בימי מלחמה. שאזלי אכן מזכיר מחלוקת בינו לבין שר המלחמה צאדק בקשר לנושא זה (ראה שאזלי, שם, עמ' 198 ואילך; פאוזי, שם, עמ' 241-242, מזכיר גם הוא את הבעיה החשובה הזו, אם כי בקצרה).
52. לטיהור באוקטובר 1972, בקשר לשאלה זו – מלחמה או לא מלחמה – ראה: סאדאת, שם, עמ' 243-247; שאזלי, שם, עמ' 132-134; מוחמד הייכל, **הדרך לרמדאן** (New York: New York Times Books, 1975), דופי, שם, עמ' 376-377.
53. שאזלי, שם, עמ' 30-31.
54. פאוזי, שם, עמ' 337.
55. בקשר למפקדת חילות השדה בצה"ל, ראה: רוטנברג, שם, עמ' 215; שיף, שם, עמ' 51; Mark Urban, "Armed Forces in the Galilee, Part I: Israel", *Armed Forces V/4* (April 1986), p. 169; David Eshel, "Modern Inter-Arms Concepts – IDF Organization: The Yom Kippur War and After", *Defence Update International* 69 (1985), pp. 59-60; ג'רוזלם פוסט, המהדורה הבינלאומית, 23 באוגוסט 1986, עמ' 3.
56. C.P. Armstrong, "Egypt," in *Fighting Armies: Antagonists in the Middle East*, ed. Richard A. Gabriel (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1983), p. 155.
57. John W. Amos, *Arab-Israeli Military/Political Relations: Arab Perceptions and the Politics of Escalation* (New York: Pergamon Press, 1979), pp. 145-146; דופי, שם, עמ' 482.
58. פאוזי, שם, עמ' 168.
59. בארי, שם, עמ' 125.
60. Anouar Abdel-Malek, "Le Role de l'armee dans la vie politique en R.A.U.", *Le mois en Afrique* 14 (February 1967), p. 69.
61. שאזלי, שם, עמ' 84.
62. אחד הדיווחים הטובים ביותר מנקודת ראות ישראלית נכתב על ידי מפקד אוגדה משוריית בחזית סיני. ראה: אברהם אדן, **על שתי גדות הסואץ** (ירושלים: עידנים, 1979), עמ' 75 ואילך.
63. Harriet Scott and William Scott, *The Armed Forces of the USSR*, 2d ed. (Boulder, Colo.: Westview Press, 1981), p. 142.

מערכה התקפית סורית ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים

סא"ל (מיל') צבי

טנקי חטיבה 7 על יד קוניטרה

סוריה יצאה למלחמה נגד ישראל באוקטובר 1973 כדי להשיג מטרות שעדיין תקפות. גם שאיפותיה של סוריה והמוטיווציה שלה למלחמה נוספת נגד ישראל לא השתנו, ועיקר מאמצייה הלאומיים מופנים להכנות לקראתה. שחרור רמת הגולן היה ונותר היעד העיקרי. ללקחי המערכה ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים נודעת חשיבות רבה בעיצוב תפיסת המלחמה הסורית העכשווית. הדברים הבאים מביאים תאור המערכה ההתקפית הסורית במלחמת יום הכיפורים (השלב של הימים 6-10 באוקטובר 1973) תוך פרוט התכנית האופרטיבית והלקחים, כפי שהופקו.

התכנון המערכתי

ההכנות למלחמה

ההחלטה המשותפת הסורית-מצרית על המלחמה התקבלה באפריל 1973 בפגישת אסד-סאדאת, במצרים. במעמד זה סוכם על המועד העקרוני – סתיו 1973.

על הפורום המשותף של שני הצבאות ("המועצה העליונה המשותפת של הכוחות המזוינים") הוטל לגבש ולתאם את המהלכים המשותפים.

בפגישה נוספת שנערכה בסוף אוגוסט 1973 קבעו שני הנשיאים את יום ה"ע" ל-6 באוקטובר 1973. שעת ה"ש" תואמה עליידי הפורום הצבאי המשותף.

נוהל הקרב הסורי למלחמה התפרס על פני תקופה ממושכת, כך:

- מאפריל עד אוגוסט 1973 – גובשה סופית התכנית האופרטיבית ובוצעו הכנות כלליות, בעיקר בתחום התשתית.
- מאוגוסט עד אוקטובר 1973 – בוצעו

ההכנות העיקריות.

- החל מ-30 בספטמבר 1973 – קודם חלק מהכוחות לשטחי הכינוס וההיערכות ואורגנו הציוותים הקרביים להסתערות.
- ביום ה"ע" פחות 1 (5 באוקטובר 1973) – נוספו כל כוחות הדרג המסתער הראשון בשטחי ההיערכות ואמצעי האש נפרסו בעמדות הירי.

במרכז תהליך ההכנות ניצבה **תכנית ההונאה** ובמסגרתה בוצעו כל תהליכי נוהל-הקרב במסווה של תרגילים, אף הם – כהכנה לתרגיל מטכ"לי, חריג בהיקפו, המשולב עם תרגילי גייסות, שצפוי היה להתחיל ב-6 באוקטובר 1973. צעדים קפדניים לאבטחת הסודיות, ננקטו בכל הרמות ובכל תחומי פעילות הצבא.

מטרות המלחמה

כמטרה מדינית של מלחמת יום הכיפורים קבעו הסורים את היציאה מהקיפאון המדיני, אגב פגיעה קשה בישראל, ותחילת התהליך של הנסיגה הישראלית בעתיד.

המטרה הצבאית למלחמה שקבעו הסורים היתה: כיבוש רמת הגולן תוך ייצוב קו הגנה לאורך הירדן. לא מוכר תכנון למהלכים ממערב לירדן, אולם נראה, שאפשרות זו נלקחה בחשבון והותנתה בהתפתחות המצב.

מכל מקום, היה בכוונת הסורים לכפות על ישראל מלחמה מתמשכת כדי להחמיר את הפגיעה הכלכלית והמוראלית בה.

הנחות יסוד לתכנית האופרטיבית הסורית

- חולשה יחסית של הצבא הסורי והעדר יחסי עצמה הדרושים להכרעת צה"ל (גם

אם יילחם במספר חזיתות).

קיום סד"כ סדיר מצומצם של צה"ל ברמת הגולן (הוערך בכארבע חטיבות עם כ-200 טנקים) כאשר העתודות האופרטיביות (כוחות המילואים) צפויים לחבור לזירת הלחימה לא לפני שיחלפו 24 שעות ממתן פקודה.

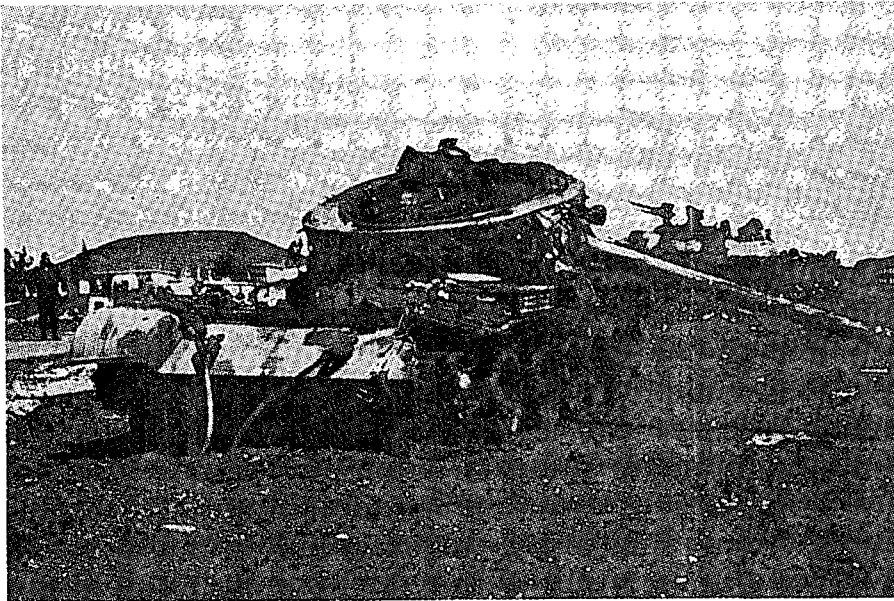
לסורים יש יתרון הנובע מקיומו של צבא סדיר, הפרוס בקרבת הגבול ומצמצם בכך את מרחב ההתרעה של צה"ל למינימום. כפועל יוצא, התגבשה תפיסה אופרטיבית סורית, הגורסת שיש להשיג יחסי עצמה מכריעים בזירת הלחימה באמצעות הפתעה אסטרטגית, שתאפשר להטיל את מירב הכוחות ביבשה מול המערך הסדיר של צה"ל ברמת הגולן ולהשלים את שלב המתקפה בפחות מ-24 שעות, על מנת להקדים את פריסת כוחות המילואים של צה"ל.

הכוונה הסורית, כפי שנוסחה בתכנית המתקפה, היתה: כיבוש רמת הגולן, השמדת כוחות הערוכים בה וייצוב קו הגנה לאורך הירדן עליידי שלוש דיוויזיות ח"ר ושתי דיוויזיות שריון בעתודה, עד יום ה"ע" ועוד אחד עם שחר (כלומר, תוך פחות מ-24 שעות).

שעת ה"ש" – נקבעה ל-1500, ב-6 באוקטובר, כפשרה עם המצרים, על אף המגבלות בתצפית והצורך בכניסה ללוחמת-לילה.

השיטה שנבחרה גרסה הבקעת מערך ההגנה של צה"ל וכיבוש כל רמת הגולן עליידי שלוש דיוויזיות ח"ר, המהוות את הדרג האופרטיביו הראשון של הצבא. במקביל, ישתלטו "הכוחות

* שעת ה"ש" בצבא סוריה נקבעת (בהתאם לת"ל סובייטי) כתחילת ההסתערות על קו המוצבים הקדמי בגמר הכנת האש ופריצת המכשול.

טנק T-55 סורי שצריחו הועף

יום ה"ע" ועוד 1 – במהלכו הושגה ההצלחה הסורית העיקרית באמצעות דיוויזיות הדרג האופרטיבי הראשון. במכלול זה שלובים ההבקעה וניצול ההצלחה.

שלב ב'

במהלך 7 באוקטובר, כאשר הוטלו למערכה כוחות הדרג האופרטיבי השני ונערך קרב הכרעה עיקרי, במהלכו נבלמו הסורים סופית בעומק שטחנו.

שלב ג'

10-8 באוקטובר, במהלכו נערכו מספר ניסיונות סוריים נוספים להתקדמות ולהתבססות בשטחנו. ניסיונות אלה נבלמו. צה"ל, במקביל לצבירת כוחות המילואים במרחב, הדף את כל הכוחות הסוריים משטחנו עד 10 באוקטובר.

שלב א': ההבקעה וניצול ההצלחה

ההבקעה המתקפה הסורית נפתחה באש ההכנה שנמשכה מ"ש" פחות 1 ועד "ש" 6) באוקטובר שעה 1400 עד שעה 1500. במסגרתה הופעלו כ-1000 קני ארטילריה ונערך מטס תקיפה של חיל-האוויר נגד מפקדות ומתקנים צבאיים ברמת הגולן, לרבות – מוצב החרמון. בחסות האש המכינה פתחו צוותי הפריצה של החטיבות המבקיעות מעברים במכשול (שכלל שדות מוקשים ותעלת נ"ט). החל משעה 1500 ב-6 באוקטובר (שעה ה"ש) נפתחה בעת ובעונה אחת ההסתערות של חטיבות הדרג הראשון עם שלוש דיוויזיות החיל"ד על מערך ההגנה הישראלי (סה"כ – שבע חטיבות חיל"ד).

אל הכוחות המונחתים באזורי גשרי הירדן. כל זאת עד "ש" ועוד 9.

שלב ג' – מ"ש" ועוד 5 ועד שחר יום ה"ע" ועוד 1 – כיבוש כל שטחה של רמת הגולן והיערכות למגננה לאורך הירדן במוכנות לבלימת התקפות נגד של צה"ל, או בהתאם למצב – להמשך ניצול ההצלחה. במקביל, תקודמנה הדיוויזיות המשורינות של הדרג האופרטיבי השני לקו זעורה-נפח במוכנות לבלימת התקפות נגד.

נראה, שלתכנית הסורית, על אף יתרונותיה שהוכחו בשלב הפתיחה, היו נקודות תורפה ברורות, ועיקרן: סכמטיות יתר בתכנון ותלות מוגזמת בגורם ההפתעה – כפתרון ליחסי עצמה גרועים, תוך העדר מענה מתאים להתפתחויות בלתי מתוכננות.

ניהול המערכה

המערכה ההתקפית הסורית ברמת הגולן נמשכה בין 6 ל-10 באוקטובר 1973, וגורלה נחרץ עקב המהפך במצב – כבר במהלך 7 בחודש. במתקפה זו שולב עיקר סד"כ היבשה, בסך הכל ארבע דיוויזיות המוגברות בחטיבות עצמאיות, עם כ-1,300 טנקים. מהצד הישראלי ניצבו מולם בשלב הפתיחה שלוש חטיבות עם 177 טנקים: חטיבה מרחבית ושתי חטיבות משורינות, אחת מהן, חטיבה 7, תגברה את רמת הגולן בסמוך למלחמה.

את מהלך המערכה ניתן לחלק לשלושה שלבים עיקריים:

שלב א'

מ"ש" פחות 1 (6 באוקטובר שעה 1400) עד שחר

המיוחדים" (קומנדו) על גשרי הירדן ועל יעדים חיוניים ברמת הגולן לרבות החרמון. שתי דיוויזיות משורינות תפעלנה כדרג אופרטיבי שני, תקודמנה בעקבות דיוויזיות הדרג הראשון ותערכנה בכוננות לתקוף נגד המגננה. בנוסף לכך, נועדו הדיוויזיות המשורינות לשמש עתודה להשלמת ההבקעה ולכיבוש המרחב, במקרה שכוחות הדרג הראשון לא יצליחו בכך. שיטת מתקפה זו התבססה על תורת הלחימה הסובייטית והותאמה לאופן שבו ראו הסורים את מערך ההגנה של צה"ל ברמת הגולן כ"רצועת הגנה" אחת* ומערך הגנה סדיר**.

ראייה זו הכתיבה את המשימות לכוחות ואת שיטת ההבקעה. בהתאם לכך, המשימות של דיוויזיות הדרג הראשון נקבעו לכל עומקה של רמת הגולן, ומהן נגזרו המשימות החטיבתיות – כמשימות משנה דיוויזיוניות.

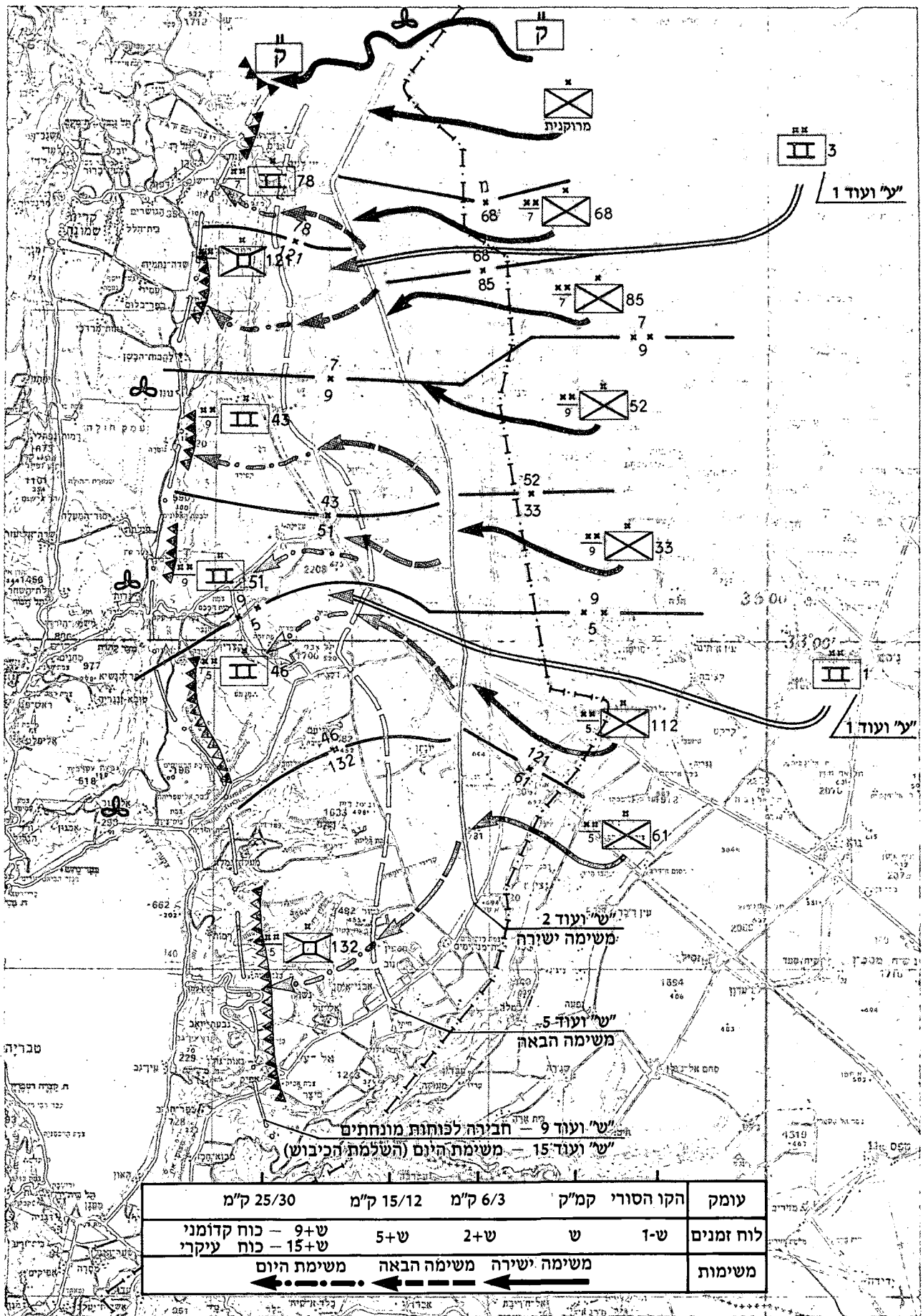
שיטת ההבקעה שהותאמה לראייה זו לא חייבה – על פי התפיסה הסורית – ליצור ריכוזי מאמץ או יחסיעצמה מכריעים בגזרות המאמץ. לאור הנחה זו קבעה התכנית הבקעה בחזית רחבה, עם שלושה צירי-מאמץ דיוויזיוניים מקבילים ומאוזנים.

שלבי המבצע כפי שתוכנן

שלב א' – מ"ש" פחות 1 עד "ש" ועוד 2 (6 באוקטובר שעה 1400 עד 6 באוקטובר שעה 1700) – כולל ביצוע משימה ישירה של הדיוויזיות המבקיעות: הבקעה וכיבוש מערך ההגנה הקדמי של צה"ל על-ידי חטיבות הדרג הראשון, כאשר מ"ש" פחות 1 עד "ש" תוכננה להכנה הארטילרית והאווירית ובמקביל להן – פריצת המכשול ההנדסי. מ"ש" עד "ש" ועוד 2 – כיבוש מוצבי הקו הקדמי.

שלב ב' – מ"ש" ועוד 2 עד "ש" ועוד 5 (6 באוקטובר שעה 1700 – עד שעה 2000) – ביצוע משימה דיוויזיונית כמפורט: השמדת עתודות מקומיות של צה"ל ברמת הגולן על-ידי החטיבות המשורינות והממוכנות של הדרג הדיוויזיוני השני, תוך התקדמות לעומק של 12-15 ק"מ והתייצבות בקו ווסט-נפח-נחל-על. עם ההגעה לקו זה תוכנן שיגור כוחות קדמוניים לתפיסת הצירים היורדים אל הירדן ולחבירה

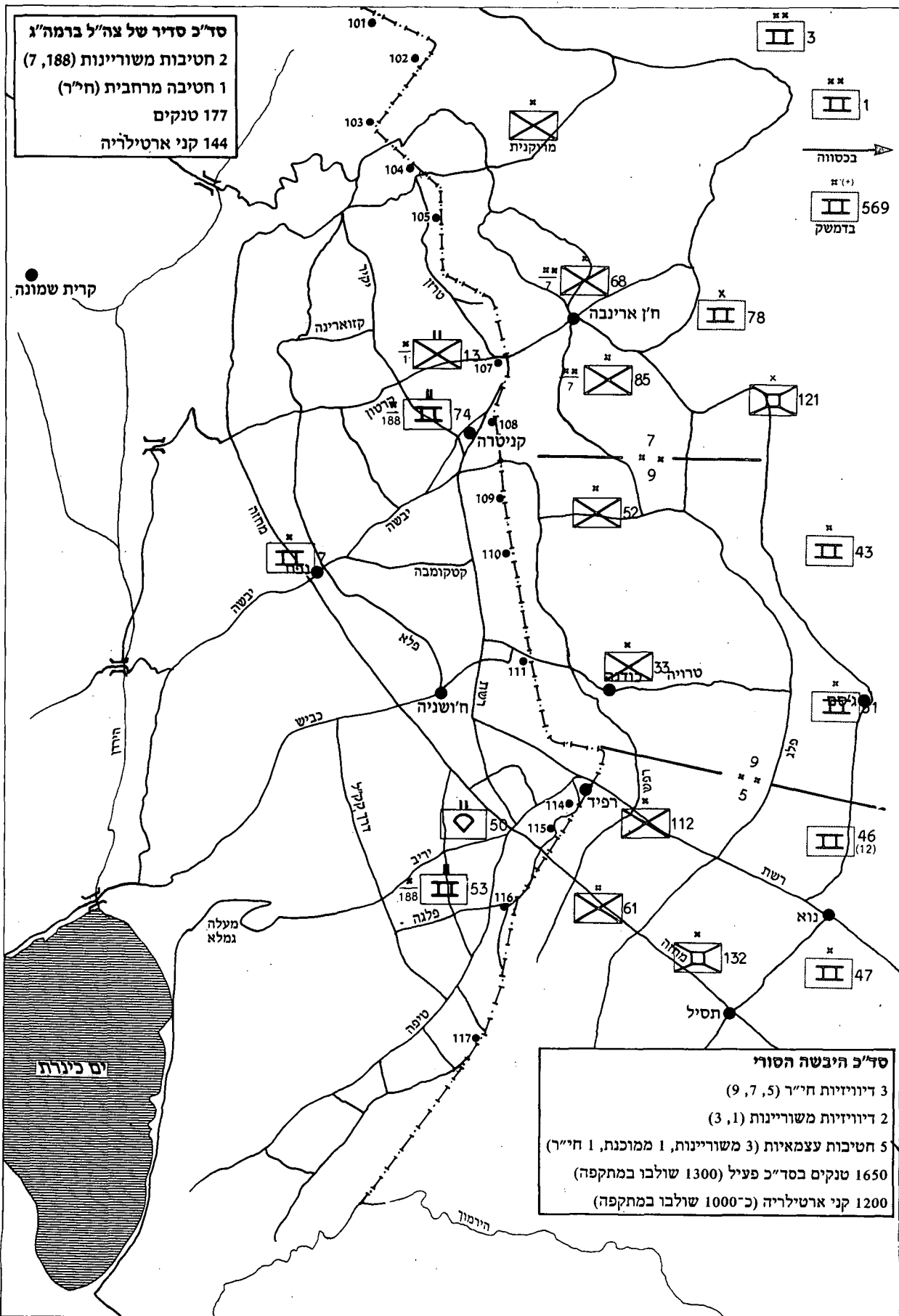
* רצועת הגנה – עפ"י תר"ל סובייטי – רצף מערכי הגנה בעומק 8-6 ק"מ, התפוס על-ידי סד"כ דיוויזיוני.
** מערך סדיר – התר"ל הסובייטי מבחין בשלושה סוגים של מערכי הגנה, המסווגים כ"מערך חפוד", "מערך סדיר" ומערך מבוזר. לכל סוג מערך מותאמת שיטה שונה של התקפה – מבחינת יחסיעצמה ופתרונות יעודיים.

ע"ו ועוד 1
 ע"ו ועוד 2
 משימה ישירה
 ע"ו ועוד 5
 משימה הבאה
 ע"ו ועוד 9 - חבירה לפחות מונחתים
 ע"ו ועוד 15 - משימת היום (השלמת הכיבוש)

עומק	הקו הסורי קמ"ק	ק"מ 6/3	ק"מ 15/12	ק"מ 25/30
לוח זמנים	1-ש	ש	2+ש	ש+9 - כוח קדומי ש+15 - כוח עיקרי
משימות	משימה ישירה משימה הבאה משימת היום ←-----←-----←-----			

תכנית המתקפה הסורית במלחמת יום הכיפורים

סד"כ סדיר של צה"ל ברמה"ג
 2 חטיבות משורינות (7, 188)
 1 חטיבה מרחבית (ח"ר)
 177 טנקים
 144 קני ארטילריה

II 3
 II 1
 בכטווה
 II (+) 569
 בדמשק

סד"כ היבשה הסורי
 3 דיוויזיות ח"ר (9, 7, 5)
 2 דיוויזיות משורינות (3, 1)
 5 חטיבות עצמאיות (3 משורינות, 1 ממוכנת, 1 ח"ר)
 1650 טנקים בסד"כ פעיל (1300 שולבו במתקפה)
 1200 קני ארטילריה (כ-1000 שולבו במתקפה)

היערכות הצבא הסורי ב-6 באוקטובר 1973

במקביל תקפו "הכוחות המיוחדים" את מוצב החרמון.

המצב, כפי שהתפתח בשלב זה בשתי הגזרות של רמת הגולן (הצגת הגזרות להלן) – בהתאם לחלוקת גזרות האחריות כפי שבוצעה בשלב זה על-ידי צה"ל):

גזרת צפון רמת הגולן בין מסעדה לקוניטרה
דיוויזיית חי"ר 7 תקפה עם שלוש חטיבות חי"ר בדרג ראשון: חטיבות חי"ר 68 ו-85 והחטיבה המרוקנית. כמו כן, חטיבת חי"ר 52 מדיוויזיית חי"ר 9, התקדמה כלפי קוניטרה מדרום. מהצד הישראלי ניצבו מולם תחילה שני גדודיקו – גדודיקו מחטיבה מס' 1 וגדוד טנקים 74 מחטיבה 188. בשעה 061530 חברה אליהם חטיבה משורינית 7, האחראית לגזרה, אשר קודמה לגזרה זו בעקבות הערכה, כי כאן צפוי המאמץ הסורי העיקרי.

כוחות אלה נפרסו בשטחים שולטים ממזרח לבקעתה, הר חרמונית, הבוסטר ומוצב 109. פלוגת טנקים (כוח "טיגר") הוקצתה לאבטחת אגף מדרום לקוניטרה. רוב הניסיונות הסוריים לחצות את תעלת הנ"ט נבלמו, למעט מעבר אחד בגזרת חטיבה 85.

גזרת דרום רמת הגולן שתי דיוויזיות סוריות
תקפו בין קוניטרה לתל-אסקי: דיוויזיית חי"ר 9 עם חטיבת חי"ר 52 כלפי קוניטרה וחטיבת חי"ר 33 שעף סינדין; דיוויזיית

חי"ר 5 עם חטיבת חי"ר 112 תקפו כלפי ג'חדר (גבעת ארחה) וחטיבת חי"ר 61 כלפי תל-אסקי. מהצד הישראלי ניצבו מולם שני גדודיקו: גדוד חי"ר 50 וגדוד טנקים 53 מחטיבה 188 – האחראית על הגזרה. למרות התכנון, לא תוגברה גזרה זו בכוחות נוספים מחטיבה 7.

עד שעה 1730 ב-6 באוקטובר, הושגה ההבקעה הסורית בגזרת דרום רמת הגולן, כאשר מתוך ארבע חטיבות הדרג הראשון (למעט חטיבה 52, שנבלמה במבואות קוניטרה), הבקיעו שלוש את מערך ההגנה (חטיבה 33 בגזרת שעף סינדין; חטיבה 112 בגזרת ג'חדר וחטיבה 61 בגזרת תל-אסקי) ופרצו פנימה, תוך עקיפת מוצבים אשר לא נכבשו.

מוצב החרמון
כיבוש מוצב החרמון בוצע על-ידי גדוד 82 מה"כוחות המיוחדים" (הקומנדו) יחד עם כוח מונחת ממסוקים וכוח רגלי. הקרב על החרמון החל ב-6 באוקטובר בשעה 1400 בהפגזה ארטילרית כבדה ובתקיפת מטוסים. במקביל, הוטס הכוח המונחת בארבעה מסוקים: בשלושה מהם – פלוגה מגדוד 82 למשימות חסימה, וברביעי – כוח מ"פלוגת ההתאבדות" למשימות רתק על המוצב (אחד המסוקים התרסק בנחיתה). בעקבותיהם הגיע במסע רגלי מהחרמון הסורי עיקרו של גדוד 82 וכבש את המוצב.

ניצול הצלחה:עד שעת ערב של 6 באוקטובר

הסתמנה הצלחה סורית בגזרה הדרומית, בעוד בגזרה הצפונית נבלמו הסורים על הקמ"ק. בשלב זה, העדיף הפיקוד של צה"ל ברמת הגולן, כי לפי שעה נבלמו ניסיונות ההבקעה הסוריים לאורך כל הקו, וכי לא צפוי המשך הלחימה בלילה. תגבור הגזרה הדרומית לא בוצע עקב הפעילות בגזרה הצפונית במשך הלילה. במהלך ליל 6-7 באוקטובר התפתח המצב הבא בשתי הגזרות:

גזרת צפון רמת הגולן הסורים הטילו
ללחימה את גדודי הטנקים של חטיבות הדרג הראשון – בסך הכל בוצעו במשך הלילה שתי התקפות גדודיות. חטיבה 7 בלמה את כל הניסיונות הסוריים לחצות את תעלת הנ"ט (עד הבוקר הושמדו כ-30 טנקים). בלילה נערכה באזור מסעדה חטיבת גולני, זאת לאחר דחיית התקפת נגד על החרמון.

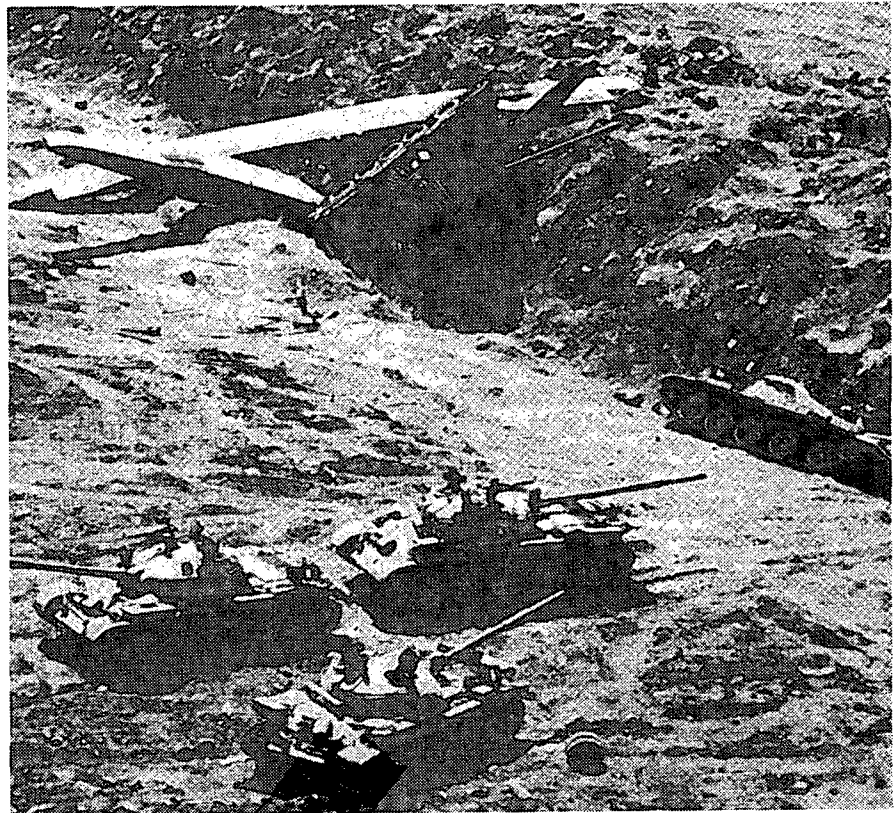
גזרת דרום רמת הגולן על בסיס הצלחת
ההבקעה של חטיבות הדרג הדיוויזיוני הראשון הוטלו לפרצות החל משעה 1730 של 6 באוקטובר חטיבות הדרג השני – בסך הכל ארבע חטיבות ממוכנות ומשורינות מדיוויזיות חי"ר 5 ו-9.

חטיבה משורינית 43 מדיוויזיה 9
חדרה בציר "טררויה" (כודנה) ופנתה צפונה לאורך ציר "דרשת", במגמה לפנות בציר "קטקומבה" לעבר נפח. בצומת "דרשת"-"קטקומבה" נלכדה החטיבה במארב של פלוגה מחטיבה 7 (כוח "טיגר" בפיקודו של זמיר) והושמדה.

חטיבה משורינית 51 מדיוויזיה 9
חדרה מדרום לציר "טררויה" והגיעה בשעה 2200 ב-6 באוקטובר לחשניה. משם פנתה לציר "מחנה" (ציר הנפט) ולציר "פלא". מולה נלחמו תוך השהיה וגרימת אבדות במשך כל הלילה כוחות מזדמנים של צה"ל. בסך הכל פעלו בשלבים השונים לאורך ציר הנפט כ-14 טנקים (בכלל זה "כוח צביקה") ועוד שבעה טנקים לאורך ציר "פלא". רובם השתייכו לגדוד עוזי מחטיבה רן, והועלו במהלך הלילה לרמת הגולן, במגמה לתגבר את חטיבה 188. מרביתם נפגעו.

חטיבה משורינית 46 מדיוויזיה מס' 5
חדרה לאחר חצות בגזרת ג'חדר ופנתה לדרך קק"ל. לקראת שעה 0100 ב-7 באוקטובר נתקל הכוח הקדומני של החטיבה מזרחית לקצביה בשלושה טנקים ישראליים מחטיבה 679 (בפיקודו של ניצן, סמ"פ בחטיבה 679). כוח זה בלם את הסורים עד הבוקר עת חבר אליו גדוד ישראל מחטיבת רן.

חטיבה ממוכנת 132 מדיוויזיה 5
חדרה באזור ציר הנפט ובאזור מוצב 117 והתקדמה בציר "טיפה" עד רמת מגשימים, שם נעצרה. הכוחות הישראליים המזדמנים, שניהלו קרבות בלימה במהלך הלילה מול חטיבות ניצול

טנקי T-62 סורים שהתהפכו במהלך חציית תעלת נ"ט

שהיו בתנועה לזירת הלחימה, והושמד. במקביל, המשיכו לפעול כוחותיה הנותרים של דיוויזיית ח"ר 5 ר 9 כאשר חטיבה משורינית 51 מדיוויזיה 9 התקדמה עד סינדיאנה – שם נעצרה. שאר חטיבות הדיוויזיה התבססו על רכס שעף סינדין-תל עכשה. חטיבה משורינית 46 מדיוויזיה 5, שנבלמה באזור קצביה, הותקפה עם בוקר עלידי גדוד ישראל מחטיבת רן, באזור צומת קק"ל. בקרב זה הושמדה ביחד עם הסיוע האווירי, כשמספר הטנקים המושמדים עלה על 20. עד הערב נדחקו הסורים עד שני ק"מ מערבית לציר הנפט.

שלב ג' – המשך לחימה בשטחנו ב-8 עד 10 באוקטובר

בגזרת צפון רמת הגולן בגזרה זו חודשה הפעילות הסורית ב-8 באוקטובר עם בוקר בתקיפות על המוצבים, בכוחות קטנים של ח"ר ושריון, שנהדפו.

ב-9 באוקטובר עם שחר תקפה בגזרה זו חטיבה משורינית 81 מדיוויזיה משורינית 3 (מהדרג האופרטיבי השני). התקפה זו נבלמה לפני הצהריים, כאשר רוב הכוח התוקף הושמד עלידי חטיבה 7.

בגזרת דרום רמת הגולן במהלך 8 באוקטובר התארגנו ותוחזקו הכוחות הסוריים שחדרו לשטחנו במרחב תל יוספון-חשניה-סינדיאנה, כך: במרחב תל יוספון-סינדיאנה-צומת כודנה נערכה דיוויזיה משורינית 1 (חטיבות משוריניות 91 ו-76, שחברו במהלך 8 באוקטובר, וחטיבה ממוכנת 58) וכן שאריות של חטיבות משוריניות 51 ו-46.

מצפון לאל-על נערכו כוחות מחטיבה משורינית 47 וחטיבה ממוכנת 132. כוחות אלה נשחקו בקרבות עם כוחותינו, שנוהלו במהלך היום, ונסוגו לאזור תל פרס.

באזור ג'חדר ותל-אסקי נערכו חטיבות ח"ר 121 ו-61, אשר נדחקו משם במהלך היום עלידי כוחותינו.

אזור תל פרס הוחזק עלידי כוחות סוריים נסוגים.

ברכס שעף סינדין נאחזו כוחות ח"ר מדיוויזיה 9.

במהלך היום נעשו ניסיונות סוריים נוספים לקיים את הישגם באזור חושניה ואף לחדש את ההתקפה, שנבלמה.

במהלך 9 באוקטובר נמשכו התקפות של כוחותינו על דיוויזיה משורינית 1, תוך השמדת מרבית הטנקים של חטיבה משורינית 91. באזור תל פרס הושמדו במהלך היום מרבית הכוחות של החטיבות 47 ו-132, שנסוגו לשם.

בשעות אחר הצהריים החלו שרידי דיוויזיה 1

הגעתה מאזור כסווה. עם שחר, הוטלה הדיוויזיה למגע, כאשר בדרג הראשון שלה תוקפות חטיבה משורינית 91 וחטיבה ממוכנת 58 (חטיבה משורינית 76 הופעלה כדרג דיוויזיוני שני – למחרת). דיוויזיה משורינית 1 חדרה באזור ציר הנפט והתקדמה, במקביל, לאורכו ולאורך ציר "פלא", ועד שעה 1330 ב-7 באוקטובר הגיעו כוחותיה לאזור נפח.

תמונת המצב במפקדת צה"ל ברמת הגולן התבהרה באיחור. ברגע האחרון נעשו מאמצים לכנס כוחות לבלימתה של דיוויזיה 1 בשערי נפח. במסגרת זו הופעלה חטיבה 679, אשר הונסה תחילה לאזור קוניטרה. החטיבה קיבלה פקודה לחזור, ובצהריים יצרה מגע עם הסורים באזור נפח. משעות הבוקר, הצטרפו לחימה מח"ט 188 עם חמישה טנקים. המח"ט, הסמח"ט וקצין האג"ם של החטיבה נפלו בקרב זה.

עד הערב טוהר אזור נפח מכוחות אויב, כאשר הסורים נערכו על הרכסים מדרום לצומת.

עתה החזיקו הסורים במובלעת במרכז רמת הגולן ובדרומה, ולתוכה הוטל עיקר סד"כ היבשה הסורי (שלוש דיוויזיות) שספג אבדות כבדות.

טנקים סורים נטושים בסמוך לרפי

בצהרי 7 באוקטובר הוטלה למגע גם חטיבה משורינית עצמאית 47, אשר חדרה באזור ג'חדר וחברה לחטיבה ממוכנת 132 באזור רמת מגשימים, משם המשיכו יחדיו לתקוף כלפי אל-על. מצפון לאל-על נתקלו הסורים בכוחות ישראלים (גדוד יוסי מחטיבת רן). במהלך היום הושמדו בקרב זה 20 טנקים סוריים והם נהדפו כשלושה ק"מ מצפון לאל-על.

אחד מגדודי חטיבה 47 (בפיקוד המח"ט) טעה בניווט, פנה מערבה בציר "יריב" ונע לעבר מזרעת קוניטרה. בשעה 1500 ב-7 באוקטובר נתקל גדוד זה, במרחק שבעה ק"מ מזרחית לכינרת, בכוחותינו – גדוד 39 מחטיבה 4 –

ההצלחה, היו מוגבלים ביותר – שרידי יחידות ומעט כוחות שהחלו עולים לרמת הגולן במשך הלילה. החטיבות הסוריות השיגו הצלחה חלקית, אולם בסופו של דבר נבלמו כולן תוך אבדות כבדות. עם זאת, הועמד צה"ל במצב קשה, כאשר הסורים החזיקו במובלעת ניכרת בשטחנו. חטיבה 188 הושמדה ברובה (בגדוד טנקים 53 נותרו עד הבוקר 12 טנקים, שנסוגו בהסתננות למחרת ביחד עם הח"ר).

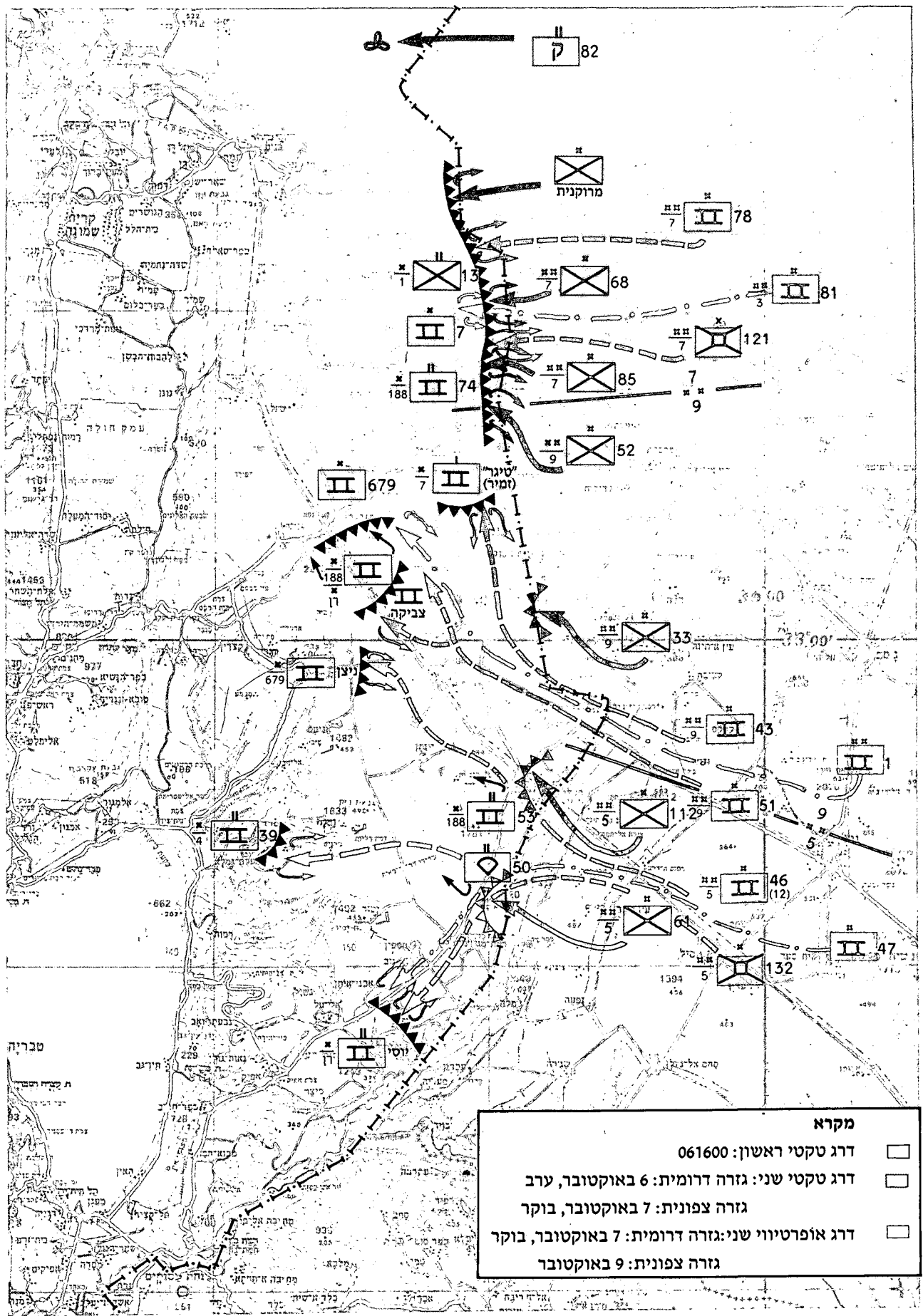
שלב ב' – הטלת הדרג האופרטיבי השני – 7 באוקטובר 1973

בגזרת צפון רמת הגולן במהלך 7 באוקטובר הוטלו להתקפה חטיבות הדרג השני של דיוויזיית ח"ר 7 בגזרת חרמונית-קוניטרה, חטיבה משורינית 78 וחטיבה ממוכנת 121, אליהן הצטרף גדוד טנקים מכוח רפעת אסד ("פלוגות ההגנה"), שהגיע מדמשק. במקביל, המשיכו חטיבות הח"ר של דיוויזיה 7 לתקוף את מוצבי הקמ"ק. עקב הלחץ שנוצר בגזרה זו, הופנו אליה כוחות מילואים, אשר החלו עולים לרמת הגולן ב-7 באוקטובר עם בוקר. הם כללו את חטיבה משורינית 679 (בפיקודו של אורי אור), אשר הופנתה בהמשך היום לאזור נפח.

כל ההתקפות הסוריות בגזרת צפון רמת הגולן נהדפו במהלך היום באבדות כבדות לסורים.

בגזרת דרום רמת הגולן עם בלימת התקדמותן של חטיבות הדרג השני של דיוויזיות הח"ר המבקיעות, החליטו הסורים להטיל למערכה כוחות מהדרג האופרטיבי השני – להשלמת ההבקעה ולהמשך ניצול ההצלחה. במסגרת זו הוטלו דיוויזיה משורינית 1 וכן חטיבה משורינית עצמאית 47, שהופעלה בסיוע לדיוויזיה 5.

במהלך ליל 6-7 באוקטובר כונסה דיוויזיה 1 בשטחי ההיערכות במרחב גאסם-נאוה, לאחר

מהלך המערכה ברמת הגולן ב-6-9 באוקטובר 1973

והחטיבות 51 ו-46 לסגת, תוך ניסיון להאחז ברכס שעף סינדין, ביחד עם כוחות הח"ר שהחזיקו ברכס.

במהלך 10 באוקטובר נסוגו שרידי דיוויזיה 1, תחת לחץ, אל מעבר לקו הסגול ונערכו באזור סויסא-כודנה (כאשר במשך הבוקר התמרדו חלק מחיילי הדיוויזיה וסירבו להילחם). לקראת הצהריים תוגברה דיוויזיה 1 בחטיבה ממוכנת 15 מדיוויזיה משורינת 3. ב-11 באוקטובר פתחו כוחותינו ברמת הגולן בהתקפה לתוך השטח הסורי.

סיכום הלקחים

מהלך הפתיחה הסורי במערכה ההתקפית ברמת הגולן העמיד את צה"ל במצב קשה. לבד מההפתעה האסטרטגית היו ליקויים גם בהערכת המצב במהלך ניהול המערכה, ואלה גרמו להפרת האיזון האופרטיבי. בתוך כך, התפתח מצב שונה בשתי גזרות הלחימה.

בגזרת צפון רמת הגולן • שם תקפה דיוויזיה מוגברת 7 עם חטיבת ח"ר מדיוויזיה 9 ובהמשך גם חטיבה משורינת 81 מדיוויזיה 3 (עם סך הכול כ-300 טנקים), כאשר רוב ההתקפות הסוריות הוטלו בדירוג. מולם פעל כוח ישראלי חזק: חטיבה משורינת 7 ושני גדודי קו, ובהמשך גם כוחות נוספים, אשר פעלו מעמדות טובות מול צירי פריצה מוגבלים.

בגזרת דרום רמת הגולן • תקפו שתי דיוויזיות ח"ר 5 ו-9 בדרג הראשון ודיוויזיה משורינת 1 בדרג השני (עם סך הכול כ-850 טנקים). מולם פעלה חטיבה משורינת 188 מופחתת, שאף לא תוגברה בהמשך. כתוצאה מכך נחשפה הגזרה לעדיפות סורית ברורה, ובעקבותיה הושגה הפריצה לעומק שטחנו.

עם זאת, צה"ל הצליח, בתנאי נחיתות, לשבש את ההתקדמות הסורית על-ידי כוחות מזעריים, ובכך להכשיל את המתקפה.

הצבא הסורי, הגם שהשיג הפתעה ופעל בתנאי פתיחה עדיפים, ואף הצליח להבקיע את מערך ההגנה הישראלי – לא השכיל לנצל את יתרונותיו. בנוסף לכושר הלחימה הירוד ובעיות בפיקוד ושליטה טעו הסורים גם בהערכה.

הסד"כ המגן בגזרה הצפונית לא הוערך נכון והסורים המשיכו במאמצי הבקעה לא יעילים ובכוחות לא מספיקים במשך ארבעה ימים. בגזרה הדרומית לא הוערכה נכון עצמת הכוחות הבולמים בעומק, בליל 6-7 באוקטובר, ועובדה זו השפיעה על ההחלטה הסורית להטיל את דיוויזיית הדרג השני למגע כבר בשלב מוקדם. כתוצאה, עיקרו של סד"כ היבשה הסורי היה נתון במגע עוד בטרם הגיעו העתודות של צה"ל למרחב הלחימה. עם הגעתן – נותרו הסורים למעשה ללא עתודות אופרטיוויות מספיקות,

ובסופו של דבר, נהדפו באבדות כבדות, כאשר צה"ל התארגן במהירות והיכה נגד בטרם ביססו הסורים את הצלחתם.

מערכה זו, שהעמידה במבחן את התפיסה האופרטיווית ואת כושר הלחימה של הצבא הסורי, הופקו לקחים חיוניים לגבי בניין הכוח ופיתוח תפיסת המלחמה הסוריים.

הפתעה • איפשרה את ההישגים הסוריים בשלב הפתיחה והוכחה כתנאי לכל מהלך יזום. הוכח גם, מבחינת הסורים, שההפתעה כמו גם הבקעת המערך הישראלי, ניתנו להשגה.

יחסי עצמה • יחסי עצמה כפי שנוצרו בשלב הפתיחה לא איפשרו להשיג הכרעה מול צה"ל (להערכת הסורים מנה הסד"כ הסדיר של צה"ל ברמת הגולן ארבע חטיבות ומולן ניצבו חמש דיוויזיות). הסיבה העיקרית לכך היתה העדר עדיפות מקומית מכרעת, המושגת באמצעות ריכוזי מאמץ. אלה לא יושמו על-ידי הסורים (הסורים תקפו בשלושה מאמצים מאוזנים לכל רוחב קו המגע).

זמן ומרחב • הערכת הזמן והמרחב הסורית הוכחה כבלתי ריאלי – לגבי קצב התקדמותם מול קצב קידום עתודותיו של צה"ל. מרכיב זה הוכח כבעל חשיבות מרכזית ביצירת תנאי עדיפות (לצד ההפתעה ובידוד שדה הקרב, שלא יושמו). הכישלון הסורי בתחום זה חרץ את גורל המערכה.

שעת ה"ש" ולוחמת לילה • לבחירת שעת ה"ש" (שנקבעה כפשרה עם המצרים לשעה 1500 ב-6 באוקטובר) היו השלכות שליליות עבור הסורים, בשל קשיי התצפית בשעות אחר הצהריים ועקב ההכרח להיכנס ללוחמת לילה, כדי לעמוד באילוצי הזמן והמרחב. לוחמת הלילה הסורית הוכחה כבלתי יעילה.

כוחות ומשימות • תפיסת המתקפה הסורית, שהתבססה על תורת הקרב הסובייטית, גרסה שיש לכבוש את עיקר השטח המיועד, על-ידי דיוויזיות ח"ר שהיוו את הדרג הראשון, בתוך פחות מ-24 שעות. עומק משימה זה עלה בקנה אחד עם המדדים התורתיים: 25-30 ק"מ – כעומק של משימה דיוויזיונית יומית. הוכח שעומק זה לכוחות המבקיעים איננו ריאלי, הן בשל קשיי התקדמות מול התנגדות והן בשל קשיי תחזוקה. כתוצאה, נאלצו הסורים להטיל את כוחות הדרג השני למגע מוקדם מהמתוכנן.

שיטת הלחימה • ההבקעה הסורית בגזרת צפון רמת הגולן נכשלה והסורים נהדפו בשורת ניסיונות שביצעו בין 6 ל-9 באוקטובר. שלושה מרכיבי יסוד במערך ההגנה הישראלי יצרו את התנאים לכך: מערכת האש היעילה, בעיקר ירי טנקים; מכשול הנדסי שיצר קושי חמור, בפרט לאור המחסור באמצעים הנדסיים וארגון לקוי; המוצבים, אשר אף אחד מהם, למעט מוצב

החרמון, לא נפל. המוצבים, שנעקפו, הסבו אבדות לסורים ושיבשו את תנועת הכוחות ודרגי התחזוקה. הסתבר, כי הבקעת מערך מוגן בתנאים אלה מחייבת התאמת פתרונות ייעודיים לכל אחד ממרכיבי מערך ההגנה.

הלחימה בעומק המערך בעת ניצול ההצלחה, לאחר ההבקעה, הוכחה כלא יעילה וכל המאמצים הסוריים בליל 6-7 באוקטובר נבלמו על-ידי כוחות מוגדלים. כישלון זה נבע הן מליקויי הפיקוד והשליטה, והן עקב רמה נמוכה של לוחמה ניידת.

הפיקוד והשליטה הוכחו כבלתי יעילים בכל הרמות. ברוב שלבי הלחימה לא נתקבלה תמונת מצב נכונה, לכוחות לא הועברה תמונת המודיעין ולא הובהרו המשימות. קבלת ההחלטות היתה, לרוב, הססנית ובוצעה במנותק מהתפתחות המצב בשטח. השליטה בגייסות שובשה לעתים קרובות. רוח הגייסות נפגעה באופן חמור כתוצאה מכך.

כושר הלחימה הוכח כנמוך, בעיקר בלוחמה ניידת. בכל הרמות בלטה רמה מקצועית ירודה – במיוחד ביחידות הטנקים. לעומת זאת, מקובל על הסורים כי "הכוחות המיוחדים" (הקומנדו) הוכיחו את יעילותם וזקפו לזכותם הישגים, במיוחד – כיבוש החרמון. יחד עם זאת לא הופעל הקומנדו לבידוד שדה הקרב – תחום בו צפויה תרומתו העיקרית. התחזוקה הסורית תיפקדה בצורה גרועה, כאשר הצירים החסומים והשיבושים הרבים החמירו את הפגיעה בה.

לוחמה אווירית • מעבר לעליונות האווירית שהיתה לצה"ל במרחב הלחימה, נחשפה סוריה לתקיפות עומק, שפגעו ביעדים אסטרטגיים ובתשתית הכלכלית. לסורים לא היתה תשובה מתאימה למניעת תקיפות אלה וגם לא אמצעי גמול מספיקים להרתעה. מכלול לקחים זה שימש בסיס לשיפורים בתפיסת המלחמה הסורית, בדגש על היבטים הבאים:

ההפתעה תמשיך להיות תנאי עיקרי לכל מהלך התקפי יזום.

ישגו **יחסי עצמה** מכריעים על-ידי הגדלת הסד"כ התוקף, הפעלת ריכוזי מאמץ וקיום עתודות אופרטיוויות משמעותיות.

בתחום האווירי, בנוסף לשיפורים במערך ההגנה האווירית, מושם דגש על פיתוח אמצעי הרתעה לתקיפות עומק, ובמיוחד על טילי קרקעיקרקע.

סיכום

לקחי מלחמת יום הכיפורים הונחו ביסוד הן של בניין הכוח (שהוכפל מאז המלחמה, צויד במערכות מתקדמות ושופר אימון הגייסות) והן של שיפורים בתורת הקרב ובעיצוב התפיסה האופרטיווית התקפים כיום.

מלמדת אותנו מה לעשות – בכך שהיא מצביעה על השגיאות הנפוצות, שהמין האנושי מועד לחזור עליהן שוב ושוב. ב"ה לידלהארט, מדוע איננו לומדים מן ההיסטוריה.

ערכה של ההיסטוריה כתמרור הדרכה הוא מוגבל... לעומת זאת, ערכה של היסטוריה כתמרור אזהרה הוא ברור הרבה יותר. ההיסטוריה יכולה להראות לנו ממה עלינו להימנע, גם אם אין היא

אילו התנהלה מלחמת יום הכיפורים אחרת

אל"מ אורי דרומי

מכריע היה משקלו באמת. אחד הניסיונות המרתקים בכיוון זה נעשו על ידי ההיסטוריון הכלכלי רוברט פוגל, שחקר את חשיבות מסילת הברזל לפיתוחה של ארצות-הברית בשלהי המאה התשע-עשרה. פוגל לקח שנה אחת – 1890 – "הוציא" ממנה, באופן דמיוני, את הרכבת, ובחן מהו ההפרש בין התל"ג בפועל בארצות הברית ב-1890 לבין התל"ג שהיה עשוי להיות, אלמלא היתה התוצרת החקלאית באותה שנה מובלת ברכבת. ממצאיו של פוגל העלו כי המשק האמריקני היה מוצא דרכי הובלה חלופיות, ולפיכך היה ההפרש 6.3 אחוזים בלבד. מסקנתו היתה כי הרכבת לא תרמה תרומה משמעותית לפיתוחה של אמריקה בסוף המאה שעברה, מסקנה נועזת למדי, לעומת האקסיומה שרווחה בקרב היסטוריונים כלכליים עד פרסום ספרו ב-1964.

"אילו" אחר נוגע ל... נשיכת קוף. עם תום מלחמת העולם הראשונה חמדו המנצחות את

במשפטים נוגדי-מציאות (Counter Factuals), כמו הידוע מכולם: מה היה קורה אילו היה אפה של קליאופטרה ארוך יותר? אנטוניוס, מן הסתם, לא היה מתאהב בה, ולא היה הולך בעקבותיה למצרים, קרב אקטיום לא היה מתרחש, וכן הלאה, וההיסטוריה העולמית היתה שונה לחלוטין. ההיסטוריון הדגול א' ג' פ' טיילור, סבור כי היסטוריונים האוהבים לשחק ב"אילו", מוטב היה אילו עסקו בכתיבת סיפורים רומנטיים, שבהם חלומות מתגשמים? א"ה קאר, בספרו הקטן והחשוב **היסטוריה מהי**, טוען שהמשתעשעים ב"אילו" מאמינים שהמקורות שולטת בהיסטוריה, ולא היא.

ובכל זאת, השימוש ב"אילו" במחקר ההיסטורי יכול להוות כלי עבודה מעניין, בתנאי שההיסטוריון בוחר באירוע או בגורם בעל חשיבות, שהוא תנאי הכרחי להתפתחויות שבאו אחריו. על ידי סילוק אותו גורם, באופן מלאכותי, מן ההיסטוריה, אפשר לבדוק עד כמה

בשנת 1931 התפרסם בארצות-הברית ספר ושמו **אילו**, או **ההיסטוריה נכתבת מחדש**. היסטוריונים ואנשים בעלי שם חברו בו יחד כדי לנסות ולתאר כיצד היו נראים אירועים מכריעים בהיסטוריה, אילו היו מתרחשים אחרת: מה היה קורה אילו היו המאורים מנצחים בספרד; אילו היה נפוליאון מצליח לברוח לאמריקה; אילו היה לורד ביירון נעשה מלך יוון; אילו היה לואי 16^ה מצליח לברוח מפאריס (וביתר פירוט: אילו לא חסמה כרכרתו של האזרח דרוֹאָה את דרכו של המלך שנמלט מידי המהפכנים); אילו ניצח לי בקרב גטיסבורג, ועוד.

קיתונות של ביקורת יצאו מעטם של היסטוריונים על ניסיון זה. דייוד תומסון, מחבר **אירופה מאז נפוליאון**, סבור שגילוי מה שקרה הוא משימה קשה דיה, ולפיכך אל לו להיסטוריון להטריד את עצמו בשאלות על מה שלא קרה כלל! גם אחרים שללו את השימוש

טורקיה ושכנעו את יוון לתוקפה. ביוני 1919 נפתחה מתקפה יוונית עזה על אנאטוליה וטראקיה, שבסיומה נחתם חוזה סֶבֶר, בו נאנס השולטן לוותר כמעט על כל טורקיה האירופית, על המצרים, ועל סוריה ועיראק. אלא שהתבוסות הללו הולידו תגובה טורקית בדמות מוצטפא קמאל (לימים אתטורק) שהתחיל לגבש כוח רציני בין חורבות האימפריה העות'ומנית. לנוכח התפתחות זו החליטו בעלות הברית שלא לכפות בכוח את הסכם סֶבֶר, ומלך יוון, אלכסנדר, שהיה מתון מטבעו, הסכים לגישה זו. אלא שאז נושך אלכסנדר על ידי קוף שעשועים, בארמונו, ומת מהרעלת דם. אל כס המלוכה חזר אביו קונסטנטין, שוחר המלחמה, אשר חידש את המתקפה כנגד טורקיה, ואף פיקד עליה באופן אישי. לאחר תבוסות קשות נאלצה יוון לחתום על חוזה לוזאן, שביטל את מרבית סעיפי סֶבֶר, ולהסכים לחילופי אוכלוסין המוניים. ווינסטון צ'רצ'יל העריך כי נשיכת קוף זו עלתה בחייהם של רבע מיליון איש.⁵

אין להיחפז ולהסיק מכך כי נשיכת קוף פירושה מלחמה וטראנספר. יתרה מזו, אותו קוף עצמו נשך, אולי, גם אנשים אחרים, ללא תוצאות מרחיקות לכת. אולם הנשיכה הספציפית הזאת, סילקה מן התמונה, ברגע קריטי מאוד, אדם שהיתה בידיו השפעה רבה על מהלך העניינים של ארצו. במלים אחרות, הנשיכה יצרה נקודת הסתעפות (Branching Point), שאחריה התנהלו העניינים לגמרי אחרת.

מקס וֶבֶר, במאמר משנת 1905, הצביע על נקודת הסתעפות רצינית ביותר: קרב מראתון. מנקודה זו היתה יוון יכולה להתפתח לאחד משני הכיוונים הבאים: או שהיתה מתפתחת בה דת לאומית בחסות פרסית, כמו יהודה בראשית בית שני; או שהיתה מתפתחת בה תרבות חופשית. קרב מראתון הוא שהכריע: הוא היה תנאי הכרחי להתפתחות הצי האֶטִי, ובאופן זה לתבוסת הפרסים, ולבסוף – לניצחונה של התרבות ההלנית החופשית.⁶

אך מי שמעז לעסוק ב"אילר", חייב לבדוק היטב אם האירוע שהוא רוצה לסלק, בדיעבד, הינו נקודת הסתעפות אמיתית, או שמה הוא אירוע שטחי, המתחזה להסתעפות אמיתית, בעוד גורמים אחרים, חזקים ממנו (אם גם סמויים יותר), מוליכים את ההיסטוריה בדרכה. האם, למשל, תאונת הדרכים ברצועת עזה, בדצמבר 1987, גרמה לאינתיפאדה? או שהיו אלה הייאוש המצטבר והרגשת האי-מוצא של תושבי השטחים, שהיו גורמים, במוקדם או במאוחר להתפרצות, עם התאונה או בלעדיה? להיסטוריה, אמר א"ה קאר, תפקיד כפול והדדי: להגביר את הבנת העבר, לאור ההווה, ואת הבנת ההווה לאור העבר. מבחינת

ההיסטוריון, כל דבר שאינו תורם לכך – כמו המשיכה של אנטוניוס אחר אפה של קליאופטרה – הוא בטל ומבוטל. הבה נישא את הנחייתו של קאר עמנו, ונפנה אל מלחמת יום-הכיפורים. תקופה של חמש-עשרה שנים מתאימה לכך ביותר: מחד גיסא, היא רחוקה דיה כדי להעניק פרספקטיבה, ומאידך גיסא, היא קרובה דיה כדי שלא נצטרך לדלג על פער דורות, תרבויות ותפיסות. להלן נציע לבחון את מלחמת יום-הכיפורים בעזרת כמה הנחות "אילר". יואיל הקורא, בטרם יחרוץ משפטו עליהן, להתנער מזווית ראייה אישית, מדעות קדומות, מגירסאות של "בעלי עניין", מאפולוגטיקות, מדטרמיניזם היסטורי ומדבקות בהיסטוריה כפי שהיתה. גם אם בחינה זו לא תניב אלא שעשוע אינטלקטואלי, אין בכך כל רע.

אם כן, מה היה קורה אילו...

• היערכות צה"ל בסיני היתה שונה.

עד מלחמת ששת הימים סבלה ישראל מהעדר עומק אסטרטגי. משום כך הסתמכה על התרעה מודיעינית שתיתן בזמן, המציאה עומק אסטרטגי מלאכותי – בעומק שטחו של האויב – ופיתחה את כוחות השריון והאוויר שיעבירו לשם את המלחמה במהירות האפשרית. ב־1967 תוקן המעוות, אבל צה"ל נאחז על קו המים (מתוך היענות לצווי הדרג המדיני – לא לאפשר למצרים שום הישג טריטוריאלי), כאילו לא זכינו בעומק אסטרטגי כלל ועיקר. לאלופים שרון וטל היו בשנות השבעים השגות על אופן היערכות צה"ל בסיני. האם וכוח זה היה נקודת הסתעפות? האם אפשר היה להיערך אחרת – למשל, על קו התעוזים ולא במעוזים, עם מעט כוחות לפנים ויותר בעומק, בלי תפיסת ה"אף שעל"? האם היערכות אחרת היתה מונעת את מצוקת החבירה למעוזים, שגבתה מס דמים? האם היתה מקדימה את קרבות התנועה שבהם שב צה"ל לעצמו?

• צה"ל לא היה מופתע.

על מנת להעריך נכונה את משקלה של ההפתעה, צריך "להוציא" אותה מן ההיסטוריה של מלחמת יום הכיפורים, כפי שפוגל "הוציא" את הרכבת מאמריקה שלפני מאה שנה. צריך לשחזר את ההיסטוריה ולכתבה מחדש כאילו לא היתה הפתעה. איך היתה נפתחת המלחמה אילו היתה התרעה בזמן, והמילואים היו מגויסים ופרוסים בקווים? מתי "נגמר" אפקט ההפתעה, ה"התחילר" להשפיע יותר גורמים אחרים? (דדו ז'ל היה סבור שהודות להפתעה זכו הערבים ליתרון ב־40 השעות הראשונות, ולא יותר).⁷ האם ההפתעה היתה בהעדר ההתרעה, או בעובדה שהמצרים והסורים העזו, בכלל, לעשות מה

שעשו ואנו הרשינו לעצמנו, ברוב יהירותנו, להיסחף לאמונה שהכוחות הסדירים יבלמו?⁸ • תכנית "שובך יונים" היתה מבוזעת כמתוכנן. על תכנית "שובך יונים" – היערכות הכוחות הסדירים בסיני – נמתחה ביקורת משני הכיוונים. היו שטענו כי התכנית לא היתה מציאותית, וכי לא היה אפשר למנוע מהאויב מלהשיג הישגים קרקעיים עם כוחות מועטים שכלהו. אחרים, וביניהם ראל' (מיל') ברלב, גרסו כי התכנית היתה תקינה אך ביצועה היה לקוי.⁹ איזה יתרון היה לצה"ל מהימצאות יותר כוחות לפנים? אולי הדבר היה עולה בהרבה יותר קורבנות? האם אפשר היה בכלל לבלום את מתקפת האויב על ידי כוחות סדירים בלבד?

• חיל-האוויר היה מנחית את המכה המקדימה.

אילו היה חיל האוויר מנחית את המכה המקדימה על סוריה, האם הדבר היה מונע את המלחמה? כנראה שלא. את המכונה האדירה כבר לא היה אפשר לעצור. האם היה אפשר לשבש את מהלכי הפתיחה הסוריים? מאחר שהתקיפה נועדה כנגד שדות-התעופה (ואחר כך, בגלל מזג האוויר – נגד הטילים) – ההשכלה לגבי כוחות היבשה הסוריים לא היתה קריטית. לעומת זאת, ההשפעה על הקברניטים הסוריים היתה עשויה להיות ממשית: דבר אחד הוא להתחיל ולגלגל מלחמה בדיק לפי התכנית, ודבר אחר הוא לספוג סנוקרת ממש לפני רגע הפתיחה. ולבסוף – מה באשר לתגובה האמריקנית? הרי הסיבה לווטו של גולדה על המכה המקדימה היתה הדאגה פן נצטייר כתוקפניים ולא נזכה לסיוע האמריקני. אבל בדיעבד מסתבר כי ההיחלצות האמריקנית לטובתנו, בצורת הרכבת האווירית, באה כמענה לרכבת האווירית הסובייטית ובלו קשר להתנדבותנו לשחק את הקורבן המותקף.¹¹

• חיל האוויר היה משלים את השמדת הטילים ברמת הגולן.

ביום השני למלחמה ניסה חיל האוויר להשמיד את מערך הטילים ברמת הגולן, ונכשל (אף-על-פי שבמוצב הפיקוד העליון סברו שהצליח). בעקבות הלחץ בחזיתות לא יכול חיל-האוויר להמשיך ולמלא את המשימה הדחופה יותר – השגת עליונות אווירית מעל גזרת הלחימה. אילו היה חיל-האוויר מקבל אשראי נוסף, ומשיג עליונות אווירית מעל רמת הגולן, איך היו נראים פני המלחמה בחזית הצפון? האם העצמה האדירה הזאת, שהיתה זוכה לחופש פעולה, היתה מאפשרת להחליט על הטלת אוגדת פלד לדרום במקום לצפון?

הערות

1. David Thompson, *The Aims of History*, (London: Thames and Hudson, 1969) p. 60.
2. A.J.P. Taylor, *Essays in English History*, (London: Penguin Books, 1976), p. 9-10.
3. E.H. Carr, *What is History*, (London: Penguin Books, 1975), pp. 97-98.
4. Robert William Fogel, *Railroads and American Economic Growth*, (Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1964). ראה אליעזר וינר, *חשיבה היסטורית*, (ת"א: האוניברסיטה הפתוחה, 1987), כרך א', עמ' 140-149.
5. Winston S. Churchill, *The World Crisis: The Aftermath*, 1929, p. 386.
6. אצל וינר, *חשיבה היסטורית*, א', עמ' 109.
7. E. H. Carr, *What is History*, pp. 107-8.
8. את דעתו זו הביע דוד בסימפוזיון על ההיבטים הצבאיים של הסכסוך הישראלי-ערבי שנערך בירושלים ב-1975. *Aspects of the Israeli-Arab War*. 1975. University Publishing Projects, Tel-Aviv, 1975, p. 246.
9. צבי לניר, *ההפתעה הבסיסית, מודיעין במשבר*, סדרת קו אדום, (ת"א: הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים, 1983), עמ' 15-39.
10. ראה מאמרו של זאב איתן, "שובך יוניס": תכנון וביצוע במבחן האש, "מערכות 7-276", אוק-נוב 1980, עמ' 38-46.
11. ישי קורדובה, *מדיניות ארצות הברית במלחמת יום הכיפורים*, (ת"א: מערכות, סדרת מרכז כובד, 1987).
12. אברהם אדן (ברן), *על שתי גדות הסואץ*, (ירושלים: עידנים, 1979), עמ' 120.
13. ד"ר ועדת אגרנט, (ת"א: עם עובד, 1975) עמ' 88-92.
14. תא"ל (מיל) אורי בן-ארי, "ה-8 באוקטובר – המישיגה האמיתי והלקח לעתיד", *ידעות אחרונות*, 13 בדצמבר 1974, עמ' 8.
15. Winston S. Churchill, *The Second World War*, (London: Cassell, 1972), Vol. 7, p. 366; Lord Tedder, *With Prejudice*, (London: Cassell 1966), pp. 303-4.
16. בנאמו בכנסת ב-20 בנובמבר 1977, הזכיר סאדאת כי ב-4 בפברואר 1971 הכריז בפרלמנט המצרי, קבל עם ועדה, כי אם תיסוג ישראל אל המעברים יהיה מוכן לפתוח את תעלת סואץ מחדש, ולחתום על הסכם אי-לוחמה עם ישראל. אנואר אל-סאדאת, *סיפור חי, תרגום אהרון אמיר*, (ירושלים: עידנים, 1978), עמ' 167; 255; סאדאת אמר זאת באותה עת גם לעיתונאי ארנו דה-בורגרייב מהניו יורק, אך ראש הממשלה, גולדה מאיר, לא האמינה לו. שלמה נקדימון, *סבירות נמוכה*, (תל-אביב: רביבים, 1982), עמ' 27. גם באפריל 1973 לא האמינו לסאדאת כשאמר לאותו בורגרייב כי הוא עומד לצאת לפעולה צבאית נגד ישראל. ישעיהו בן פורת ואחרים, *המחדל*, (תל-אביב: הוצאה מיוחדת, 1974), עמ' 15; ברנרד רייך וארנון גוטפלד, *ארה"ב והסכסוך הישראלי-ערבי*, (תל-אביב: מערכות, 1977), עמ' 62-69, 162-168, 187-188; שמעון שמיר, "כשלונן של שתי גישות", *הארץ*, 15 בנובמבר 1973, דיון, אגב, השתעשע ברעיונות של נסיגה מוגבלת מהתעלה אך מול התנגדות אלון והרמטכ"ל ברלב, לא העז להעלות זאת בממשלה. מתי גולן, *השיחות הסודיות של קיסרינג'ר*, (ירושלים: שוקן, 1975), עמ' 145.

תפקידים הקרבי הפיקודי האחרון במלחמת ששת הימים מילאו האלוף גונן כמפקד חטיבה והאלוף שרון כמפקד אוגדה ולכן במלחמת יום הכיפורים היה עולה האלוף גונן שלב אחד לתפקיד מפקד אוגדה והאלוף שרון לתפקיד אלוף פיקוד במלחמה.

האין זה טבעי ובריא? אילו הדבר היה מתבצע כך – היה האלוף שרון ממשיך להיות מפקדו של האלוף גונן, כפי שהיה רק חודשים מעטים קודם לכן, ולא היה נוצר המתח של גונן כמפקדו של שרון?¹⁴

הרמטכ"ל, כידוע, מיאן להחליף את גונן, והמירב שעשה היה לשלוח את הרמטכ"ל הקודם, ברלב, לחזית הדרום, ולהציבו "על-ידי" גונן. אכן, החלפת מפקדים בכירים היא עניין קשה, מטעמי מוראל, חברות ועוד, ולא רק אצלנו: באביב 1942, ביקש צ'רצ'יל מהגנרל אוקנילק, מפקד הכוחות הבריטיים במזרח התיכון, ליטול לידי את הפיקוד על

הארמיה השמינית במדבר המערבי, משום שחש כי דברים מכריעים עומדים להתרחש בזירה זו. אוקנילק סירב, והגנרל ריצ'י נשאר בתפקידו כמפקד הארמיה. ואז, כרעם ביום בהיר, נפל מבצר טוברוק לידי הגרמנים. אוקנילק חש לחזית והחליף את ריצ'י, שהיה עסוק אישית בעדכון מצבות הטנקים השמישים שעמדו לרשותו, תוך הקפדה אובססיונית על דגמיהם השונים.¹⁵

איך היה מהלך הלחימה בחזית הדרום, אילו הוחזר גונן למקומו הטבעי יותר, הפיקוד הקרבי, ושרון – או טל, או ברלב – היו מתמנים לתפקיד אלוף הפיקוד?

והנה, עוד מספר הנחות "אילר" בקיצור:

- דעתו השונה של המוסד היתה נשמעת בימים הקריטיים שלפני השישה באוקטובר.
- הידרנים היו מצטרפים למלחמה, באופן כולל, ולא מסתפקים במשלוח חטיבה לרמת הגולן.
- צה"ל היה נסוג אל המעברים בסיני.
- העיראקים היו מיורטים ונעצרים לפני הגעתם לרמת הגולן.
- העיראקים היו מגיעים מוקדם יותר.
- היתה מתבצעת הנחתת טנקים דרך מפרץ סואץ, כהצעת האלוף טל.
- היו מתבצעות יותר פעולות קומנדו.
- היתה מתקבלת הסכמת ישראל להפסקת אש ב-12 באוקטובר.

ולסיום, הנחת "אילר" קשה מכולן:

אילו גילתה ישראל נדיבות רבה יותר בעת יזמות רוג'רס ויארנינג, ב-1970-1971, האם היתה מלחמת יום הכיפורים נמנעת? או שנגזר היה עלינו ועל המצרים לעבוד דרך המלחמה, במסלול הארוך אל השלום?¹⁶

• בשמונה באוקטובר צה"ל היה תוקף אחרת בגזרת התעלה.

רבות נכתב ונאמר על המתקפה הכושלת של אוגדת אדן בשמונה באוקטובר. איך היתה מתפתחת הלחימה בחזית הדרום אחרי השמונה באוקטובר, אילו היה פיקוד דרום תוקף – כהצעת אלברט ז'ל – בשתי אוגדות ביחד, במקום במדורג? וממזרח למערב, במקום מצפון לדרום? וכל אוגדה היתה מוציאה יותר כוח תוקף, ולא רק גדוד בבוקר וגדוד אחר הצהריים? או אילו היתה המתקפה מתבצעת כפי שסוכם בין הרמטכ"ל, אלוף הפיקוד ומפקדי האוגדות בערב השבעה באוקטובר, ולא על פי השינוי שהכניס בה גונן, שחייב התקרבות לקו המים והיחשפות לנ"ט ולטנקים המצריים.¹² ואילו לא היתה המתקפה מתבצעת בכלל, על פי הצעת דיין, אלא הפיקוד היה ממתין לצבירת כוחות נוספים ורק אז תוקף?

• האלופים שרון וגונן היו מתחלפים בתפקידיהם.

חברי ועדת אגרנט, אחרי ששיבחו בד"ח שלהם את הקריירה המפוארת של האלוף גונן ואת אומץ לבו, קבעו: "מן המפורסמות הוא, והיו דברים מעולם בתולדות הצבאות, כי לא כל מפקד אמיץ והניחן בתכונות הדרושות לפקד על עוצבה נמוכה, ניחן ממילא גם בתכונות הדרושות לפקד בהצלחה על פיקוד על-עוצבתי או עוצבה ברמה גבוהה יותר." מזה האחרון "נדרש... שיהא ניחן אף באמנות הפיקוד ברמה גבוהה, בכושר מנהלי מעולה וביכולת ניתוח של גורמים שונים החורגים מן ההיבטים הטקטיים גרידא. רק בעזרת תכונות אלו יוכל להניע את כוחותיו לקרב ולערוך אותם על עוצבותיהם, לתחזק אותם ולסייע להם בהתאם לצרכים ולמטרות האסטרטגיות של הפיקוד."¹³

תא"ל (מיל) אורי בן-ארי, עוזרו של האלוף גונן במלחמת יום הכיפורים, כתב במאמר בעיתון כשנה לאחר המלחמה: "מה היה יותר הגיוני מאשר עוד בשעות המוקדמות לפני פרוץ המלחמה – למנות את האלוף שרון לאלוף פיקוד דרום, תפקיד אשר עזב זה עתה, ולמנות את האלוף גונן לתפקיד מפקד אוגדה (במקום האלוף שרון) – אוגדה אשר את פיקודה עזב רק תקופה קצרה קודם לכן?"

היתרונות בשני מינויים אלה פשוטים בתכלית הפשטות: האלוף שרון חי את חזית הדרום חמש שנים ויותר, לעומת האלוף גונן אשר הכיר חזית זאת, מבחינת ההיבט של אלוף פיקוד, רק חודשים ספורים. את

המלחמה העתידה על-פי ג'וליו דואה

ד"ר אילן עמית וד"ר שאול פלר

רגיעה. מלחמה כוללת היא עניין אחר. הגז, כמו המטוס, הוא אמצעי חדיש ושונה מכל שהיה לפניו. זהו החימוש הראשון המכה שטח. זהו גם החימוש הראשון שפעילותו אינה פוסקת לאחר שהגיע למטרתו. סוגי הגז שהופעלו במלחמת העולם הראשונה, טוען דואה, יהיו כאין וכאפס לעומת הגז שיפותח בעתיד ויופעל במלחמה הבאה.

דואה סבור שמטען משולב המורכב מפצצות גז, פצצות תבערה ופצצות קונוונציונאליות מאפשר לזרוע האוויר לתקוף ביעילות ערים גדולות כגון לונדון או פאריס. הגז ימנע גישה למוקדי התבערה, והפצצות הקונוונציונליות יפרצו את קירות הבתים ויאפשרו לגז לחדור. דואה ידע שמדינות שונות, וארה"ב בראשן, עוסקות בפיתוח ח"כ עמיד, המאפשר זיהום שטחים גדולים במשך שבועות.

השילוב בין זרוע האוויר לבין יעילותו של החימוש החדש הוא שיגרום לשינוי באופיה של המלחמה העתידה. במלחמת העולם הראשונה הטיל חיל-האוויר הבריטי 800 טון פצצות. מטח אחד של כל תותחי הצי הבריטי פלט חימוש שמשקלו 200 טון. אולם אלף מטוסים, שכל אחד מהם נושא פצצות במשקל טונה אחת, מסוגלים לפגוע בעיר גדולה באלף טון חימוש. דואה סבור שפגיעה כזאת תהיה קטלנית. היא תחייב פינוי עיר קטנה או תהרוס אזור שלם בעיר גדולה.

המלחמה העתידה תוכרע, לפי דואה, במישור הלאומי והנפשי. ההפצצות האסטרטגיות ישברו את המוראל ואת רצון הלחימה של היריב. הן יכוונו על-כך למוקדים הרגישים ביותר – ריכוזי האוכלוסייה ומערכת התחבורה והתקשורת. האיום האסטרטגי יהיה חמור כל כך שלא יהיה טעם לעסוק בשאלות מוסריות-משפטיות של לוחמת גזים. החשש מפני מתקפה מוקדמת של האויב יחייב כל צד לפעול מיד.

ההגנה על ההתקפה גדול אף יותר משהיה במלחמת העולם הראשונה. הקרב ילבש על-כך עד מהרה צורת מלחמת חפירות סטאטית, עם קו חזית רצוף ומתמשך. הבקעת הקו תהיה קשה ותעלה בקורבנות רבים, וגם לאחר ההבקעה יוכל המגן לייצב קו חדש בעורף ולהחזיר את שיווי המשקל.

האם ייתכן שאמצעים יבשתיים חדשים ישנו דבר-מה בתמונה זו? דואה כופר בזה. גם אם יפותחו אמצעים חדשים הם ימצאו בידי שני הצדדים ויאזנו זה את זה (טיעון מוזר ושטחי במקצת). יוצא שאין סיכוי לנהל קרב יבשה נייד במלחמה העתידה. מה שצפוי הוא מלחמת התשה שוחקת, חסרת תנועה ותמרון.

התחום האסטרטגי

אף-על-פי-כך אין דואה צופה דמיון של ממש בין המלחמה העתידה למלחמה שהיתה, כלומר, למלחמת העולם הראשונה. עיקר ההבדל יהיה לא בקרב היבשה, אלא במימד חדש, שיתוסף למלחמה העתידה ולא היה במלחמות העבר. את המימד החדש הזה, טען דואה, יאפשרו שני אמצעי לחימה, שהופיעו אמנם במלחמת העולם הראשונה אך טרם הגיעו בה למיצוי. אמצעי הלחימה הראשון הוא זרוע האוויר, והשני – הגז הקטלני.

את עיקר חשיבותה של זרוע האוויר אין דואה רואה בהקשר של שדה הקרב היבשתי, אלא בזה שהיא מבטלת לראשונה את ההבחנה בין חזית לעורף, בין חיילים לאזרחים, בין מי שיושב בחפירות לבין מי שעובד במשרד. כולם פגיעים להתקפה מן האוויר, ואפשר שהעורף פגיע אף יותר מן החזית.

השימוש בגז נאסר באמנות בין-לאומיות, אך לדעת דואה, אין הן אלא פיסות נייר חסרות ערך. כשאומה תעמוד נוכח סכנה קיומית, האם תימנע מהפעלת החימוש הקטלני מתוך נאמנות להסכמים? המגבלות וההסכמים יפים לימי

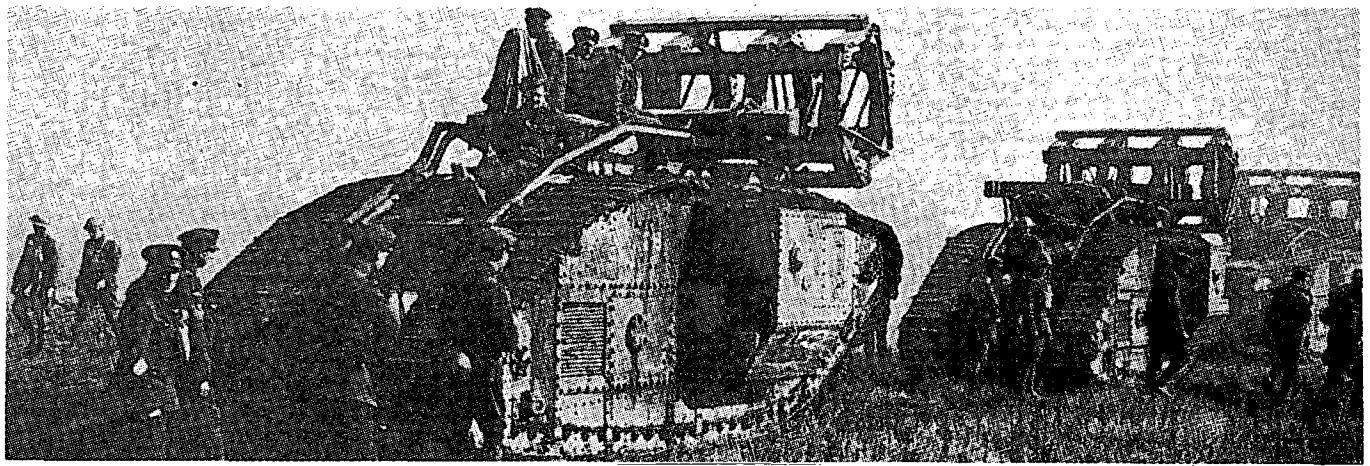
בספרו השליטה באוויר, שמהדורתו האיטלקית הראשונה הופיעה ב-1921, הוסיף המחבר, ג'וליו דואה, פרק על המלחמה העתידה. הפרק הופיע במהדורה השביעית (בשנת 1927) ונכלל בתרגום האנגלי לספר. דואה נפטר ב-1930 ולא הספיק לעדכן את הערכותיו על רקע ההתפתחויות הצבאיות שאירעו בפועל.

ניסיונו של דואה לחזות את אופי המלחמה העתידה מבוסס על הלקחים שהפיק ממלחמות העבר, ובעיקר ממלחמת העולם הראשונה. דואה, שהיה קצין איטלקי במלחמת העולם הראשונה, נודע בעיקר כאידיאולוג של חיל-האוויר המודרני והטיף להפניית משאבים לבניין זרוע אוויר, שתשמש בסיס להשגת יתרון אסטרטגי לאיטליה. בנייתו בשאלת המלחמה העתידה הוא דן בקרב היבשה, בחשיבותה של הזרוע הימית, בתפקידו האסטרטגי של חיל-האוויר ותוקף את התבטלותו של הדרג המדיני בפני הפיקוד הצבאי.

ניתוחו של דואה לגבי המחשבה הצבאית ערב מלחמת העולם הראשונה נראה הולם גם את ישראל שלאחר מלחמת ששת-הימים. דואה אינו דן בהקשר ההיסטורי ובנסיבות המדיניות של המלחמה העתידה. הוא אינו שואל מי יהיו הצדדים הלוחמים ובאילו זירות ילחמו. הוא סבר, כנראה, שפני המלחמה העתידה ייקבעו על-ידי הטכנולוגיה הצבאית יותר מאשר על-ידי נתונים מדיניים וגיאוגרפיים. דואה מחלק את דיונו לשני חלקים – האחד דן בתחום האופרטיבי והטקטי, והשני – בתחום האסטרטגי.

התחום האופרטיבי והטקטי

מלחמת העולם הראשונה עוצבה בראש וראשונה על-ידי יתרון ההגנה שנגזר מעצמת האש של הנשק קטן-הקוטר (מקלעים ורובים). עצמה זו, לדעת דואה, נמצאת בעלייה מתמדת. לפיכך הוא צפה שבקרב היבשה העתידי יהיה יתרון

דואה התעלם מהטנק, כנראה מפני שהתעניינותו בטקטיקה של קרב היבשה היתה מוגבלת. בתמונה: טנק בריטי במלחמת הראשונה

הגנה אווירית

בניגוד למצב ביבשה סבור דואה שבאוויר יהיה להתקפה יתרון מוחלט על ההגנה. הוא מבסס את דעתו על חישוב פשוט: מפציץ שטווחו 500 ק"מ, הממריא מקורסיקה, מסכן לא רק את סרדיניה אלא את כל חצי האי האיטלקי מוונציה בצפון ועד סְלֶרְנו בדרום. מאחר שאי אפשר לדעת מראש היכן תתבצע התקיפה, יהיה צורך לפזר מטוסי יירוט ומערכות נ"מ בכל שטח איטליה. זאת ועוד; יהיה הכרח לפתח מערכת תצפית מסועפת שתיתן למערך ההגנה התרעה מוקדמת ככל האפשר על מקום התקיפה.

מערך ההגנה האווירית יצטרך להיות בכוננות מתמדת ויחייב השקעה ניכרת של משאבים לאומיים בציוד ובכוח-אדם שיגרעו מן הכוח ההתקפי. ההשקעה כולה תתחייב מעצם האיום ותתבצע גם אם אותו מטוס בודד לא יתקוף אף פעם הלכה למעשה.

כשמדובר בהגנה מפני חיל-אוויר התקפי, ולא מפני מטוס בודד, נהפך מערך ההגנה האווירית לעניין פרוהיפּיטיווי מבחינת המשאבים שהוא דורש. דואה סבור שמוטב לוותר על רעיון ההגנה האווירית ולנסות להקים במקומו חיל-אוויר התקפי שישימיד את המטוסים המאיימים בבסיסהם. זוהי דרך זולה, תכליתית ומתאימה יותר לאופיו של חיל-האוויר.

האמצעים ההגנתיים היחידים שממליץ עליהם דואה הם ביזור מרבי של האוכלוסייה ושל המערכות החיוניות למשק, מיגון מפני פצצות וגזים והגנה נ"מ נקודתית על מוקדים חיוניים.

השליטה באוויר

חשיבותו האסטרטגית של חיל-האוויר וחוסר הטעם שבניסיון להגן על העורף מפני התקפות אוויר הביאו את דואה למסקנה שהמהלך המכריע במלחמה העתידה יהיה המאבק על השליטה באוויר. כל צד ינסה להשתמש בכוחו

האווירי כדי לחסל – באוויר ועל הקרקע – את כוחו האווירי של האויב ולהרוס את התשתית התפעולית, הלוגיסטית והתעשייתית הדרושה לבניית חיל-אוויר חדש. מי שיזכה במאבק זה ישיג חופש פעולה אווירי לכוחותיו וביטחון מפני התקפות אוויר של האויב. בכך יבטיח, לפי תפיסתו של דואה, את הניצחון במלחמה.

במלחמת העולם הראשונה הופעל חיל-האוויר ככוח מסייע לחילות היבשה והים. קרבות אוויר היו אירוע שולי בכלל אמצעי הסיוע, והמגמה היתה להשיג עדיפות (כמו בארטילריה) ולא שליטה (כמו בים). דואה מטיף בהתמדה לרעיון – שלא היה אז מובן-מאליו – שיש להקים זרוע אוויר עצמאית שעיקר ייעודה יהיה השגת השליטה באוויר.

תפיסת בניין הכוח של דואה גורסת אפוא שלקראת המלחמה העתידה יש להשקיע את עיקר המשאבים בזרוע האוויר שהיא זרוע המפתח. אין להסיט אמצעים להגנה אווירית או לבניין חיל-אוויר מסייע. כוח האוויר ההתקפי יוכל להשיג את כל היעדים. בזרוע האוויר, לפי דואה, נועד מקום מרכזי למפציץ הכבד המגן על עצמו. מבנה כזה של מפציצים יהיה מסוגל לחדור – בלא ליווי מטוסי יירוט – מבעד לכל מערך הגנה של האויב.

הזרועות האחרות נועדו לממש את הניצחון שיובטח עם השגת השליטה באוויר. דואה ממליץ לבנות אותן ביחידות מוגבלות שיפעלו זמן רב ככל האפשר באופן עצמאי ובלי להזדקק לבסיסים ולקווי אספקה. זה נועד להבטיח את הישרדותן של זרועות אלה במקרה שהשליטה באוויר תעבור לידי האויב בעקבות מפלה אווירית.

אופי המלחמה העתידה

מסקנתו הסופית של דואה היא דרמטית ופרדוקסלית: המלחמה העתידה תהיה קצרה וזולה.

דואה בטוח שהמלחמה העתידה תיפתח במערכה על השליטה באוויר. המערכה תהיה בהכרח קצרה ומהירה. ישתתפו בה רק הכוחות האוויריים שיהיו ערוכים עם פתיחת המלחמה. כוחות אחרים של האויב לא ישתתפו קודם שתושג ההכרעה. למעשה לא יוכלו להשתתף גם אחר-כך, מפני שהשליטה האווירית של היריב תמנע זאת מהם.

לאחר שתושג השליטה באוויר לא יוכל הצד המפסיד לנהל מלחמה ממושכת. בראש וראשונה לא יעמוד בזה העורף, אך גם צבא היבשה והצי לא יוכלו להוות התנגדות של ממש כאשר הבסיסים וקווי האספקה יהיו נתונים לפגיעה אווירית מתמדת. מלחמה שיש בה יתרון לכוח המגן יכולה להיות ממושכת. באוויר, היתרון הוא לתוקף. המלחמה הבאה, שתהיה אווירית בעיקרה, תלבש צורה של מאבק קצר ומכריע.

המלחמה תהיה זולה מבחינת האבדות בנפש לעומת האבדות העצומות שהיו במלחמת העולם הראשונה שנהפכה למערכת שחיקה סטאטית ומתמשכת. קרבות האוויר עצמם יהיו אולי עזים ודרמטיים ושיעור האבדות יגיע לאלפים, אך לא למיליונים. אפילו הפצצות העורף בגז לא יגרמו השמדה המונית, אך רצון הלחימה של המותקף יישבר, והוא ייכנע.

המלחמה העתידה תהיה זולה מעוד בחינה. דואה טוען כי חיל-האוויר הוא אמצעי זול יחסית לחילות היבשה והים. אלף מטוסים (עם מנועים של 6,000 כ"ס) על ציודם ואנשיהם שקולים מבחינת צריכת המשאבים כנגד עשר ספינות מערכה גדולות. יעילותם של אלף המטוסים אינה בת-השוואה ליעילותן של הספינות. נוכח הסכנה הנשקפת מן האוויר לא יהיה כדאי להשקיע באמצעי לחימה גדולים ומסורבלים כמו ספינות מערכה. גם צבא היבשה יצטרך להשתנות ולהיעשות זול וקל יותר.

גורם ההפתעה עשוי להיות מכריע במאבק

על השליטה באוויר. דואה צופה שהמלחמה הבאה תיפתח במכתפתע אווירית, ללא התרעה ובלי הגינונים הדיפלומטיים המקובלים. הוא רומז כי מי שייזום את התקפת-הפתע יצטרך להחליט אם לרכז אותה נגד כוח האוויר של האויב או נגד מרכזי האוכלוסייה שלו. דואה אינו מספק תשובה תיאורטית לבעיה זו. הוא סבור שאפשר אולי לפתח זרוע אוויר אדירה כל כך שתוכל לבצע את שתי המשימות גם יחד.

חזונו של דואה – המופרך והתקף

ג'וליו דואה איננו היסטוריוגרף ואיננו פילוסוף של ההיסטוריה. הוא חייל, פוליטיקאי של הממסד הביטחוני, ומעל הכל בעל-חזון המבקש לשכנע בצדקת רעיונו ומאמין שמצא בו את המפתח לביטחון הלאומי. ואולם דווקא הוא, המגמתי והמשוחד אולי, מפיק לקחים מעניינים שחשיבותם חורגת מן ההקשר המיוחד שהעסיק אותו.

דואה מסיק מן העבר כי מלחמה היא עניין רציני מכדי שתימסר לשיקול דעתם של אנשי צבא מקצועיים, מפני שהממסד הצבאי נוטה מעצם מהותו להילכד בקונספציה המשקפת בעיקר את לקחי המלחמה הקודמת. הוא אינו בנוי לקלוט מסרים של התפתחות והתחדשות אלא מייצר חשיבה שגרתית וצמודה לתלם. יוצא מזה שניהול המלחמה מושפע משיקולי יוקרה, מדימויים ובעיקר מאותה קונספציה מנותקת מן המציאות.

דואה מפיק לקחים קשים אלה מהניסיון הטראומטי של מלחמת העולם הראשונה. מה שאירע לאחריה בקנה-מידה עולמי ולאומי אינו מאפשר לדחות את הדברים או להתייחס אליהם בקלות ראש.

דואה טוען שהצד שפתח במלחמת העולם הראשונה יכול היה לדעת מראש כי ינחל מפלה. מבחינה צבאית שגו הכל כאשר הניחו שיזמות התקפיות יביאו לניצחון. האסטרטגיה המנצחת היתה דווקא הגנה והימנעות מיזמות התקפיות, מפני שהכריחה את האויב לתקוף, שחקה את כוחו וגרמה לו שיאבד בהדרגה את יכולת הלחימה גם כשזכה בהישגים מקומיים.

המקום האחד שבו היה סיכוי להכריע על-ידי יזמה התקפית היה מלחמת הצוללות נגד השיט האזרחי. הדרג המדיני בגרמניה לא הבין את יכולתו בתחום זה ואת משמעותה ומשום כך איחר את המועד.

אמצעים אחרים שהופיעו במלחמת העולם הראשונה היו המטוס ולוחמת-הגזים. השפעתם לא היתה מכרעת מפני שלא הספיקו למצות את הפוטנציאל הטכנולוגי שלהם במהלך המלחמה

ומפני שחסרה התפיסה הארגונית והתורתית שהיתה מביאה אותם לידי ביטוי אפקטיווי. דואה רואה במטוס ולוחמת-הגזים ולא בצוללות, את הלקח הצבאי החשוב של מלחמת העולם הראשונה וצופה להם תפקיד מפתח במלחמה העתידה. אין הוא מקבל, למשל, את הדעה שראתה בהופעת הטנק מהפיכה, ולא שיער שהוא עתיד לחולל מהפך ביחס שבין התקפה להגנה.

דואה התעלם מן הטנק מן הסתם מפני שהתעניינותו בטקטיקה של קרב היבשה היתה מוגבלת, ובשנות העשרים עוד לא התפרסם עניין הטנק במידה מספקת.

שנית, הטנק לא תאם את הקונספציה של דואה, שגרסה השגת שליטה באוויר כמפתח לניצחון אסטרטגי. למרבה האירוניה, פעל כאן אותו מנגנון של השתעבדות לקונספציה, שבו האשים את קודמו.

קרב היבשה העתידי

דואה, שצייד בהכרעה האווירית, ראה את לוחמת היבשה באופן מעוות ושטחי. ביבשה, לדעתו, תדמה המלחמה העתידה לקודמתה, אך תתנהל ביתר חריפות ועצמה. ההגנה תהיה עדיפה על ההתקפה וייתייצבו קווי חזית סטאטיים. הבקעה תעלה בקרבנות רבים ותביא רק לייצוב קו חדש.

דואה מבסס את תחזיתו על כך שהגורמים הטכנורצבאיים שפעלו במלחמת העולם הראשונה לא השתנו ולא קיבלו מענה וכי גם אם יופיע בעתיד אמצעי שיִשנה את התמונה, הוא יימצא בידי שני הצדדים וייצור ניטרול הדדי.

זהו כמובן נימוק מופרך: אילו היה תקף היה מביא בהכרח למסקנה ששום דבר אינו יכול להשתנות במציאות הצבאית. הרי גם לגבי המקלע ולגבי התותח בעל הטעינה המהירה רווחה הדעה שהיותם בידי שני הצדדים מביאה לניטרול הדדי ושומרת על עליונות ההתקפה. והרי בשלבים האחרונים של מלחמת העולם הראשונה חל בכל זאת מפנה ביכולת ההבקעה, אם בעזרת שיטות הסתננות בלילה בצד הגרמני, ואם בסיוע הטנק בצד בעלות-הברית.

אך האמנם הפריכה מלחמת העולם השנייה את השקפתו של דואה על קרב היבשה? לכאורה כן. מלחמת העולם השנייה נפתחה בקרבות שריון ניידים שניהלו הגרמנים בפולין ובצרפת, ונמשכה בקרבות ניידים ברוסיה ובצפון-אפריקה. בשום מקום לא התייצבה, בשנים הראשונות למלחמה, חזית סטאטית נוסח מלחמת העולם הראשונה. הטנק חולל את השינוי שדואה כפר בו והחזיר את היתרון להתקפה.

דואה יכול היה לטעון, אילו האריך ימים, שזו היתה תופעה חולפת. השימוש בשריון בשני

הצדדים לא היה סימטרי, אם מטעמים של תפיסה תורתית ואם מחוסר אמל"ח וטכנולוגיה. הוא יכול היה לטעון שיש להתבונן במלחמה רק משעה שנוצר איזון ושני הצדדים למדו להפעיל שריון בהצלחה.

ואכן, רומל כותב ביומניו, שמערכת אל-עלמיין ואילך חזרה מלחמת העולם השנייה למתכונת הגנתית. בעלות-הברית הבקיעו והתקדמו רק בזכות יתרון הכמותי העצום ועקב שליטתן באוויר. רומל מדגיש גם את השיפור הרב שהיה בכושרו של המגן במלחמת העולם השנייה עקב הופעת המוקש ונשק הנ"ט, ובעיקר תותח ה-88 מ"מ המהיר. תותח זה פותח במקורו כנשק נ"מ, עבר להיות נשק נ"ט והוכנס לבסוף לטנקים הגרמניים עצמם.²

מלחמת הבזק עיצבה את דימויה של המחצית הראשונה של המלחמה עד סטלינגרד ואל-עלמיין. השינוי התבטא אולי באימרה המפורסמת של צ'רצ'יל לאחר אל-עלמיין: "אין זה הסוף. אין זו אפילו תחילת הסוף. אבל זה, אולי, סופה של ההתחלה". מכאן ואילך כמעט שלא נראו עוד מבצעי כיתור רחבי-היקף מוצלחים נוסח אביב 1940 במערב, או נוסח קיץ 1941 במזרח. אך שינויים אלה לא העידו על סופה של מלחמת התנועה. הצדדים הלוחמים המשיכו לנהל מלחמת תנועה וניסו ליצור מצבי איגוף וכיתור "קלאסיים".³

עדיפותן של בעלות-הברית הלכה וגברה. משאביהן עלו במידה ניכרת על אלה של הגרמנים, בעיקר משעה שארה"ב הצטרפה למלחמה. זאת ועוד, הצטמצם הפער בין המיומנות הגרמנית בהפעלת גייסות ממוכנים, הנתמכים על-ידי סיוע אווירי, לבין יכולתן של בעלות-הברית בתחום זה. בעלות-הברית אכן למדו את לקחו הקשה של שדה הקרב.

כמה מהקרבות המכריעים שהיטו את הכף לטובת בעלות-הברית עקב התנאים הגיאוגרפיים שבהם התנהלו, היו קרבות הבקעה חזיתיים. באל-עלמיין בנו הגרמנים קו הגנה קלאסי שנמתח מן הים בצפון ועד שקע קטרה הלא-עביר בדרום. גם הפריצה מראש הגשר בנורמנדיה חייבה מלחמת הבקעה, מפני שהאגפים היו לא עבירים. קרבות אחרים התנהלו כמלחמת תנועה, שבה ניסו שני הצדדים לאגוף וללכוד זה את זה. בעלות-הברית לא הצליחו בדרך-כלל לגמול לגרמנים מידה כנגד מידה ולנצח אותם בעזרת תנועות כיתור גדולות, מפני שהגרמנים, חרף נחיתותם, היו מיומנים במלחמת תנועה והשכילו להיחלץ במועד.

תחזיתו של דואה על אופי מלחמת היבשה העתידה לא התגשמה, וכך גם לא הנחתו שביבשה יישמר היתרון המוחלט של ההגנה על

לכאורה הפריכה מלחמה השנייה את השקפתו של דואה על קרב היבשה: בשום מקום לא התייצבה בשנותיה הראשונות - חזית סטטית נוסח מלחמת החפירות במלחמה הראשונה

ההתקפה. כישלוננו נובע מאי-הבנה של תהליכים שהתרחשו כבר במלחמת העולם הראשונה ומאי-הבנה של דוקטרינות שנתגבשו עוד בימיו של דואה לגבי לוחמת השריון הניידת. אמנם גם מלחמת יבשה התקפית אינה מבטלת את התזה המרכזית של דואה בדבר השליטה באוויר כמפתח להכרעה. התגשמות תזה זו היא המבחן העיקרי לרעיונותיו.

המלחמה האסטרטגית מן האוויר

מלחמת העולם השנייה לא נפתחה במערכה על השליטה באוויר, היא לא היתה קצרה וגם לא זולה בקרבנות או בכסף. שליטה אווירית לא הבטיחה אז ניצחון, לא על העורף ולא על הכוחות הלוחמים. הגנה אווירית היתה יעילה בעיקר כשהתבססה על מטוסי יירוט. אף אחד מן הצדדים לא הפעיל גז קטלני במלחמה וההפצצות האסטרטגיות שכוונו נגד ריכוזים עירוניים לא הביאו לשבירת המתגונן אלא כשהופעל החימוש הגרעיני.

עובדות אלה תלויות זו בזו. אפשר לטעון, למשל, שאי-הפעלת הגז הקטלני עשתה את חיל-האוויר האסטרטגי לבלתי-יעיל ומנעה השגת הכרעה על-פי התחזית של דואה. ההפצצות האסטרטגיות על ערי גרמניה הביאו חורבן וקטל גם בלא שימוש בגז, אבל הן לא יכלו להתבצע על-ידי חילות-האוויר שעמדו לרשות הצדדים בראשית המלחמה.

התזה של דואה לא התגשמה למעשה באף אחד מחלקיה במלחמה שאליה התייחס. במה טעה? לכאורה ניתוחו היה הגיוני ונימוקיו משכנעים. גרמניה הגשימה, במידה רבה, את המלצותיו - בנתה חיל-אוויר עצמאי והפעילה אותו כזרוע אסטרטגית טהורה בקרב על בריטניה. מאוחר יותר נהגו כן גם בעלות-הברית. שני הצדדים נערכו ללוחמת-גזים. הגרמנים פיתחו וייצרו בזמן המלחמה גז עצבים קטלני, שלא עמד לרשות בעלות-הברית, ושהפעלתו היתה מחוללת קרוב לוודאי זעזוע וגורמת דמורליזציה קשה. התפאורה עמדה על הבימה, אך ההצגה לא יצאה אל הפועל, על-כל-פנים - לא על-פי אותו מחזה.

מלחמת העולם השנייה נפתחה בפלישתו של היטלר לפולין על-פי הסכם חשאי עם ברה"מ. היטלר לא ראה במהלך זה פתיחה של מערכה כוללת. הוא הניח שבריטניה תעמוד מנגד, כפי שנהגה בפלישות לצ'כיה ולאוסטריה. כאשר נכנסה בריטניה למלחמה, בניגוד לצפייות, היו שני הצדדים בלתי-מוכנים לקרב, והמערכה על צרפת נפתחה למעשה רק באביב הבא. דואה לא תזה אפשרות כזאת. בעיניו היו הצדדים

לשבור את רוחה של בריטניה ולהתישה. בריטניה לא היתה מסוגלת באותם ימים להגיב בתקיפת בסיסי האוויר ותעשיית המטוסים של גרמניה ובד בבד לנהל קרבות אוויר עם המטוסים הגרמניים. היא יכלה לעשות רק את אותה פעולה שדואה זלזל בה ולא האמין ביכולתה - להתגונן.

מדוע הצליח הניסיון להגן על בריטניה מפני התקפות האוויר בניגוד לניתוחיו של דואה? אפשר למנות כמה גורמים לכך:

המצאת המכ"ם - זה היה אמצעי טכנולוגי חדש, לא ידוע לדואה, שאיפשר למגן לקבל התרעה מוקדמת על מועד התקיפה ועל כיוונה. המגן היה יכול להזניק את מטוסיו במועד ולהנחות אותם בעזרת הבקרה האווירית ליירוט הכוח התוקף.

מודיעין - פענוח צופן התקשורת של המטכ"ל הגרמני (מכונת האניגמה) והעובדה שהנחיות מפקדת חיל-האוויר הגרמני לכוחותיה הגיעו בערוץ זה, נתנו לבריטים התרעות מוקדמות על יעדי התקיפה ועל גודל הכוח

היריבים מוגדרים ושרויים מלכתחילה בעימות כולל לחיים ולמוות. האפשרות של הסתבכות הדרגתית, שבה תר כל צד אחר בעלי-ברית ורגיש על-כן לדימויו בדעת-הקהל ובאמצעי-התקשורת, לא הובאה על-ידו בחשבון.

המערכה על צרפת היתה מלחמת בזק שהוכרעה על-ידי כוחות שריון ניידים בתמרון נועז. חיל-האוויר סייע במישור הטקטי והאופרטיבי ולא פעל כזרוע אסטרטגית. לא היה צורך בכך. רק לאחר כיבושה של צרפת התחילה ההתמודדות בין היריבים האמיתיים - גרמניה-בריטניה, גרמניה-ברה"מ ויפן-ארה"ב.

"הקרב על בריטניה" היה ניסיון רציני ראשון שנעשה במלחמת העולם השנייה להגשים דוקטרינה נוסח דואה. גרינג הבטיח להיטלר שיעלה בידו להכניע את בריטניה מן האוויר. תחילה תקף את חיל-האוויר הבריטי ואת תעשיית המטוסים כדי להשיג שליטה באוויר, ובשלב מאוחר יותר (אך בלי שהגשים את מטרתו להשיג עליונות אווירית) החל תוקף את לונדון ומרכזי אוכלוסייה אחרים, בניסיון

הפתיחה, ביכולתם של מבני B-17 להגן על עצמם, כפי שטען גם דואה בשעתו. האבדות שהיו בתקיפות העצמאיות האלה היו כבדות ביותר. הן חייבו בסופו של דבר את השימוש במטוס היירוט ארוך-הטווח החדש (מוסטנג P-51). רק אז השיגו בעלות-הברית עליונות אווירית בשמי היבשת.

כפי שחזה דואה, כוונו ההפצצות האסטרטגיות הכבדות של בעלות-הברית בראש וראשונה נגד האוכלוסייה האזרחית של גרמניה, אם כי בלא שימוש בגז. האמריקנים עשו ניסיונות לפגוע גם במטרות איכות אסטרטגיות, אולם הפגיעה באוכלוסייה היתה המאפיין המובהק של ההפצצות וכך גם נשארו חרוטות ביזרון ההיסטורי.

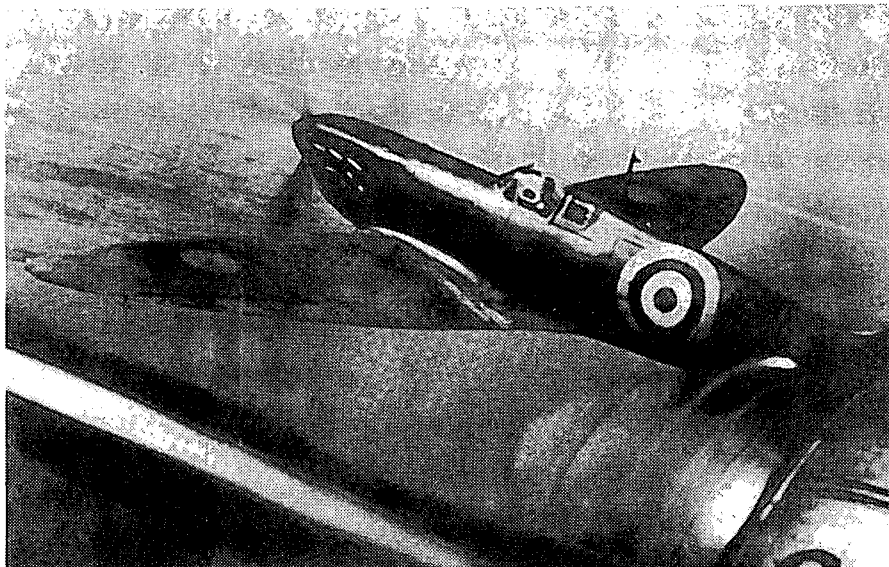
גרמניה לא נשברה ולא נכנעה על-אף האבדות שהסבו לה ההפצצות. התעשייה הצבאית הגרמנית המשיכה לפעול גם מתחת להריסות, ותפוקתה אף עלתה. עולה מכאן שגם אילו השיגו הגרמנים עליונות אווירית בקרב על בריטניה, לא היו מצליחים להכריע אותה מהאוויר ולאצלה להיכנע. בריטניה של צ'רצ'יל, שהיתה מוגנת על-ידי המחסום הימי מפלישת צבא היבשה, שהיה מקור כוחה העיקרי של גרמניה, לא היתה נשברת. עקשותם של הבריטים לא נפלה מזו של הגרמנים. רק פלישה ימית לאיים הבריטיים, תוך הישענות על העליונות האווירית, היתה יכולה להביא לניצחון גרמני.

העליונות האווירית היתה יכולה להוות מפתח לניצחון ביבשה. רומל מציין ביומנו, שאי-אפשר לנהל מלחמת שריון התקפית וניידת כאשר האויב נהנה מעליונות אווירית:

כוחותיך מתגלים ומותקפים, אינך יכול לרכז אותם פן יהוו מטרה נוחה, אתה נדחק יותר ויותר לפעילות לילה ולהסתגרות במערכים מוגנים ומבוצרים, וסופך שתנוצח מחוסר יכולת להביא אספקה ותגבורת⁷.

דברים אלה הוכחו במדבר המערבי ובקרב ההגנה הגרמני על צרפת. העתודה הניידת שרוכזה בסביבת פאריס (בניגוד לדעת רומל) לא יכלה להגיע לאזור הקרבות בשל התקפות האוויר. מסקנות אלה תואמות את תחזיתו של דואה.

הרעיון לפתוח מלחמה במכת-פתע אסטרטגית מן האוויר הוגשם על-ידי היפנים בפרל-הרבור. זה לא היה אותו חיל-האוויר שחזה דואה – הוא המריא מספינות ולא מבסיסים יבשתיים; הוא לא תקף ריכוזי אוכלוסייה, שדות-תעופה או בתי-חרושת למטוסים; אך הוא פגע או הטביע בנמל אחד את צי המערכה האמריקני שבאוקיינוס השקט. על-אף ההבדלים יש כאן הגשמה מלאה של הרעיון. היפנים הבטיחו

במלחמת העולם השנייה היו קרבות האוויר אירוע שולי בכלל אמצעי הסיוע. בתמונה – מטוס יירוט "ספיטפייר" תוקף מפציץ

הלוחם, ואילו הטייסים ואנשי הצוות הגרמנים שצנחו נפלו בשבי, מה שהגדיל את השחיקה בכוח-האדם שלהם.

מנקודת מבטם של הגרמנים היתה ההפצצה הייעוד העיקרי, והליווי – כוח מסייע. שוב ושוב "נשאבו" רבים מטייסי היירוט היותר טובים על-מנת למלא את האבדות בטייסי המפציצים ומפציצי הצלילה. ההשפעה המבצעית והמוראלית על יעילותם של הטייסים הנשארים היתה כבדה ומשמעותית⁸.

ולבסוף, הטייסים הבריטים הונחו על-ידי הבקרה האווירית, שראתה את תמונת הקרב מעל מסכי המכ"ם ונעזרה בצופים מהקרע. לגרמנים לא היתה בקרה אווירית מעל בריטניה, ומטוסי היירוט שלהם פעלו כבודדים.

על-אף הגורמים הללו היתה גרמניה קרובה לניצחון באוויר בקרב על בריטניה אלא שהיא ויתרה מוקדם מדי. אפשר אולי להניח שבהעדר המכ"ם והפענוח המודיעיני, משמע, בתנאים דמויי דואה, היתה גרמניה זוכה בשליטה באוויר. האמנם היתה יכולה להכניע אז את בריטניה?

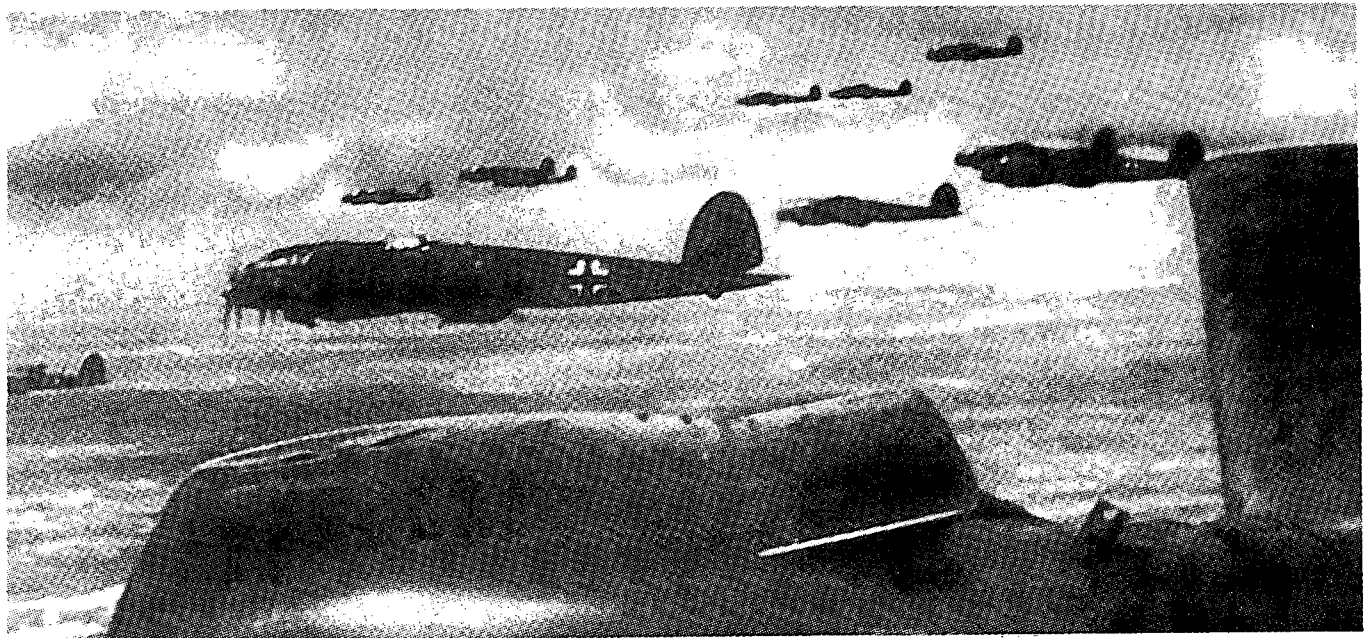
השאלה אינה היפותטית. הניסיון הבא להכריע את המלחמה בסגנון דואה בוצע כנגד גרמניה על-ידי כוחות ההפצצה של בריטניה וארצות-הברית. התקפות השטח הליליות של הבריטים ותקיפות היום של האמריקנים נעשו בתנאי עדיפות חומרית הולכת וגוברת, שבשנה האחרונה למלחמה היו לעליונות מוחלטת.

בניגוד לדרך הפעולה של הגרמנים בקרב על בריטניה, נשלחו תחילה ציי המפציצים מעל אדמת גרמניה בלי ליווי מטוסי יירוט בשל מגבלות הטווח של מטוסי היירוט הקיימים, וכן בשל אמונתם של האמריקנים, לפחות בשלבי

התוקף. כמו כן הכירו את התכניות האופרטיוויות הגרמניות וידעו מתי נואשו הגרמנים מן הניסיון להשיג עליונות אווירית.

מבנה הכוח – הלופטוואפה לא נבנה כזרוע הפצצה אסטרטגית אמיתית לפי רוחו של דואה. בניית הכוח הגרמני היתה מוגבלת ללוחמה בטווחים הקצרים-יחסית של היבשת. מגבלה זו נבעה הן מהמצב הגיאוגרפי של גרמניה והן מיכולתה הטכנית-כלכלית בשנות השלושים; לגרמניה לא היתה תשתית לייצור מנועים בעלי הספק מתאים למפציץ האסטרטגי בן ארבעת המנועים. גם הניסיון להשתמש במנועים חלשים יותר במטוס משופר מבחינה אווירודינמית לא עלה יפה. המפציצים הדור מנועיים התאימו לתנאי היבשת (כולל לקחי מלחמת האזרחים בספרד) וליכולת התשתית הגרמנית כאחתי. יש להעיר כי את הניסיון הקרוב ביותר לרוחו של דואה עשו האמריקנים על-ידי הפעלת מבני המפציצים העצמאיים של מטוסי B-17 בהתקפותיהם על גרמניה בשנים שלאחר מכן. אך גם הניסיון הזה נכשל והאמריקנים שבו להפעיל מפציצים בליווי מיירטים.

יתרון המיירט – הגרמנים ליוו אפוא, בניגוד לתורתו של דואה, את כוח המפציצים שלהם על-ידי מטוסי יירוט. בקרבות האוויר שהתפתחו בינם לבין מטוסי היירוט הבריטיים היו לבריטים כמה יתרונות, ובראש וראשונה העובדה שקרבות האוויר התנהלו מעל לשטח הבריטי (או מעל לתעלת למאנש). המטוסים הגרמניים עשו אם כן דרך ארוכה יותר לאזור הקרבות וחרזה, והיו מוגבלים לכן מבחינת טווח ותמרון יותר מיריביהם. זאת ועוד, טייסים בריטים שצנחו בלי פגיעה, חזרו מיד לכוח

מפציצים, מטוסי יירוט ומטוסי סיור בהתקפת פתע גרמנית

אין מענה מפורש לשאלה זו. אך אפשר לשער שהפעלת גז היתה מעוררת התנגדות ודחייה בממסד הצבאי. זאת ועוד, כמטורים דיקטטוריים רבים גילתה גרמניה רגישות לדימויה באמצעי התקשורת ובדעת הקהל העולמית. הפעלת גז היתה מציגה את גרמניה באור שלילי ביותר. ושלישית, רוסיה היתה אז עדיין במצב של אי-לוחמה עם גרמניה. אולי חשש היטלר שהפעלת גז תדחוף אותה ליזמה התקפית במזרח (נימוק זה אינו תקף לגבי השאלה האנלוגית, מדוע לא השתמשה גרמניה בגז במלחמה נגד רוסיה).

כשם שדואה התקשה להבין את היסוסי הממשל הגרמני להפעיל לוחמת צוללות לא-מוגבלת במלחמת העולם הראשונה, כן בחר להתעלם ממכלול הגורמים המדיניים והתקשורתיים העשויים למנוע את הצדדים משימוש בגז במלחמה העתידה. חוסר היכולת להבין את הגורמים המשפיעים על החלטותיהם של מדינאים בשאלות צבאיות אינו ייחודי לדואה. כשבודקים את הדברים על-פי "התוצאות המוחשיות בשטח", נראים שיקולים אלה לא פעם כהיסוסים או כעכבות פסיכולוגיות. רק בפרספקטיווה היסטורית מרוחקת יותר מתבררת לפעמים משמעותם האמיתית.

חשוב להבין את עמדתו של דואה בתחום האתיקה והלוחמה. דואה לא רק ציפה לשחיקת ערכי אתיקה מסורתיים, להפרת הסכמים הומניטאריים בעת מלחמה ולטשטוש הקו בין לוחמים ובלתי לוחמים, אלא אף הטיף לכך. כך, למשל, כותב החוקר האמריקני שפר בספרו כנפי הדין:

הוא (דואה) נמנה עם קבוצה של

באמצעים בעניין השמדת היהודים ורדיפת מתנגדים פוליטיים מבית, לא השתמשה בגז עצבים קטלני במלחמת העולם השנייה. מדוע לא הפעילו הגרמנים אמצעי זה כדי להכריע את הקרבות על בריטניה, על רוסיה או במדבר המערבי?

השאלה נדונה בספרות, והתשובה המקובלת היא⁸ כי גרמניה חששה מתגובת-נגד של בעלות-הברית על ערי גרמניה. העניין עלה במפורש בפני היטלר כאמצעי אפשרי לעצירת פלישה של בעלות-הברית לצרפת ונדחה.

דואה לא הביא בחשבון את האפשרות שחימוש קטלני בעל פוטנציאל הכרעה אסטרטגי לא יופעל עקב הרתעה הדדית. כלומר, גם במלחמה כוללת נשמרים כללים מסוימים מכוח איום הדדי. מדוע נשמרו דווקא כללים אלה ולא אחרים? אולי מפני שהקברניטים נרתעו מאמצעים שיש בהם סיכון אישי להם ולמשפחותיהם בעורף והעדיפו מלחמה המסכנת רק את החיילים בחזית. אכן העורף הותקף תמיד כשהצד התוקף ראה את עצמו בטוח מתגובת-נגד. דווקא בעלות-הברית הגדילו לעשות בתחום זה.

ואף על-פי-כן אין בהרתעה ההדדית כדי להסביר את הימנעותם של הגרמנים מהפעלת גז בקרב על בריטניה, מאחר שלא נרתעו מתקיפת ריכוזי אוכלוסייה בחנ"ם ובפצצות תבערה, והתכוונו במוצהר לשבור את רוחה של בריטניה ולאץ אותה להגיע לשלום נפרד שיאפשר לגרמנים להפנות את מלוא כוחם מזרחה. סכנת התגובה הנגדית הבריטית לא היתה ממשית בשלב זה, והשימוש בגז היה יכול אולי לגרום למפנה המיוחל.

לעצמם שליטה אווירית וימית, שנמשכה עד קרב מידווי, בזירת המזרח-הרחוק. שליטה זו איפשרה את מסע הכיבושים היפני הנרחב בזירה זו. הם לא יכלו לחסל את הפוטנציאל התעשייתי והאנושי של ארה"ב שגבר עליהם בסופו של דבר.

המקרה היחיד שבו הוכנעה אומה מן האוויר אירע במלחמת העולם השנייה – כניעת יפן בעקבות הטלת פצצות האטום על הירושימה ונאגאסקי. יפן ניהלה אז מערכה אבודה, אבל באייה עדיין לא היו כוחות פולשים. העקשנות, רוח ההקרבה ורגש הכבוד הלאומי האופייניים ליפנים שיוו דרמטיות לעניין. נבואתו של דואה התגשמה אולי בסופו של דבר באמצעים שלא עלו כלל על דעתו.

לסיכום, רעיונו של דואה בדבר תפקידו המכריע של חיל-האוויר האסטרטגי לא התגשם במלחמת העולם השנייה עקב צירוף נסיבות שאת חלקן יכול היה דואה להביא בחשבון ואילו חלקן האחר היה מעבר לאופק זמנו. השליטה באוויר אכן היתה גורם מפתח בניצחון בקרב היבשה, ובנסיבות מסוימות היה אפשר להשיג הכרעה אסטרטגית מן האוויר.

לבטים ומעצורים בניהול מלחמה

פחות מכל התאמתה דעתו של דואה כי הצדדים יפעילו בפתיחת המלחמה העתידה את מלוא כוחם ויפגעו בעורף האזרחי בכל אמצעי הלחימה, בלי להתחשב בדעת הקהל ובאמנות בין-לאומיות ובלו להבחין בין אזרחים לחיילים. והנה, אף-על-פי שגרמניה הנאצית לא בחלה

תיאורטיקאים בראשית המאה, אשר הצדיקו את התמוטטות ההבחנה המוסרית בין הריגת גייסות ובין השמדת האוכלוסייה של ארצות בנות-תרבות.⁹ יש המרחיקים לכת בהסתייגותם מדואה בעניין זה. לי קנת מתאר בספרו **ההיסטוריה של ההפצה האסטרטגית** את הרתיעה מפני תקיפת אזרחים. הוא מצטט את ג'יימס מלוני ספייט, חוקר ממשד האוויריה הבריטי, שאמר:

מה שהיה דרוש הוא תיאורטיקאי, שיוכל לחרוגמן הכבלים הטכניים ומן ההסתייגויות המוסריות; נביא אשר יגבש אסטרטגיה כוללת ונועזת לנשק החדש; אסטרטגיה הנשענת על "היגיון קר וחשוב מתמטי". נביא זה היה ג'וליו דואה.¹⁰

המטרה העליונה של דואה היתה ניצחון במלחמה, שיושג במהירות הגדולה ביותר על-ידי הטלת טרור על האוכלוסייה האזרחית. הוא טען שיש לבחון את המלחמה העתידה "בלי עדינות מזויפת ובלי סנטימנטליות". דואה גרס שאופי המלחמה העתידה כופה התנהגות מעין זו, אך בנשימה אחת הוא מצרף את ההצדקה האידיאולוגית: "החייל, כצעיר חסון, צריך להיחשב כבעל הערך האישי הגבוה ביותר במאזן הכללי של האנושות", ולפיכך שמירה על חייו עדיפה על הצלת חיי אימהות וילדים.

לפיכך יש להעריך אולי את דואה לא על-פי מניעיו המוצהרים, אלא על-פי השפעתו. וכך אומר שפר:

תהיה כוונתו אשר תהיה, מלותיו עודדו אומות להתכונן לאותו סוג של מלחמה שראה, וגרם לאחרים לראות, כבלתי נמנע.¹¹

הפרדוקס שבחיזוי המלחמה

נבואות על אופיה של מלחמה עתידה עלולות להשפיע השפעה עמוקה על המדינאים, על המצביאים ועל דעת הקהל. אם הנבואות קשות – יחפשו דרך להפחית מחומרתן, או אף לסכלן כליל. כתוצאה מזה עשויות הנבואות שלא להתגשם דווקא מחמת תקפותן. ייתכן ששמץ מכך קרה לג'וליו דואה.

"במקום שבו חסר ניסיון מעשי – פורחת התיאוריה", אומר קנת. נביאי המלחמה העתידה עסקו בתחומים שהיו מחוץ לגדר הכשרתו של החייל המקצועי. קולם נשמע דווקא כאשר היה חוצב להבות ואפוקליפטי.

בנקאי יהודי ושמו איוון בלוך עסק בסוף המאה שעברה בחיזוי אופיה של המלחמה העתידה. מחקריו כללו ניסויים בתחמושת חיה, לרבות ירי על בעלי-חיים. הוא סיכם את מחשבותיו בשישה כרכים, שהופיעו ברוסית

ותורגמו לאנגלית. דמות המלחמה שתוארה בהם היתה אכזרית וקשה כל כך שהמחבר עצמו הסיק שמלחמה כזו אינה אפשרית. למעשה היה הוא היחיד שראה נכונה את העלול להתרחש. רק המציאות של שדות הקטל בפלנדריה דמתה לחזונו. דבריו זכו להד רב בקרב הקצונה הרוסית (הספר הומלץ לקריאה לכל קצין בצבא הצאר). רוב החוזים ראו את פני הדברים אחרת, כפי שמציין דואה, ואמנם נבואת הבנקאי היהודי לא הופרכה.¹²

ספרו של דואה **שליטה באוויר** התפרסם בשנים 1927-1921 באיטלקית, וקוראיו מחוץ לאיטליה לא היו רבים. דואה מת ב-1930, וכתביו פורסמו בצרפתית, גרמנית ורוסית רק באמצע שנות השלושים. התרגום לאנגלית התפרסם בבריטניה ובארה"ב רק בעיצומה של מלחמת העולם השנייה.

לא ייפלא אפוא שיש המפקקים בהשפעתו הממשית של דואה על בני דורו. מרשאל האוויר הבריטי "האריס המפציץ", שפיקד על ההפצצות האסטרטגיות נגד גרמניה במלחמת העולם השנייה, טען שלא הכיר כלל את כתבי דואה לפני המלחמה. כך טען גם מרשאל האוויר סלסור (לדברי מריי)¹³. קנת מסיק מכך וממובאות נוספות, כי הדיבורים על השפעת דואה בין שתי המלחמות הם בגדר מיתוס.

הגנרל ויגאן הצרפתי כותב ב-1939:

לדואה אין חסידים בצרפת... ישנו משהו בהפצצת אנשים חסרי-זמן בעורף החזית שיש לו טעם של פחדנות. הוא מעורר דחייה אצל החייל.¹⁴

אבל יש עדויות הפוכות. שפר כותב כי חודשים מעטים לאחר שהופיע ספרו של דואה כבר נמצאו תרגומים משוכפלים בספריות בית-הספר לטקטיקה של חיל-האוויר האמריקני. פסקאות שלמות בספרות ההדרכה האווירית האמריקנית משנות השלושים הן פרפראזה על פסקאות מספרו של דואה. נראה כי מפקדים רבים בחיל-האוויר האמריקני קראו את **השליטה באוויר**. סיכום תמציתי של הספר אף הועבר לסנאט.

העובדה שדואה השתייך לאחת ממדינות הציר ופעל בשירותו של מוסוליני גרמה אולי להסתייגות מהשפעתו בשנים שלאחר המלחמה. גם אחרים חזו את המלחמה העתידה בקווים דומים לשלו. כוחו העיקרי בא לידי ביטוי בדברים הבאים של קנת:

דואה היטיב להציג את הטיעון בזכות הכוח האווירי יותר מכל אדם אחר. גם אם לא העלה חידושים, השמיע את דבריו בבטחה ובעוז, בלהט לאטיני. מי שקראו את **השליטה באוויר**, בראשית או באחרית דרכם, מצאו לא-פעם אישור למחשבות

שעלו בדעתם הם. הדברים הפחידו והיוו אתגר לאנשים בכל רחבי אירופה. הם חיזקו את נחישותם לדאוג לכך, שמלחמת גוג ומגוג האווירית לא תתרחש לעולם.¹⁵ עוצמת נבואתו של דואה היתה אפוא הכוח שהביא במידה מסוימת להפרכתה.

"המסתורין של המפציץ הם מחצית כוח" כותב ספייט. הבריטים, אשר המפציץ גרם להם לאבד את הביטחון ואת השלווה שבמעמדם הגיאוגרפי, גילו רגישות מיוחדת לאיום החדש. יש עדויות רבות שפייסנותם כלפי גרמניה נבעה לא במעט מן החשש שמלחמה תמיט על בריטניה שואה.¹⁶

בשנת 1932 הצהיר ראש הממשלה בלדווין בפני הפרלמנט הבריטי כי "המפציץ תמיד יצליח לעבור". דברים אלה תואמים את השקפתו של דואה. הם נאמרו בתקופה שקדמה להמצאת המכ"ם ולפיתוחם של מטוסי היירוט, אמצעים שנועדו להפריך השקפות אלה.

ביאלר מצטט את צ'מברליין, החוזר מפגישה עם היטלר:

הוא טס במעלה הנהר, מעל לונדון. הוא דימה לראות מפציץ גרמני טס באותו נתיב ושאל את עצמו: איזו מידת הגנה נוכל להשיג עבור אלפי הבתים שהשתרעו מלמטה. הוא חש כי איננו נמצאים במצב המצדיק לנהל מלחמה כיום.¹⁷

הספר **מלחמה באוויר**, למשל, מתאר ב-1932 מלחמה אפוקליפטית בין צרפת לבריטניה. הספר יצא לאור בגרמניה. מחברו האמיתי של הספר (שהופיע בשם בדוי) הוא ד"ר רוברט קנאוס, מחשובי הוגי הדעות של לוחמת האוויר בגרמניה. הספר תורגם לכמה שפות, לרבות לרוסית, והופעתו עוררה הדים בצרפת. התגובה הציבורית במדינות המערב לנבואתו של דואה בגלגוליה השונים היתה שונה מאוד מן ההד המועט שזכה לו איוון בלוך. כוחות רבים – מדיניים, צבאיים וטכנולוגיים – חברו יחד כדי שחזונו של דואה לא יתגשם במלוא חומרתו.

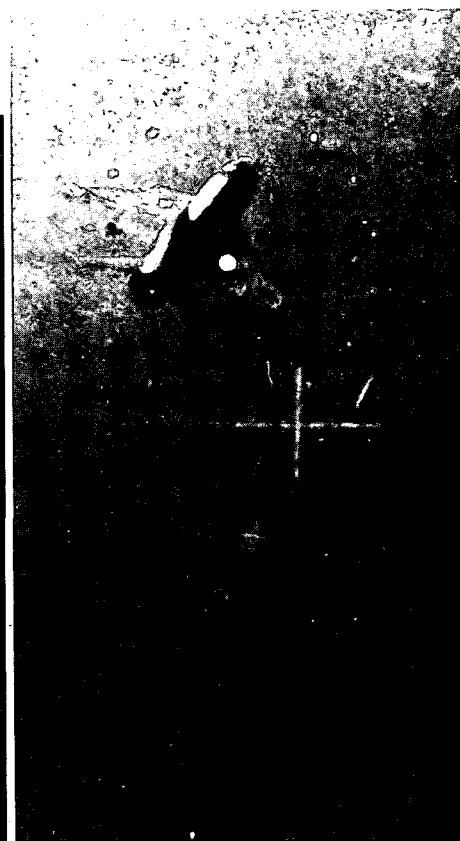
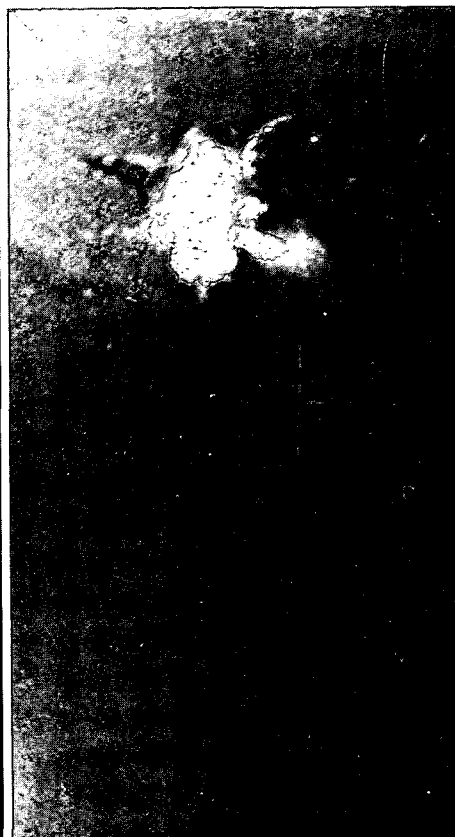
הערות

1. G. Douhet, *The Command of The Air*, (London: Faber & Faber, 1943).
2. B.H. Liddell-Hart, *The Rommel Papers*, (London: Collins, 1953).
3. W.S. Churchill, *The World Crisis 1911-1918*, (London: Four Square Book Edition, 1960).
4. H. Boog, *Deutsche Luftwaffen-Führung*, W. Murray, (Stuttgart: DVA 1982) וכן: *Luftwaffe*, (London: Allen & Unwin, 1985).
5. B.H. Liddell-Hart, *History of Second World War*, (New-York: Putnam's Son, 1970).
6. A. Speer, *Inside the Third Reich*, (London: Sphere Books Limited, 1971).
7. ראה כאן, הערה 2.

דרושה:

רס"ן (מיל') ד"ר עזריאל לורבר*

פגיעת טיל במטוס מיג מצרי (אפריל 1967) מימין
לשמאל: לפני הפגיעה, הפגיעה, אחרי הפגיעה

* המאמר התפרסם ב־Aerospace America, ספטמבר 1986.

הגנה למטוסים מפני טילים

ארבעים שנה אחרי שהחלו לחמוק מטילים סומכים עדיין המטוסים על הגנה סבילה, וזאת כאשר כלי־שיט מיושנים עברו כבר מזמן למהלומות־נגד פעילות. הגיעה אפוא העת שמטוסים ומסוקים ינקטו את הצעד ההגנתי הישיר והיעיל ביותר: הנחתת מכת מחץ על הטיל התוקף.

עד למלחמת־העולם השנייה שלטו בלחימת אוויר־אוויר ורקע־אוויר כלי־נשק בעלי אנרגיה קינטית, כגון מכונות־ירייה ותותחים קלים. לאחר מכן הופיעו רקטות בלתי־מונחות החמושות בדאשי־נפץ, אך התחזיות המוקדמות בדבר קרבות על טהרת הטילים לא קרמו עור וגידים בטווח המידי, והגנת הנ"מ הקרקעית והמטוסים החדשים גם יחד נשארו חמושים בתותחים. טילים מונעי־רקטות היו בעלי טווח וראשי קרב טובים יותר, בהשוואה למערכות של תותחים במשקל דומה, אך הם היו פחות אמינים ופחות מדויקים. אפילו אחרי מלחמת ששת הימים המשיכו להתנהל ויכוחים בדבר יתרונותיהם היחסיים של התותחים ושל הטילים. יעילותם הגדלה של טילי הקרקע־אוויר במלחמת יום הכיפורים, הטילה צל על עתידו של מטוס הסיוע הקרקעי. מלחמת לבנון ב־1982, לעומת זאת, החזירה זמנית את האמון במטוס התקיפה, והוכח שהמטוס מסוגל עדיין לחסל במהירות ובקלות מערכות טילי נ"מ משוכללות תוך שחיקה מעטה בלבד, או ללא שחיקה כלל, בתנאי שיועמדו לרשותו המשאבים והטקטיקה המתאימים. יתר על כן, בקרבות אוויר־אוויר שהתחוללו במלחמת

לבנון רשמו מטוסי הקרב הישראליים לזכותם יחס הפלות של 80 לעומת 0 כשהם משתמשים בעיקר בטילים מונחים.

יחד עם זאת, אין הטקטיקנים צריכים לתלות יותר מדי תקוות בכוח עדיף של מטוסי קרב שיזכה בשליטה בזירה האירופית. יש להניח, שלרשות כוחות נאט"ו לא יעמוד די זמן כדי לחסל את האיום מן הקרקע כלפי האוויר בטרם יהיה צורך לסייע לכוחות היבשה של בעלות הברית, וגם אין להניח שכוחות ברית ורשה יפגינו את חוסר היעילות והמבוכה שהפגין חיל האוויר הסורי ב־1982, ומובן שיפעילו כוח אווירי גדול יותר מבחינה מספרית.

ועתה עומד להופיע גורם חדש: מסוק הקרב. מסוק הקרב ינהל קרבות־אוויר עם מסוקים אחרים ועם מטוסים קבועי־כנף המפעילים טילים – ועקב יכולתו לפנות במהירות לעבר היריב שממול, קרוב לוודאי שההיתקלויות יישארו בטווחים ארוכים למדי.

כיצד יוכל המטוס להתגונן מפני הטיל ארוך הטווח? על מנת למצוא את התשובות האפשריות יש לשוב ולבחון את הניסיון הקרבי. בעוד מטוסי הקרב האמריקניים מחפשים אחר אמצעי הישרדות מעל וייטנאם, ונשענים בעיקר על מטוסי "וויילד וויזל" שחומשו במיוחד כדי לפגוע במשגרים של טילי קרקע־אוויר, פנו ציי העולם – הנחשבים בדרך כלל לזרוע הצבאית השמרנית ביותר – לכיוון שונה, דבר שנעשה כתוצאה מהטבעת המשחתת הישראלית "אילת" על ידי טיל שיוט

בסתיו 1967. הציים הבינו לפתע שלאניותיהם האיטיות ובעלות המעטה הרך אין כל הגנה, וכי מסיבות שונות אין ברשותם שום קוטל טילים.

ציי העולם עברו אפוא במהירות שני שלבים של פיתוח אמצעים נגד טילים. אלא שהמגוון הרחב של אמצעי הנחייה לטילים – מכ"ם פעיל ופעיל למחצה, טילים ה"רוכבים" על קרני מכ"ם וקרני לייזר, ביות א"א ומערכות הדמיה אופטית המתדפקות על הפתח – מסבך את אפשרות ההתגוננות. הפיתוחים המתקדמים במיקרו־אלקטרוניקה ובמחשבים הופכים את הטילים החדשים לא רק ל"חכמים" יותר בשעה שהם דולקים אחרי מטרות, אלא גם משפרים אותם בכל הנוגע להבחנה בין מטרה לאמצעי ההטעיה הסובבים אותה. גם אם יוצאים מתוך הנחה שיש בידי המתגונן מידע טוב ואמין בנוגע להתפתחויות האחרונות במאגר הנשק של היריב, עדיין אין שליטה מלאה במצב: שפע מערכות התקיפה מונע כל תכנון והתקנה של מערכת הגנה אוניברסלית המבוססת על שיבוש הנחייה.

נוסף לכך, תמיד קיים סיכון של הפתעה טכנולוגית. אין בעולם שירות מודיעין שאפשר לסמוך עליו שישפק תמיד מידע מדויק, ובעתו, בקשר לפיתוחים החדשים ביותר, או בקשר להצטיידות האחרונה של היריב. ומלבד זאת, מהו "בעתה" בהקשר זה? שבועות, חודשים או שנים?

יתר על כן, הקטילה ה"רכה" – בלבול התוקף או הטייתו באמצעים אלקטרוניים או אמצעי הטעיה אחרים – אינה מאפשרת

- לא להוות איום על המטוסים הידידותיים הנמצאים במבנה.
- להיות אוטומטית לחלוטין.
- להיות בעלת עלות/יעילות מתאימה.

ועתה לשאלה העיקרית: האם ניתן לבנות מערכת כזו ולשלב במטוסים ובמסוקים הקיימים? ההימור המוצלח ביותר יהיה על טיל זעיר, מונע-רקטה, בעל ראש נפץ קונוונציונלי, פחות או יותר. הטכנולוגיה של טיל כזה ידועה היטב.

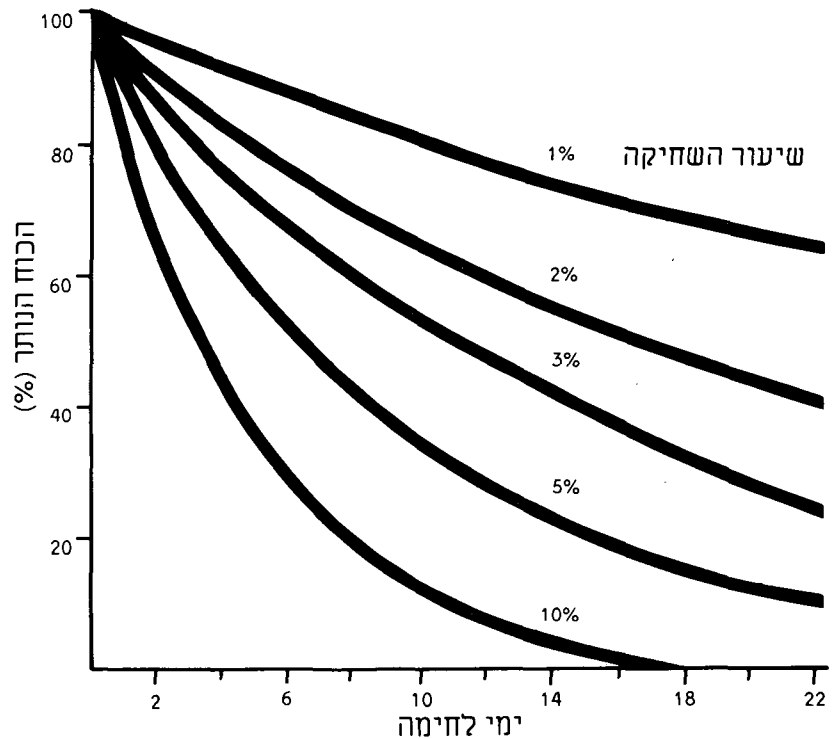
האיום המהווה מטרה יהיה רך ופגיע, יחסית, ויימצא בטווח ההולך ומתקצר במהירות של מאך 1 עד מאך 4, או יותר. טווחי ההעסקה עשויים להיות בין 50 ל-200 מ', מותנה בכיוון ההתקרבות של האיום – מאחור או מלפנים, בהתאמה. שני גורמים אלה – המהירות וטווח היירוט – מגדירים את הדרישות ממערכת ההנעה של טיל המיגון. במקרים רבים תהיה למטרה לפחות חתימה אחת ברורה מאוד, והיא תהיה ניתנת לגילוי על-ידי המכ"מים כולם, גם החלשים שבהם. הנחייה ומרעום מדויקים יאפשרו להתקין ראש נפץ קטן יותר.

בהתחשב בנתונים אלה, משקלו של טיל זעיר הגנתי על כל הציוד הנלווה אליו צריך להיות כ-18 עד 27 ק"ג. אם נניח יכולת ירי של חמישה עד עשרה טילים, יהוו הטילים הזעירים חלק פעוט ממטענו התכליתי של מטוס קרב. מערכת דומה עבור מטוס יכולה להיות קלה יותר, ובאופן כזה להיות בממדים מתקבלים על הדעת.

אפשר מאוד שיהיה צורך לתכנן טיל בעל תכונות הניתנות להתאמה, או אפילו שניים או שלושה טילים שונים, כדי להעסיק את כל סוגי האיומים: טילים המתקרבים למטוסים קבויים כנף מאחור ומלפנים, ונשק נגד מסוקים. אך אין ספק שזהו מחיר נמוך למדי תמורת חסינות גבוהה יחסית מפני טילים.

בעתיד תהיה למפקדים נטייה לנקוט יתר זהירות בעת שיגור מטוסים לשדה הקרב, ככל שהמטוסים ייעשו יקרים יותר, וצוותיהם – יותר רבי-ערך. הדבר יהיה נכון לא רק במלחמות גדולות, אלא דווקא במלחמות ותקריות מקומיות, או באירועים מבודדים, כאשר אבדן של אפילו מטוס אחד עלול לגרום לאסון פוליטי, אלא שנשק שהוא פגיע מכדי להפעילו הוא חסר כל ערך. מטוסי קרב, הנחשבים בתנאים כאלה לחסרי ישע, יהפכו לכלי נשק אמין תמורת חלק קטן ממשקל המטען התכליתי.

האם ניתן לבנות מערכת כזו ולשלב אותה במטוס או מסוק? האם תהלוך יעילותה של מערכת כזו את עלותה, במונחים של המשימה הכוללת של הזרוע האווירית – בהתחשב, כמובן, במשקל שתגזול המערכת בכלי הטיס? האם ניתן להשלים עם "גזל" של 20% ממטען החימוש, בנתונים של מטוס שמחירו 35 מיליון דולר ושל טייס שקשה, או אף בלתי אפשרי, להחליפו? האם יש מקום לקבל מערכת שמשקלה כ-450 ק"ג במקרה של מסוק? סער הנושא ארבעים חיילים? זהו תחמומו של מומחה לחקר ביצועים, אך תשובתי שלי היא – כן. ככלל, אין משקלה של מערכת ההגנה צריך לעלות על אחוז קטן ממטענו התכליתי הרגיל של המטוס, אך צריך שאפשר יהיה לעשות בה שינויים בהתאם לסיכון הצפוי במשימה. במגבלות משקל אלה, על המערכת:

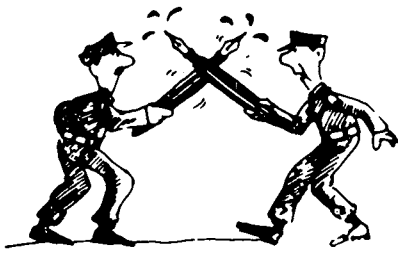

- להגן על המטוס הבודד מפני כל איומי הטילים מכל כיוון אפשרי.
- להיות מכשיר הניתן להתקנה ללא צורך בשינויי מבנה המבוצעים בבית חרושת, ולהשתלב, או לא להשתלב, במערכות ההתרעה הקיימות של המטוס.
- להימנע מלהפריע למטוס בביצוע משימתו העיקרית, ולא לפגוע בביצועיו יותר מאשר פגע בהם המטען התכליתי שאת מקומו היא תופסת.

תמיד למתגונן לדעת, שמאמציו נשאו פרי, ובנסיונות מסוימות. זוהי נקודה מכריעה. המכנה המשותף הנפוץ ביותר לכל האיומים הללו הוא פשוט למדי: הנה הם שם – באוויר – ופניהם מועדות ישר אליך! עובדה זו מצריכה קטילה "קשה", וציי העולם ניסו להשיגה בעזרת תותחים וטילים, כגון ה"פלנקס" וה"סי וולף". לטילים נגד-טילים חדישים אלה יש יתרון ניכר על פני מערכות סבילות: אין הם זקוקים למידע כלשהו על המאפיינים הטכניים או על מקורו הלאומי של האיום, והם מביאים לחיסול מוצלח של האיום באופן מוחלט, נראה לעין, ולעתים – מרשים. חילות האוויר ממשיכים להישען על שילוב של סיוע חיצוני, התרעה, דמיים וזריזות; אלא שאת הסיוע החיצוני קשה להבטיח, את ההתרעה אפשר לשבש, על הדמיים אפשר להתגבר והזריזות חסרת כל ערך בלא התרעה.

המטוסים גם נתקלים, בסופו של דבר, במגבלות הפיזיות של הטייס, בעוד שטילים אינם סובלים ממגבלה כזו. המסקנה היא אפוא שמטוסים ומסוקים זקוקים להגנה פעילה: מערכת משולבת שתגלה את האיום המתקרב, תנתח את נתוניו ותצא לקראתו כדי להשמידו, או לפחות לגרום לו נזק כזה שהאיום יוסר. מערכת כזו צריכה להיות יעילה נגד כל הטילים הקונוונציונליים בגודל סביר.

על מיתוס העיסקה, ההבנה וההסכם בין בן-גוריון לעבדאללה

מרדכי גזית

המינימליים. אולי לא נמנה ועדה מיוחדת לקביעת הגבולות, אלא נמסור למטה (צה"ל) שיעשה זאת יחד עם החוגים הכלכליים והנוגעים בענייני התיישבות.⁵⁷ לשון אחר, בן-גוריון לא נהג כלל כמי שכבול על-ידי התחייבות בתוקף הסכם או הבנה מכל סוג שהם כלפי המלך הירדני.

מהתעודות הדיפלומטיות הישראליות בחודשים שמספטמבר 1948 ואילך אנו למדים שמנהיגי המדינה הצעירה העניקו באותם חודשים עדיפות עליונה ואולי בלעדיות לעניין הנגב. פרסום הד"ח של המתווך, הרוזן ברנדוט (ספטמבר 1948) ודיוני העצרת של הא"ר הסבו דאגה רבה להנהגת המדינה שהתמקדה בשאלת עתיד הנגב. ברנדוט המליץ להעבירו כמעט כולו לערבים. המלצה זו התפרסמה כחלק מהד"ח כולו ימים ספורים בלבד אחרי רצח ברנדוט, שאף הוא היה אירוע שהזיק למעמדה הבינלאומי של ישראל. מדינת ישראל הוכנסה למגננה מדינית ולמצוקה. היה הכרח לברר בקפדנות רבה את המהלכים המדיניים והצבאיים כדי לא להעמיק את המצוקה. ייתכן אפוא שבן-גוריון החליט להתרכז במה שאובחן על ידו כיעד עיקרי והוא הנגב, אפילו על חשבון יעדים אחרים. הנגב הצריך שני מבצעים צבאיים עד סוף אותה שנה – סדר יום עמוס כדבעי.

מבצע "חורב" בדצמבר היה מלווה בסכנת התערבות צבאית בריטית ובלחץ אמריקני כבד (ראה מאמרי **במערכות**, 294-295). הנהגת המדינה לא היתה משוכנעת כלל באותם ימים שההתחייבות של בריטניה על פי חוזה ההגנה שלה עם ירדן חלה רק על הגדה המזרחית ולא גם על הגדה המערבית. אפילו בשלהי 1949 הודיעו הבריטים לישראל שעניין חוזה ההגנה

למדים שבן-גוריון ושרת דחו במשך חודשים את עצת יועציהם להסכים, ולו מהבחינה הטקטית בלבד, לתכנית הסיפוח של עבדאללה. אליהו ששון, מנהל מחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ, שנפגש עם בן-גוריון בדצמבר 1948, מדווח על כך לשרת ומציין שהתרשם שלבן-גוריון יש תכניות צבאיות שברצונו לבצע בטרם יפתח ברצינות בשיחות עם המלך.⁵⁸ סגנו של ששון, יעקב שמעוני, כתב לששון עוד חודש קודם לכן, כי "מה שקרה אתמול בגליל ושלשום בנגב עלול לקרות מחר בחברון ומחרתיים במשולש... ויש רושם שהוא (ב.ג.) מבקש לפתור את רוב הבעיות בדרכים צבאיות."⁵⁹

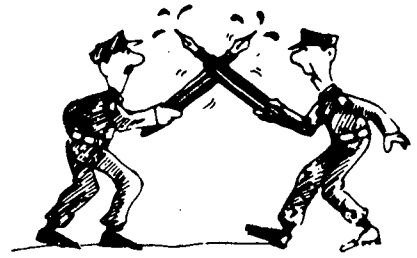
אילו חשבו שני יועצים אלה שבן-גוריון מפר הסכם **דה פקטו** או **דה יורה** עם המלך הירדני כשהוא הוגה בפעולה צבאית נגדו היה הדבר משתקף בדבריהם. יתרה מזו, בהתייעצות מדינית עם בן-גוריון בסוף דצמבר 1948 שאל ששון את בן-גוריון מה נעשה "בחלק ההרים אם נכבוש אותם" ובן-גוריון השיב: "זה" יהיה חלק אבטונומי". באותה ישיבה הביע בן-גוריון נכונות להתחייב כלפי עבדאללה, על בסיס של הדדיות, להפסיק את "הקרבות ואת הכיבושים", וזהו אישור עקיף לכך שעד אז לא הייתה התחייבות כזו, אבל בן-גוריון אמר גם שקו הגבול יצטרך להיות זה שהיה בימי המנדט, ואפילו התכוון בכך בן-גוריון לגזרות התפוסות על-ידי המצרים בחברון ועל-ידי העיראקים במשולש, עדיין חובה עלינו להודות שקשה להעלות על הדעת שדברים אלה יכלו להיאמר אילו היה קיים הסכם עם עבדאללה. באותו דיון אמר בן-גוריון גם כי "שאלה יסודית היא השאלה הטריטוריאלית, ועדה צריכה לשבת ולסמן מה הם הגבולות

דן שיפטן ואלחנן אורן עוסקים בשאלה מדוע לא עשתה ישראל ניסיון לכבוש את כל שטחה של ארץ-ישראל ב'1948 או בראשית 1949 (**מערכות**, 312-313). שאלה זו טורדת את מנוחתם של כמה וכמה היסטוריונים במידה כזו, עד שהם מגייסים שפע של טיעונים מגוונים כדי לשכנע שההימנעות מכיבוש השטח נבעה מאיזה הסכם סודי בין בן-גוריון למלך עבדאללה ואם לא היה זה הסכם כדת וכדין, דהיינו הסכם **דה יורה**, הרי היה זה לפחות הסכם **דה פקטו**.

קשה להבין מדוע דבקים חוקרים אלה בטענתם חרף העובדה שבין המאות הרבות של תעודות ישראליות, בריטיות ואמריקניות מאותה תקופה אין למצוא אחת שתאשר, ולו בעקיפין, קיומו של הסכם כזה. שיפטן טוען שלשיקול הדמוגרפי, דהיינו לחשש מצירופם למדינה היהודית של מאות אלפי ערבים, היתה השפעה מכרעת על שיקולי בן-גוריון, שלא לכבוש את השטח. נכון, השיקול הזה לא נעלם מעיני בן-גוריון אך לא הוא הכתיב לו את מהלכיו.

אנו יודעים שהשיקול הדמוגרפי לא הרתיע את בן-גוריון מלנסות לכבוש את רצועת עזה ב'1948 ומשלא עלה הדבר בידי צה"ל חיפש דרך לקבל אותה באמצעות משא ומתן. ב'18 באפריל 1949 הוא אמר לנציג אמריקני בכיר: "אם אין מצרים רוצה את עזה בשל הפליטים שבה, תקבל אותה ישראל ותתיר לפליטים אלה לחזור **לבתייהם**..."⁶⁰ (ההדגשה שלי). דברים אלה לא היו בבחינת פליטת פה אלא היוו את ראשיתו של מהלך דיפלומטי שנמשך חמישה עד שישה חודשים ונכשל בשל התנגדותה של מצרים.⁶¹

מהתעודות הדיפלומטיות הישראליות אנו

הנאצים). אולם שותפות אינטרסים עדיין אינה מהווה הסכם דה פקטו ולא כל שכן הסכם דה יורה.

הערות

1. Foreign Relations of the United States 1949. Vol. VI. pp. 926-927.
2. ראה: מרדכי גזית, "גלגולי הצעת בן-גוריון ב-1949 לכלול את רצועת עזה על כל אוכלוסייתה בתחומי מדינת ישראל". הציונות, מאסף י"ב, 1987.
3. תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כרך 2, עמ' 307-306, תעודה מס' 266, 19.12.48.
4. שם, עמ' 126, תעודה מס' 92.
5. שם, עמ' 330, תעודה מס' 282, 30.12.48.
6. שם, כרך 4, עמ' 725, הערת עורך 3 לתעודה מס' 493, 15.12.49.
7. שם, כרך 1, עמ' 570, תעודה מס' 493, 6.9.48.

פורמלית לישראל על דעת הנשיא טרומאן.⁷ קשה היה שלא לגזור גזירה שווה ואולי אף קל וחומר: אם כזו היא עמדת ארה"ב בעניין הגליל שנכבש בסערת הקרב ברור פי כמה מה תהיה עמדתה כאשר ישראל תכבוש את הגדה המערבית או את ירושלים הערבית. לסיכום, לא בשל סיבה אחת אלא בשל כמה וכמה סיבות ויתר בן-גוריון על האופציה הצבאית כלפי הגדה המערבית בחצי השני של 1948 ובראשית 1949. בין הסיבות הללו היתה גם המודעות שקיימת שותפות אינטרסים מסוימת בין ישראל לירדן (הנכונות לעשות שלום עם ישראל וההתנגדות הנחרצת למופתי חאג' אמין אל-חוסייני ששיתף פעולה עם

עם ירדן ותחולתו נתון להכרעתן של ממשלות בריטניה וירדן בלבד.⁶ הם סירבו לומר שאין החוזה חל על הגדה המערבית. על כן ספק אם בן-גוריון היה יכול להיות סמוך ובטוח, כפי שסבור דן שיפטן, כי "בריטניה לא תפעיל את חוזה ההגנה המשותף שלה עם ירדן בשטח שנשלט על-ידי עבדאללה מערבית לנהר הירדן".

בן-גוריון ידע שצפוי מאבק קשה על גבולות המדינה. הוא הכיר היטב את עמדת ארצות-הברית לפיה על ישראל לעשות ויתורים בנגב אם היא רוצה להחזיק בגליל המערבי, שלא היה כלול בתכנית החלוקה. בספטמבר 1948 הבהירה ארה"ב את עמדתה זו על-ידי פנייה

המשך מעמ' 9

ניסיון בחשיבה מדינית אסטרטגית יכול גם לחשוב חשיבה קברניטית. אינני סבור כך! אני מקבל את הכלל האומר שסנדלרים מבינים סנדלרים טוב יותר מאשר נגרים או שרברבים. כלומר, קברניט אותנטי מיומן, ולא רק מי שנבחר או מונה, מסוגל – הודות לסגולותיו ולניסיונו בהנהגת מדינה – לחזות, או לפחות להבין טוב יותר תוך שימוש באמפטיה, התנהגות או תגובה של קברניט יריב. אם כך הדבר, מה יהיה על מעריך המודיעין? והרי הוא לא עסק בקברניטות. הייתכן שיימצאו בקרב שורת מעריכי המודיעין אנשים

אכן היו באמ"ן משך ארבעים השנים האחרונות קציני מודיעין בעלי סגולות קברניטות מובהקות. בגלל סגולות אלה הם נטשו את אמ"ן ועלו על מסלול של פיקוד בכיר במערך השדה וכמה מהם אף הגיעו לעמדות בכירות מאוד, גם מחוץ לצבא. למרות זאת אני מאמין שיכול להיות מעריך החושב כקברניט ואינו שואף להיות שר. תחום שאיפותיו האישיות לא עולה מעבר לתפקיד ראש אמ"ן. כאלה צריך לאתר, לטפח, לחנך – למען הערכת מודיעין טובה יותר.

אשר ניחנו ביכולת של חשיבה קברניטית למרות שלא היו קברניטים מעודם? להלכה יהיו אנשים כאלה. מעטים, אך יהיו. אני מתרשם שמצויים כיום באמ"ן אי אלה קצינים בדרגות סגן-אלוף ואלוף-משנה שניחנו בסגולה זו ברמה סבירה. יש גם כאלה אשר להם פוטנציאל מוכח להגיע אליה. חשוב שיהיו רבים דוגמתם ככל האפשר. זאת על מנת שהמעריכים, כאשר הם בלית ברירה נזקקים לאמפטיה בתהליך ההערכה, תחסן אותם החשיבה הקברניטית מפני שגיאות של חובבים.

תא"ל (מיל) יואל בן-פורת

ממדף הספרים

הטנק, גיסות השריון, מערכות השריון והלוחם: על ספרו של אלוף משה ברכוכבא מרכבות הפלדה

תא"ל עוזי לב-צור*

בכך – לפרסם את דבריו מעל הבמות הצבאיות השונות. מתוך כל אלה נולד הקובץ שלפנינו.

כינוסם של הדברים לספר הוא אירוע חשוב בספרות הצבאית הישראלית, שכן לראשונה מוגשים לקורא בכפיפה אחת פרקים העוסקים במגוון נושאים של המקצוע הצבאי. ואם הדברים חשובים לקורא המשכיל והמתעניין, קל וחומר ללומד ולחוקר, ועוד יותר מכך לקצין בצה"ל ובמיוחד לחניכי בתי הספר הצבאיים ולמדריכיהם.

קציני השריון ימצאו ודאי עניין בשער הראשון שעוסק, כאמור, בהתפתחות השריון בצה"ל. אמנם, נושא זה קיבל כבר ביטוי בספרות הצבאית, ובמיוחד במאמרים שונים שהתפרסמו במשך השנים במערכות, אולם הפרקים שלפנינו נושאים אופייניים ובכך ייחודים. אך טבעי הוא, כי סקירה על תולדות השריון – פרי עטו של שריונאי לוחם ומפקד שהיה גם מפקד גיסות השריון – תציג את הדברים מנקודת ראות מקצועית ותדגיש את ההיבטים הקרובים לליבו ולהתעניינותו של איש הצבא. כך מודגשים במאמר העוסק בנושא זה ('התפתחות השריון תש"ח-תשמ"ד') השיפורים שחלו בצי הטנקים לאחר כל מלחמה (עמ' 22); הנחת היסודות לטנק המרכבה והכנסתו לשריון מבצעי (שם, ובעמ' 24); ובעיקר מקומו של האדם בחיל השריון (עמ' 24).

סוגיה אחרת, רבת חשיבות, שהספר נדרש לה היא: שאלת מעמדו של הטנק ובכורתו בשדה הקרב. הפרקים העוסקים בשאלה זו מנתחים אותה לאור לקחי קרבות שהתחוללו בתקופות שונות: מערכת 'קדש' (עמ' 33-39) ומלחמת יום הכיפורים (עמ' 41-44), אך מעניין

מיוחד לסוגיות המתודיקה של הפקת לקחים, הכשרת המפקדים, אימוני עוצבות וכו', אך בעיקר מושם הדגש על האדם, איכותו ותרומתו לאיכות הכוח.

בסך הכול כונסו בספר ארבעים ושישה מאמרים, שנכתבו בזמנים שונים והם מהווים סיכום ביניים לדרכו של הכותב בצבא, מציבים על המדוכה בעיות שונות, שראוי להן להידון, אך גם משמשים ראי לתקופה ולאיש.

ייחודו של הספר

בבואנו להעריך אסופת מאמרים, ראוי להביא מעט דברים על המחבר ועל הקשר שבין דמותו המיוחדת לספר. אכן מדובר באיש, שחברו בו אהבת הבריות, אהבת ארץ ישראל, ואהבת המקצוע הצבאי. רק מי ששירת במחיצתו ולמד לאיזו מעלה גבוהה נתעלה אצלו השירות בצה"ל, וכיצד הוא נכרך אצלו בעצם קיומו של עם ישראל, מבין כי האלוף ברכוכבא רואה בשירות הצבאי ייעוד ושליחות. השירות בצה"ל, לפי תפיסתו, אינו משלח יד במובן המקובל של המלה, אך הוא חייב להיות מקצועי ביותר ומושתת על לימוד מעמיק. תפיסת עולם זו הנחתה אותו – בקפדנות ובאורך רוח – בדרכו בצה"ל, ובאה לידי ביטוי בלימוד יסודי של כל נושא: בהכרה יסודית של האויב, תוך ייחוד תשומת לב רבה ללימוד הדוקטרינה הסובייטית כחלק מלימוד האויב הערבי; בהדגשת החשיבות של הפקת לקחי המלחמות; בהעלאת רעיונות ארגוניים ותורתיים מקוריים; ובניסיון להתמודד עם בעיות שונות, טקטיות ואף אסטרטגיות. את כל אלה ביקש במשך כל השנים – מתוך ראייה מדריכה ומחנכת – להפוך לנחלת כלל קציני צה"ל. ועל כן התמיד – ועדיין ממשיך

הספר 'מרכבות הפלדה' הנו אסופת מאמרים, שנכתבו על ידי האלוף ברכוכבא במהלך שירותו הארוך בצה"ל. המאמרים, שחלקם פורסמו בעבר בכתבי עת צבאיים שונים – בעיקר מערכות – וחלקם רואים פה אור לראשונה, מקיפים כמעט את כל היבטי השירות הצבאי, ומציגים חתך של דרכו של המחבר בצבא מאז היה מפקד מחלקת סיור ב-1949 (מבצע 'כסלר' נובמבר 1950, עמ' 103-95), ועד היותו אלוף פיקוד הדרום, וגם בתפקידו הנוכחי כעוזר הרמטכ"ל (הועמד בראש מפקדה להפקת לקחים ולתרגילי מפקדות בכירות).

עורכי הספר בחרו לכנס את המאמרים בארבעה שערים נושאים:

השער הראשון – התפתחות השריון בצה"ל – פותח בסקירה על התפתחות גיסות השריון של צה"ל ובהמשך מתמקד בכמה סוגיות מרכזיות שהיו שנויות במחלוקת בזמנים שונים, ועיקרן: מקומו של הטנק בשדה הקרב לאור לקחי המלחמות השונות.

השער השני – מערכות השריון – הוא שער היסטורי ובו מובאים בסדר כרונולוגי קרבות שונים שהמחבר השתתף בהם. המאמרים מקיפים את התקופה שממבצע 'כסלר' – פתיחת הדרך לאילת בנובמבר 1950, ועד למבצע 'טרף' במלחמת 'שלוש הגלילות' ביולי 1982.

בשער השלישי – לקחי קרבות – היבטים אישיים – מציג המחבר בסדרת מאמרים את לקחי הקרבות כפי שהוא מפיסם על סמך ניסיונו האישי ועל פי ראייתו. ואילו השער הרביעי – אדם כמו פלדה –

* מפקד המכללה הבין זרועית לפיקוד ולמטה.

לציין כי שניהם נכתבו לאחר מלחמת יום הכיפורים, שבעקבותיה התעורר בספרות הצבאית בעולם הוויכוח בשאלה: "האם הטנק מת?" – ויכוח שאף קיבל ביטוי מעל דפי מערכות¹ – ומעניין לציין את מסקנתו המיוחדת של האלוף ברכוכבא מן הדיון בשאלה זו: פיתוח טנק המרכבה ולצידו טיפוח הלוחם, הרחבת אימוניו כשריונאי והגברת אמונו בטנק.

איכות הלוחם ובמיוחד איכות השריונאי הוא נושא העובר כחוט השני בפרקים רבים בספר והמחבר אף מגדירו כ"תחום החשוב ביותר" (עמ' 350). במיוחד זוכה לדיון נרחב רעיונו של המחבר להציב קצין בכל טנק (שם), ובכך להשוות – תפיסתית – את הטנק ואת מורכבות תפעולו בשדה הקרב המודרני לכלי טיס.

תשומת לב מיוחדת כדאי להפנות לפרקי השער השלישי המציגים לקחי קרבות המבוססים על ניסיונו האישי של הכותב. לבד מן הלקחים עצמם המקיפים מגוון של נושאים בתחום תורת הלחימה, כגון: לחימת לילה משורינית; לחימת שריון בשריון; לוחמה בשטח הררי ועוד, הראויים לעיון מדוקדק – מאפשרים פרקים אלה להבחין בהתפתחות שחלה בתורת הלחימה. שכן המאמרים שנכתבו במועדים שונים מופיעים בציון תאריך חיבורם, ולא הרי הלקחים שהופקו לאחר מערכת "קדש" כהרי הלקחים שהופקו בימים אלה.

האדם, הלוחם, השריונאי נתפס, כאמור, אצל האלוף ברכוכבא כיסוד מוסד של העצמה הצבאית ובו מתמקד השער הרביעי של הספר. כאן מיוחד מקום מרכזי לנושאי ההדרכה והכשרת הקצין והלוחם – שהמחבר מייחס להם חשיבות עליונה. הקורס הבין-חילי הראשון למג"דים – פרי יוזמתו של המחבר – המוצג בספר, (עמ' 519; 522) לצד דברי סיכום

לקורס מח"טים (עמ' 526-530) – גם הוא פרי יוזמתו – ולצד המאמר על אימוני העוצבות (עמ' 542; 548; 549) מציגים בפני הקורא – איש הצבא בעיקר – תפיסה מגובשת בתחום הכשרת הקצין ומציגים בפניו נושאים חשובים למחשבה.

לתשומת לב לא פחותה ראוי המאמר "פלוגה א' – פלוגה עילית בקדש" (עמ' 503-511). מאמר זה, למרות שנכתב ב-1986, כאשר המחבר היה אלוף פיקוד הדרום, חוזר אל הימים בהם הוא היה מפקד פלוגה. הוא מתאר כל שלב ושלב בארגונה, באימונה ובהכנתה לקרב של פלוגה א' הידועה מגדוד 82, ומוביל את הקורא למסקנה כי עקרונות עבודת המפקד דומים מאוד בכל הזמנים: עבודה קשה, כוננות אינסופית והקפדה על כל תג. כל זאת תוך הטיית אוזן קשבת לבעיות האישיות של החיילים וטיפול מנהיגותם של המפקדים.

עם כל זאת דומה כי לב ליבו של הספר – מבחינתו של הקורא קצין הצבא – הוא דווקא בשער השני המביא קרבות שריון ולקחייהם. אין ספק כי שער זה תורם תרומה שאין שנייה לה למורשת חיל השריון של צה"ל, ועושה את הספר לגורם מחנך לקציני החיל ולחייליו, ולאובייקט להזדהות עבורם. אך חשיבותו חורגת מעבר לכך. צריך להדגיש את חשיבותם ההיסטורית של הפרקים המופיעים בשער זה, ולציין כי קרבות שטרם זכו למחקר ורק נסקרו בקצרה בספרים כלליים, זוכים כאן לתיאור מפורט ורחב. זהו תיאור מנקודת ראותו של קצין שלקח חלק בקרבות, ועל כן יכול לשמש מקור ראשוני למחקר היסטורי, אך בכך לא מתמצה חשיבותו. פרקים אלה יכולים גם להועיל לקורא המשכיל המבקש להעשיר את ידיעותיו בתולדות צה"ל וכמובן יש בהם כדי לשמש חומר לימוד וקריאה עבור קצין הצבא הלומד בקורסים השונים, שכן הם אינם מביאים ראייה חד-צדדית: כל תיאור קרב מלווה בנייתו ובהפקת לקחים, שנכתבו שנים לאחר הקרב ממרחק זמן ולאור הניסיון. אלה הופכים את הפרקים ההיסטוריים לבעלי חשיבות ראשונה במעלה ומקנים להם ערך

תיעודי, לקחי, חינוכי ואף תורתי ומאפשרים להם לשמש גם בסיס לניתוחי קרבות בקורסים צבאיים שונים.

דגשים ולקחים

האלוף ברכוכבא מתמקד בספרו באותם שלבים בשירות הצבאי, שבהם לחם עם יחידותיו בקו האש הראשון; מפקד פלוגה; מפקד חטיבת מילואים; מפקד חטיבה סדירה; ומפקד כוחות על עוצבתיים. מתוך כל השלבים הללו עולים הדגשים שהוא מציג בפני הקצין המבקש ללמוד מניסיונו: ההכנות המדוקדקות לקרב עולות בחשיבותן אף על זו של הביצוע הקפדני בלחימה; המפקד חייב לדאוג לתכניות שתהיינה מוכנות במועדן וכי יעמוד לרשותו מידע מעודכן כל העת (ראה: "קלחת 2 – פשיטה משורינית ללבנון", עמ' 246. מודיעין שטח שהתקבל ממפקדה אזורית התגלה כלא מעודכן ובעיות בתחום העבירות הביאו להסתבכות בלחימה); וחשיבותה העצומה של הדבקות במשימה כפי שהיא באה לידי ביטוי במאמרים השונים החל מתיאור פעולות הגמול, שבהן נטל חלק, בראשית שנות החמישים, כאיש חרמ"ש, תיאורים ממערכת "קדש", קרבות עמק דותן במלחמת ששת הימים ועד ימינו אלה. את הדוגמה האישית אפשר לראות באחד ממאמרי מלחמת ששת הימים ("חטיבת 'ברק' בהתקפה בחזית הסורית"), כאשר המחבר – אז מח"ט – נפצע ברגלו ונזקק לניתוח, אך דרש לבצעו ללא הרדמה כדי שזו לא תפגע ביכולתו לשוב אל חייליו בשדה הקרב ולפקד עליהם (עמ' 205). בתחום הלקחים המערכתיים המוצגים בספר מעניין להזכיר לקח חשוב של המחבר: ויתור על שטח במהלך קרב כדי להשיג עדיפות על האויב. לקח זה מודגם במאמר "מערכת שריון נגד העיראקים במלחמת יום הכיפורים" (עמ' 329) כאשר כוחות אוגדת לנר המדוללים ויתרו על שטח, בכדי לתעל את העיראקים למצבים שבהם תהיה לאוגדה עדיפות בכוח ובשליטה על פני שטח. ראוי גם להצביע על מסקנה חשובה

1. פיליפ א' קרבר, "הוויכוח הסובייטי על לוחמה ל"ט", מערכות 254, פברואר 1977; סאל' אבי שי, "בשולי המאמר", שם עמ' 28, וכן רס"ן (מיל') ד"ר עזריאל לודבר, "האם צריך טנק המערכה (בכל זאת) לעבור מן העולם?" מערכות 305 ספטמבר 1986 עמ' 8.

בכדי אפוא בחר דווקא את הקרב ב"קשת קורסק", במלחמת העולם השנייה (עמ' 473-498) כנושא למאמר. אחרים שכתבו על קרבות שריון בחרו כדוגמאות את ה"בליץ קריג" הגרמני ואת "קרבות המדבר המערבי", במלחמת העולם השנייה. הקרב בקורסק לגבי המחבר הוא המיצוי המלא של הקרב המשולב: קרב הגנה, קרב התקפה, שיגור יעיל של רגלים והנדסה בצד השריון. הספר "מרכבות הפלדה" ראוי אפוא לתפוס מקום של כבוד על מדף הספרים של קציני צה"ל בכל הרמות. וטוב עשו המחבר ובית מערכות שחברו יחדיו להוציא לאור ספר חשוב זה.

נושא שלא טופל עד כה כראוי ומנסה להחדיר עקרונות חדשים כמו יציבות העורף והספר, המנהלה ועוד (עמ' 441-450).

האלוף ברכוכבא הוא מפקד השדה הבכיר הראשון בצה"ל, המכנס את כתביו לספר בעודו בשירות פעיל. הוא מייצג את האסכולה של הקרב המשולב – שהטנק בו הוא הגורם הדומיננטי. הטנק בפרט והשריון בכלל – הוא סבור – ממצים את התכונות הטובות של עם ישראל: שילוב של טכנולוגיה, מהירות וכוח אש עם תעוזה: מעט לוחמים טובים המתפעלים כוח אש אדיר. כל דרך אחרת של לחימה ביבשה מסכנת הרבה יותר לוחמים. לא

המופיעה בפרק: "התפתחותו של הסיור המשוריין" (עמ' 45-66): מפקד יחידה משורינת – בכל רמה – אינו מסוגל לנהל קרב ללא יחידת סיור משורינת. אומץ ליבו של המחבר, האלוף ברכוכבא, אינו מוגבל רק לשדה הקרב. הוא ניחן גם באומץ לב אזרחי, שהתבטא ברעיונות המקוריים שהשמיע – ולעתים הקדים בהם את זמנו ורק לאחר זמן הוכחו כנכונים. הכוונה לנושאים שנויים במחלוקת כגון: הכשרת הפיקוד הזוטור והבכיר בצה"ל; אימון מפקדות בכירות; אופן הפקת והטמעת לקחים, וכן ניסוח עקרונות מלחמה, תוך טיפוח תורת לחימה ישראלית. המאמר העוסק בסוגיה האחרונה ("עקרונות המלחמה בשדה הקרב המודרני") מתמודד עם

המשך מעמ' 39

15. ראה: קנת, כאן הערה 9.	11. ראה: שפר, כאן הערה 8.	8. Evaluation of Chemical Warfare Policy Alternatives 1980-1990, (Palo Alto: SRI Project 5698, 1977).
16. U. Bialer, <i>The Shadow of The Bomber</i> , (London: Royal Historical Society, 1980).	12. I.S. Bloch, <i>The Future of War</i> , (New-York: Doubleday Mclure, 1899).	9. R. Schaffer, <i>Wings of Judgement</i> , (Oxford University Press, 1985).
17. שם.	13. ראה: מורי, כאן הערה 4.	10. L. Kennett, <i>A History of Strategic Bombing</i> , (New-York: Charles Scribner's Sons, 1982).
	14. R.J. Overy, <i>The Air War 1939-1945</i> , (London: Europa Pub. House, 1980).	

ד"ר אילן עמית וד"ר שאול פלר

בעמ' 47 מופיעה תמונת המושבה הגרמנית בחיפה, בעיר התחתית, ולא כפי שצוין.

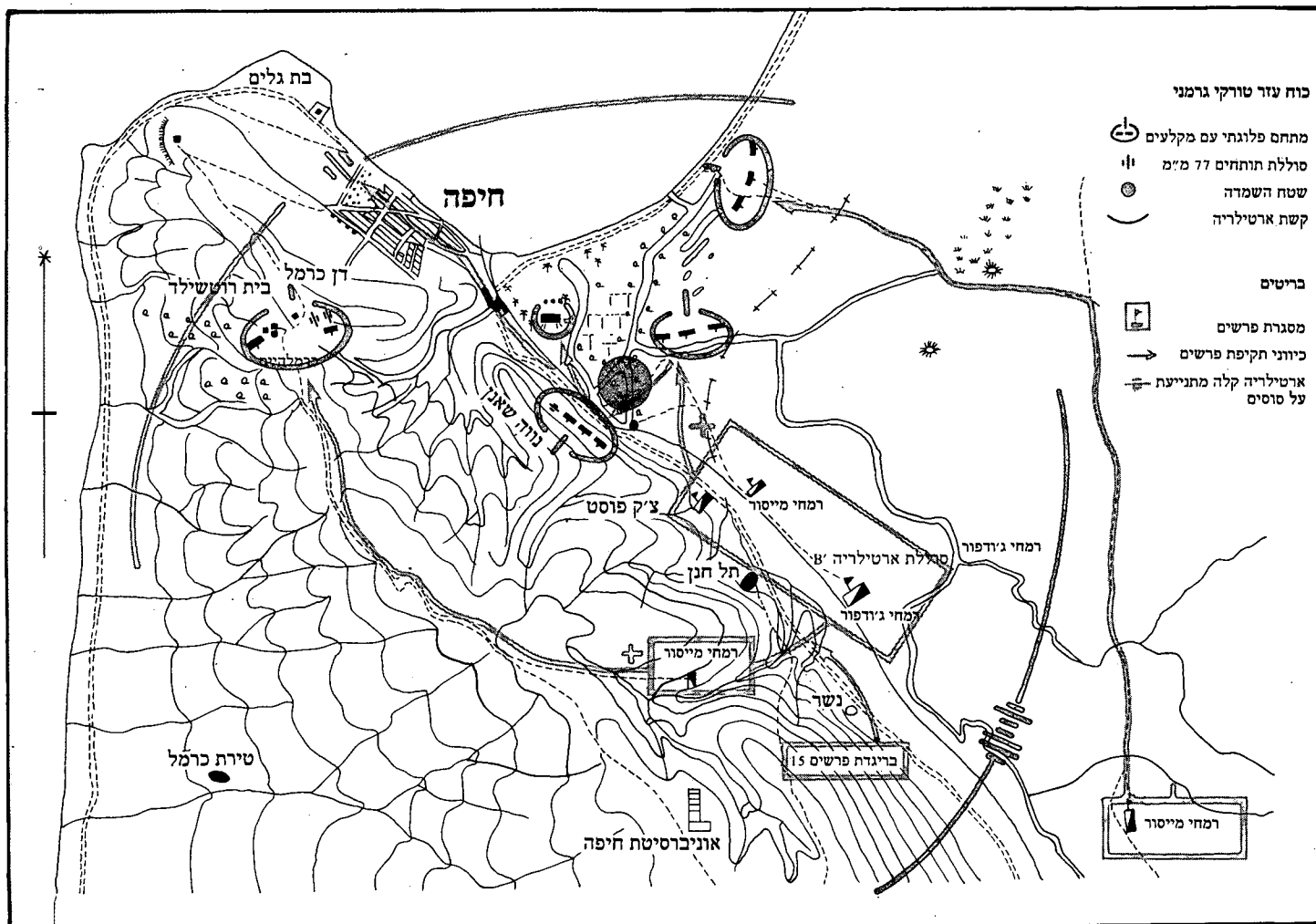
המפה המופיעה להלן היא המפה הנכונה.

"קרן אלכסנדר פון הומבולדט" (Alexander von Humboldt Stiftung) בשנת 1986/7, והמחבר מודה לקרן על עזרתה. כמו כן מסורה הוקרת המחבר למר עידן שקד על הערותיו ועל עזרתו בשלבי המחקר הראשוניים.

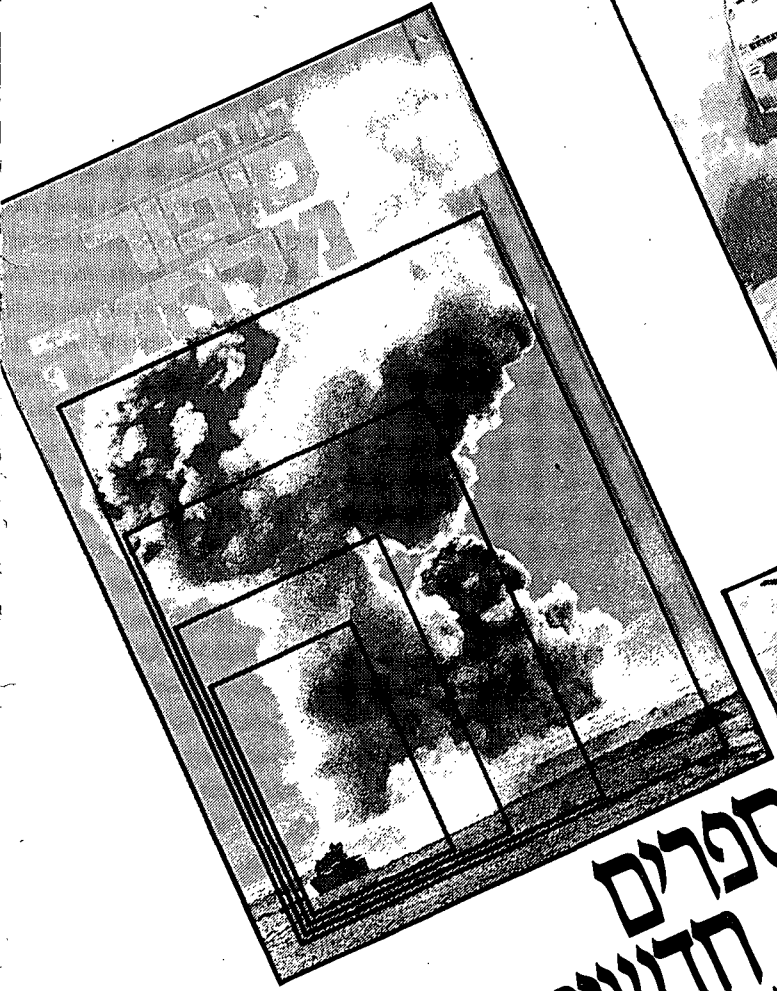
לצערנו נפלו טעויות במאמר "הקרב לכיבוש חיפה" מאת ד"ר יוסי בן ארצי (מערכות 312-313)

להלן תיקוניהן:

המאמר נכתב במהלך מחקר שמומן על-ידי

כיבוש חיפה, 23 בספטמבר 1918

ספרים
חדשים
מבית
מערכות

